

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 891.55+008(55) (83.3 Эрон+71(5 Эрон))

ШОДИЕВА ФАРХУНДА ТОҶИДДИНОВА

**ТАҲЛИЛИ МАВЗУИИ ГУЗИНГӮЯҶО ВА АНДЕШАҶОИ ЗАВҚИ-
НАЗАРИИ АҲМАДИ ШОМЛУ**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси
10.01.03 – Адабиёти кишварҳои хориҷии Аврупо, Осиё, Африқо, сокинони
бумии Амрико ва Австралия (адабиёти форсӣ)

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои филологӣ

Сафаров Умархоҷа Раҳимович

ДУШАНБЕ – 2025

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА.....4-13

БОБИ I. АВЗОИ СИЁСӢ-ИҚТИМОИИ ЭРОН ДАР СОЛҲОИ ЧИЛУМИ

АСРИ XX.....14-71

1.1. Хусусиятҳои сиёсӣ-иқтимоии ҷомеа.....14-21

1.2. Вижагиҳои фарҳангӣ-ақидатии ҷомеа.....21-25

1.3. Таъсири нашрияҳои адабӣ-иқтимоӣ дар рушди шеъри муосири форсӣ...25-47

1.4. Қараёнҳои шеърӣ дар даҳаи чилуми асри XX.....47-71

1.4.1. Қараёни шеъри суннатӣ ва нимасуннатӣ.....47-62

1.4.2. Қараёни шеъри озод ё шеъри нимой.....62-68

1.4.3. Қараёни шеъри мансур.....68-71

БОБИ II. ЗИНДАГИНОМА ВА МЕРОСИ АҲМАДИ ШОМЛУ 72-105

2.1. Шарҳи ҳоли мухтасари Аҳмади Шомлу.....72-78

2.2. Мероси Аҳмади Шомлу 78-91

2.3. Пешинаи таҳқиқ. 91-99

2.4. Анвои шеърӣ дар девони Аҳмади Шомлу.....99-105

БОБИ III. ТАҲЛИЛИ МАВЗУИИ ГУЗИНГӢЯҲО ВА АНДЕШАҲОИ

ЗАВҚӢ-НАЗАРИИ АҲМАДИ ШОМЛУ 106-160

3.1. Нигоҳе ба мафҳум ва маънии истилоҳии гузингӯя.....107-138

3.1.1. Гузингӯяҳо перомуни зиндагӣ.....109-113

3.1.2. Гузингӯяҳо роҷеъ ба равшанфикрон ва нақши онҳо дар ҷомеаи
адабӣ.....113-117

3.1.3. Гузингӯяҳо дар бораи шеър ва анвои он.....118-138

3.2. Гузингӯяҳо перомуни шоир, ҳунар ва мафҳумҳои марбут ба онҳо.....139-150

3.3. Мавзуи нақду мунаққид дар гузингӯяҳо.....150-153

3.4. Мавзуи калима ва нақши он дар гузингӯяҳо.....153-156

3.5. Навиштан ва нависанда аз диди шоир бар асоси гузингӯяҳо.....156-157

3.6. Мавзуи ҳичрат дар гузингӯяҳои Аҳмади Шомлу.....157-160

ХУЛОСА	161-163
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ	
ТАҲҚИҚ	164
РҶҲАТИ АДАБИЁТ	165-178

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Аҳмади Шомлу, ки дар шеър таҳаллуси Бомдодро баргузида, аз машхуртарин шоирони навабодзи адабиёти муосири Эрон шинохта шудааст. Шомлу дастпарвари мактаби Нимо – бунёнгузори шеъри мудерни Эрон ва аз шогирдони баргузидаи Нимо маҳсуб мешавад.

Нахустин сурудаҳои А. Шомлу бо сабку шеваи суннатӣ офарида шудаанд. Шоир пас аз ошноӣ бо Нимо тариқу роҳи ӯро мепазирад. Баъдҳо шеваи халқу офаринишро тағйир медиҳад. Ба дигар сухан шеъри нимоиро канор гузошта, эҷоди шеъри сапед ё шеъри мансурро чиддӣ мегирад. Дар адабиётшиносии Эрон ӯро ҳамчун бунёнгузори «шеъри сапед»-и Эрон шинохтаанд. Аммо фаъолияти эҷодии мазкур танҳо бо эҷоди «шеъри сапед» хулоса намешавад. Дар ҷомеаи адабии Эрон ӯро ҳамчун, асосгузори шеъри мансур, нависандаву рӯзноманигор, пажӯҳишгару назарияпардози адабиёт, ходими намоёни ҷамъиятӣ, фарҳангнависи номдор эътироф намудаанд.

Арзишмандтарин асари шоир дар заминаи фарҳангнависӣ «Китоби кӯча» аст, ки фарогири фарҳанги мардуми Эрон буда, муаллиф маводи онро тамоми умр гирдоварӣ намудааст. То ба имрӯз даҳҳо чилд аз китоби мазкур нашру бознашр гардидааст. Раванди фаъолияти офаринандагии шоир дар тули замон ҳамеша мавриди таваччуҳи олимону донишмандони адабиёт будааст. То имрӯз дар атрофи корномаи А. Шомлу садҳо китобу мақола таълиф гардидааст.

Дар ин диссертатсия яке аз ҷанбаҳои дигари эҷодии шоир гузингӯяҳо мавриди омӯзишу баррасӣ қарор гирифтааст.

Баррасии амиқу густурдаи ин мавзӯ аз он ҷиҳат муҳим ба назар мерасад, ки на танҳо дар адабиётшиносии тоҷик, балки дар адабиётшиносии Эрон низ омӯхта нашудааст.

Мавзӯ ҳамчунин аз он ҷиҳат ҳоизи аҳаммият аст, ки моро ба диду биниши шоир, ҷаҳоннигариӣ вай, перомуни фарҳангу адабиёт, шеърӯ шоир, рисолати онҳо дар ҷамъият, раванди адабӣ, муносибату пайванди инсонӣ адабиёт ошно месозад.

Гузингӯяҳои А. Шомлу, ки натиҷаи мушоҳидаҳо ва таҷрибаҳои тулоии адиб маҳсуб мешаванд, дар шинохти амиқи шахсияти адабии шоир бисёр судманданд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Маълум аст, ки шуҳрати шинохти як адиб гузашта аз ҳунару истеъдоди эҷодияш бо нақду баррасиҳои анҷомшуда дар атрофи осораш бастагӣ дорад. Бар асари нақд аст, ки ҳусну қубҳ, мизони ҳунару ҷойгоҳи як адиб дар ҷомеаи адабӣ таъйин мегардад.

А. Шомлу бо интишори нахустин маҷмуааш «Оҳангҳои фаромӯшшуда» мавриди таваҷҷуҳи мунаққидони замонаш қарор гирифт. Маҷмуа фарогири чанд муқаддима буд, ки муталлиқ ба Иброҳими Дайламқолиён, Фарзона, Носир Аҷамӣ буд. Ашхоси мазкур бо зикри вижаҳои шеърӣ шоир ба ояндаи дурахшони вай дар олами эҷод таъкид варзида буданд. Аввалин ноқидони шеърӣ вай аксар шоирони ҳамзамонаш буданд. Аз ҷумла М. Кайвон, ки маҷмуаи нахустини вайро нақд намуда буд, ба шоир дурӣ ҷустан аз мактаби романтизмро тавсия дода, шеърҳои бевазну қофияи вайро сутуда буд [73].

Бар хилофи М. Кайвон М.А. Солис шеърҳои бевазни вайро нуқтаи заъфи адиб мешумурд [60].

Аз шарқшиносони собиқ Шуравӣ В.Б. Кляшторина аввалин бор дар эроншиносии шуравӣ роҷеъ ба зиндагӣ ва эҷоди шоир очерки муфассал таълиф намудааст [38].

Олими озарӣ Н. Алиев, ки таҳқиқоти судманде перомуни «шеърӣ нав»-и Эрон анҷом дода, мақолаи ҷудоғонае атрофи хусусиятҳои шеърӣ А. Шомлу ба нашр расонидааст [9].

Муҳаққиқи рус Шойтов А.М. низ атрофи шохисҳои корномаи адабии шоир маълумоти кӯтоҳе ироа намудааст [83, с. 514].

Аввалин пажӯҳиши густурда дар эроншиносии собиқ Шуравӣ аз ҷониби УМ. Додошева соли 1975 анҷом гирифт. Мавсуф перомуни назми А. Шомлу рисолаи номзадӣ навишта, дар санаи мазкур аз он дифоъ намуд [25].

Муҳаққиқи рус Д.С. Комиссаров низ зимни арзёбии равандҳои нави шеъри форсӣ ба нақши шоир дар офариниши ашъори навабардозона ишораҳо дорад [39].

В. Полешук аз муҳаққиқони дигари рус мебошад, ки дар очерки муфассале, ки атрофи чараёнҳои шеъри нави Эрон таълиф намуда, бахшро ба таҳлили дарунмояҳои ашъори шоир ихтисос додааст. Мавсуф қайд намуда, ки Шомлу «шоири фочае аст. Марг яке аз мавзӯҳои аслии девони вай маҳсуб мешавад» [80, с. 352].

Адабиётшинос ва шарқшиноси тоҷик У. Сафар дар бораи робитаи А. Шомлу ва Нимо зикр намуда, ки Нимо бо пайравони мактаби хеш бетаваҷҷуҳ набуда «балки аз миёни ҳама пайравонаш бештар ба Соя, А. Шомлу ва С. Қасроӣ меҳру алоқа доштааст» [55].

Аз муҳаққиқони номвари адабиёти муосир Р. Бароҳанӣ дар таҳқиқоти хеш атрофи вижагиҳои шеваи эҷодгарии шоир, заминаҳои ҳунарии вай, таъсири адабиёти мағрибзамин ва адабиёти классик ба шеъри шоир изҳори матлаб намудааст [93].

Муҳаққиқи номвари эронӣ М.Ш. Қадқанӣ дар таълифоти хеш ба хусусиятҳои шеъри сапеди Шомлу, ҷанбаҳои мусиқии сурудаҳои вай пардохтааст [125].

Шарқшиноси тоҷик У. Сафар зимни арзёбии осори А. Шомлу ба ин натиҷа расида, ки шеъри А. Шомлу, қабл аз ҳама, бо сохтораш, реҳти калимаҳо дар матни шеър ҷалби назар мекунад. Ба андешаи мавсуф «Дар ашъори Шомлу метавон бо вучуди калимаҳое пай бурд, ки тамоми пайкараи шеър, сохтмону иртиботи мазмунӣ, ҳадафрасонӣ, сахнаофаринӣ вобастаи онҳо аст» [55, с. 143].

М. Фалакӣ аз дигар муҳаққиқоне мебошад, ки ба омӯзиши абзорҳои калидии шеъри шоир, маҳсусан мусиқии шеъри сапеди Шомлу машғул шудааст. Аз дидгоҳи мавсуф дар матни шеъри шоир ҳар вожа, ҳар ҷузъе аз шеър нақшу ҷойгоҳи вижа дорад [122].

Фуруғ Фаррухзод, ки аз насли А. Шомлуст перомунӣ шеъри шоир андешаҳои арзишманда баён намудааст [52].

Парвин Салочика дар бораи зиндагӣ ва осори шоир пажӯҳиши арзишманде таълиф намуда, ки фарогири даҳ фасл мебошад. Дар ҳар фасле қисмате аз сурудаҳои шоир мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифта аст. Муҳаққиқ дар пажӯҳиши хеш талош намуда, муҳимтарин шохисҳои сабки фардии А. Шомлуро таъин намояд [54].

Аз таҳқиқоти чанд даҳсолаи ахир метавон ба пажӯҳиши арзишманди донишманди фозил Тақии Пурномдориён «Сафар дар меҳ» ишора намуд. Пажӯҳиши мазкур бар мабной охиринаи шеваҳои таҳқиқи осори адабӣ анҷом шуда, низоми инсичомёфта дорад.

Муҳаққиқ ба тамоми ҷанбаҳои ҳунарии ашъори А. Шомлу пардохтааст [51].

«Шеърӣ замони мо» таълифи М. Ҳуқуқӣ яке аз пажӯҳишҳои судманд дар атрофи роҳи эҷодии А. Шомлу маҳсуб мешавад. Муаллифаш ба масъалаҳои зебошинохтии шеърӣ адиб, масъалаи танавуъ дар шеърӣ шоир, шеваҳои таркибсозӣ ва забони А. Шомлу таваҷҷуҳи хос намудааст [103].

Ба масъалаи гузингӯяҳо дар осори А. Шомлу муҳаққиқ Иллиё Диёнуш дар китоби «Лолоӣ бо шайпур» дахл намудааст. Мавсуф гузингӯяҳоро гирдоварӣ намуда, ба онҳо муқаддима навиштааст [108].

Албатта, пажӯҳишҳо перомунӣ корномаи шоир пуршуморанд. Дар диссертатсия ба муҳимтарини онҳо ишорат шудааст.

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Мавзуи кори диссертатсионӣ яке аз бахшҳои кори илмӣ-таҳқиқии кафедраи филологияи Эрони Донишгоҳи миллии Тоҷикистонро ташкил дода, дар асоси ин нақша марҳила ба марҳила иҷро шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ

Мақсади таҳқиқ. Ҳадафи аслии таълифи диссертатсия таҳқиқу баррасии гузингӯяҳо ва дидгоҳҳои назарӣ-забқии шоири муосири Эрон А. Шомлу мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқ. Барои амалисозии ҳадафи мазкур ва мушаххас намудани масъала лозим аст. Вазифаҳои зерин мавриди омӯзишу таҳлил қарор гиранд:

- таҳлилу арзёбии вазъи сиёсӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангиву адабии Эрон дар солҳои чилуми асри сипаришуда;
- баррасии хусусиятҳои фарҳангӣ-ақидатии ҷомеа;
- омӯзишу арзёбии настрияҳои адабӣ-иҷтимоӣ замон ва таъини нақши онҳо дар рушду камоли шеъри муосири форсӣ;
- гурӯҳбандӣ ва таҳлилу арзёбии чараёнҳои шеъри муосир дар даҳаи чилум;
- арзёбии намунаҳои шеъри шоирони таъсиргузори шеъри навпардозона;
- шарҳи зиндагинома ва мероси шоир дар заминаи асли таърихият;
- таъсири муҳити хонаводагӣ дар рушду камоли офаринандагии шоир;
- мероси адабии А. Шомлу;
- баррасии иҷмолии маҷмуаҳои шоир бар асли таърихият;
- таҳқиқи гунаҳои шеърӣ дар девони А. Шомлу (шеърҳои суннатӣ, ниммасуннатӣ ва шеърҳои сапед);
- баррасии гузингӯяҳои шоир;
- омӯзиши мавзуии гузингӯяҳо;
- таҳлили дидгоҳҳои завқии А. Шомлу атрофи шеър, шоир, ҳунар ва рисолати шоирӣ.
- мушаххас намудани нақши гузингӯяҳо дар шинохти шахсияти адабии шоир.

Объекти таҳқиқ. Объекти таҳқиқро дар диссертатсия гузингӯяҳои А. Шомлу дар адабиёти муосири Эрон ташкил медиҳад.

Предмети таҳқиқ. Омӯзиши мазмуну мундариҷа ва ҷойгоҳи гузингӯяҳо дар осору рӯзгори эҷодии А. Шомлу.

Асосҳои назарии таҳқиқ. Дар диссертатсия шеваи таҳқиқии донишмандону адабиётшиносон, шарқшиносони ватаниву хоричӣ мисли Д.С. Комиссаров, В.Б. Кляшторина, П.Н. Хонларӣ, М. Кохӣ, М. Кадканӣ, М. Ҳуқуқӣ,

П. Салочика, Р. Бароханӣ, А. Зарринкуб, М. Ёҳакӣ, С. Шамисо, Ш. Лангрудӣ, Я. Орианпур, А. Дастгайб, Т. Пуномдориён, Н.А. Нур, Х. Асозода, Х. Шарифзода, Х. Отахонава, Р. Мукулмониён, А. Абдулманонов, У. Сафар ва дигарон истифода шудаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқ. Диссертатсия дар асоси методҳои муқоисавӣ-таърихӣ, тавсифӣ-таҳлилӣ, таҳқиқӣ-қиеӣ навишта шудааст.

Сарчашмаҳои таҳқиқ. Сарчашмаҳои асосии таълифи диссертатсия, маҷмуаҳои ашъори А. Шомлу, китоби «Лолоӣ бо шайпур»-и Иллиё Диёнуш мебошанд, ки дар Техрон соли 1388 х.ш. мунташир гаштаанд. Барои таҳқиқи фароғии гузингӯяҳои А. Шомлу, маҷаллаҳои адабии замон, аз қабали «Кайҳон», «Замона», «Ояндагон», «Техрони мусаввар», «Одина», «Паёми нав» ва ғайра ба доираи таҳқиқ кашида шуданд.

Навгони илмӣ таҳқиқ. Дар диссертатсия бори нахуст дар адабиётшиносии муосири тоҷик баҳши камшинохташудаи осори А. Шомлу гузингӯяҳои шоир мавриди таҳқиқу арзёбӣ қарор гирифтааст.

Гузингӯяҳо аслан калимаҳои қисор, ҷумлаҳои кӯтоҳе мебошад, ки атрофи масоили мухталифи қонуни зиндагии инсонӣ, гуфта мешаванд. Гузингӯяҳо дар ҳар забоне бо мафҳумҳои мухталиф ном мебаранд. Гузингӯяҳо дар имтидоди замон бар асари мушоҳидаву тарассуд, таҷрибаҳову андӯхтаҳо дар зехни як хунарманд шакл мегиранд.

Тозагии дигари таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки дар адабиётшиносии тоҷик барои аввалин бор ҷараёни шаклгирӣ шахсияти адабии А. Шомлу дар пайванд бо муҳити адабии замонаш мавриди таҳқиқу таҳлил қарор гирифтааст.

Дар ҷараёни таҳқиқ талош ба ҳарч рафтааст, то нақши нақди адабӣ, ҳавзаҳои адабӣ, маҷаллаву рӯзномаҳои таъсиргузори замони шоир дар тарбияту пешрафт ва қамолӣ офаринандагии А. Шомлу таъин гардад.

Нуктаҳои асосӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Рушду қамол, шаклгирӣ шахсияти адабии ҳар адибе ба замон, авзои сиеӣ-ичтимоӣ ҷомеае, ки дар он зиндагӣ мекунад, бастагӣ дорад.

2. Даҳаи чилуми асри гузашта дар таърихи муосири Эрон аз нигоҳи авзои сиёсӣ-иҷтимоӣ, фарҳангӣ нақши корсозе доштааст.

Ин даҳа бо руҳдодҳои муҳими сиёсӣ фарҳангӣ, зухуру пешрафти ташкилоту маҳфилҳои адабӣ, рушди рӯзномаву маҷаллаҳои адабӣ, инкишофи ҷараёнҳои тозае шеърӣ ва ба майдони адабиёт омадани насли тозае аз шоирони наваҷод аз дигар мактабҳои замони фарқ мекунад.

3. Сатҳи фарҳангӣ-ақидатии мардум низ дар қиёс бо давраҳои қаблӣ дорои хусусиятҳои вижае буда, ки дар шаклгирии ҷараёнҳои шеърӣ, густариши бинишу диди шоирона, камолу тараққиӣ истеъдодҳои эҷодӣ мусоидат намудааст.

4. Таъсису интишоори аксари рӯзномаву маҷалла ва моҳномаҳои адабӣ дар имтидоди даҳаи мазкур ба ҳизби Тӯдаи Эрон тааллуқ доранд, вале мушаххас гардида, ки маҳз нашрияҳои ҳамин ҳизб дар таблиғу тарвиҷи шеъри нав, равандҳои шеърӣ, диди наваҷодона нақши ҷашмгир доштаанд.

5. Дар густаришу муаррифии афкори наваҷодона махсусан саҳми маҷаллаҳои мисли «Сухан», «Номаи мардум», «Паёми нав», «Фарҳанги нав», «Интиқоди китоб» бисёр арзишманд аст.

6. Муҳимтарин падидаи фарҳангӣ-адабии ин давра баргузориҳои конгресси нависандагонӣ Эрон дар соли 1946 аст, ки вазъи шеъри форсӣ дар тули панҷоҳ сол дар ҷараёни конгрес баррасӣ гардид. Ҷиғунагии ҷараёнҳои шеъри наваҷодона таҳлилу арзёбӣ шуд ва самтҳои нави рушду пешрафт нишон дода шуд.

7. Маърифати шахсияти адабӣ, масири эҷодии як адиб мисли А. Шомлу омӯзиши баррасӣ ва бозофаринии илмии шарҳи ҳоли мавсуфро дар заминаҳои методологияи таърихӣ ва автобиографӣ талаб мекунад.

8. Баррасии мероси адабии А. Шомлу танҳо дар заминаи шеър нишонгари камоли тадриҷӣ ӯ дар офариниш аст. Дар инкишофи маҳорати эҷодии шоир шинохти мизони таъсири мактаби Нимо ва мактабҳои модернистӣ мағрибзамин қобили баррасӣ аст.

9. Танқиди адабӣ дар амри пешрафти ҳар шоире саҳми ҷашмгир дорад. Бар асари нақду арзёбии воқеӣ аст, ки ҳар адибу хунарманде миёни хонандагон

машхурият пайдо менамояд. Осори А. Шомлу дар тули замон мавриди накди машхуртарин нокидону адабиётшиносон қарор гирифтааст.

10. Шеъри А. Шомлу аз нигоҳи гунаҳои шеърӣ, ашъори суннатӣ, нимасуннатӣ, нимой ва шеъри сапед ҷалби назар мекунад. Заминаҳои шеъри сапеди шоир яке аз баҳсбарангезтарин мавзӯҳои адабиётшиносӣ маҳсуб мегардад.

11. Гузингӯяҳо миёни мероси адабии А. Шомлу ҷойгоҳи намоёнро ишғол менамояд. Танавуӣ гузингӯяҳо аз нигоҳи мавзӯ нишонгари ҷаҳони андеша, диди шоирона, вусъати назар, мавқеи иҷтимоӣ ва рисолати иҷтимоии шоир аст.

12. Мавзуоти калидӣ дар гузингӯяҳо мавзуи инсонӣ рисолати он дар ҷомеа, ҷойгоҳи равшанфикрон дар рушди маънавии мардум, шеърӯ шоирӣ, рисолати як хунарманд, ҷойгоҳи фарҳангу адаб дар ҷомеа мебошад.

Аҳаммияти назарӣ ва амалии таҳқиқ. Диссертатсия дар инкишофу вусъати таҳқиқоти илмӣ дар пайванд бо шеъри муосири Эрон ва шеъри муосири тоҷик, ҷараёнҳои тозаии шеър ва ҳамзамон шинохту маърифати масири эҷодии шоири муосири Эрон А. Шомлу, нақши номбурда дар бунёду такомули шеъри сапеди Эрон, эҷоду густариши доираи мавзуи гузингӯяҳои адабӣ судманд хоҳад буд. Маводи фароҳамомада ва натиҷаҳои ба дастовардаи мо ҷанбаҳои назарии масоили марбут ба шеъри нав ва ҷанбаҳои шинохту омӯзиши гузингӯяҳои адабиро таҳким баҳшида, ҷаҳорҷӯби таҳқиқ ва шеваҳои омӯзиши минбаъдаи гузингӯяҳои адабиро дар адабиётшиносии тоҷик мукамал мегардонад.

Натиҷа ва хулосаҳои илмии ба дастовардаи мо ҷанбаҳои амалии илми адабиётшиносии тоҷикро дар иртибот бо таҳқиқи масъалаҳои алоқаманд бо адабиёти муосири Эрон, шеъри нав ва сапеди форсӣ, гузингӯяҳои адабӣ тақвият дода, вижаҳои муҳтавоӣ, зебошинохтии гузингӯяҳои А. Шомлу баён месозанд.

Гузашта аз ин маводи диссертатсияро зимни навиштани мақола ва таълифи рисолаҳои илмӣ ҷиҳати баррасиву арзёбии масоили алоқаманд ва адабиёти муосир, махсусан шеъри наву сапеди форсӣ, дар мавриди дигар паҳлӯҳои камомӯхташудаи шеъри муосири Эрон ва Тоҷикистон метавон истифода намуд.

Маводи диссертатсия дар тадриси фанҳои таълимии «Адабиёти муосири тоҷик», «Назарияи адабиёт», «Таърихи адабиёти муосир», «Шеърӣ нав» мусоидат хоҳад намуд.

Мутобиқати мавзӯи диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзӯи «Таҳлили мавзӯии гузингӯяҳо ва андешаҳои завқӣ-назарии Аҳмади Шомлу» дар асоси нақшаи таҳия ва тасдиқгардида таълиф ва ба анҷом расида шуда, барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филологӣ ва шиносномаи ихтисоси илмии 10.01.03 – Адабиёти кишварҳои хориҷии Аврупо, Осиё, Африқо, соқинони бумии Амрико ва Австралия (адабиёти форсӣ) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ. Масъалаҳои таҳқиқӣ аз ҷониби роҳбари илмӣ тарҳрезӣ гардида, ҷустуҷӯ ва натиҷагирӣҳои илмии унвонҷӯ дар мақолаҳои илмӣ, маъруза дар конференсияҳо ва диссертатсия инъикос ёфтаанд. Таҳқиқи мазкур заҳмати чандинсолаи муаллиф буда, дар шакли диссертатсия ба анҷом расидааст.

Тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ. Мундариҷа ва қисматҳои асосии диссертатсия дар конференсияҳои анъанавии ҳамасолаи ҳайати устодону кормандони Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва конференсияҳои байналмилалӣ бахшида ба 30-солагии робитаҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон – Ҷумҳурии Федеролии Олмон, Ҷумҳурии Тоҷикистон – Ҷумҳурии Австрия, инчунин 75-солагии доктори илмҳои педагогӣ, профессор Сайфуллоев Х.Г (Душанбе, 2023) ва «Дастовардҳои илмии ховаршиносони тоҷик дар замони Истиқлол» (Душанбе, 2024) баён шудаанд.

Диссертатсия дар доираи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқии кафедраи филологияи Эрони Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ба анҷом расида, дар ҷаласаи кафедраи мазкур дар таърихи 29.06.2024, суратмаҷлиси №10 муҳокима ва ба ҳимоя пешниҳод шудааст.

Наشري таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия. Муҳтавои асосии диссертатсия ва натиҷаҳои таҳқиқ дар 5 мақолаи илмӣ инъикос ёфта, аз ин теъдод

3 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии диссертационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, 14 фасл, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ, рӯйхати адабиёт ва наشري таълифоти илмӣ дар мавзӯи диссертатсия иборат аст. Ҳаҷми кор 178 саҳифаро ташкил додааст.

БОБИ I

АВЗОИ СИЁСӢ-ИҚТИМОӢИ ЭРОН ДАР СОЛҲОИ ЧИЛУМИ АСРИ XX

1.1. Хусусиятҳои сиёсӣ-иқтимоӣ ҷомеа

Таърихи муосири Эрон, ки оғозаш бо ибтидои қарни XX мелодӣ рост меояд, саршори ҳаводису руҳдодҳои сарнавиштсоз аст. Агар дар даҳаи аввалини қарни мазкур Инқилоби Машрута сурат гирифт, дар даҳаҳои баъдӣ хонадонҳои тозаӣ шоҳӣ бар сари қудрат расиданд. Равшан аст, ки тағйири як сулолаи ҳукмфармо дар сатҳи умумии ҷомеа дигаргуниҳои амиқро дар пай дошт. Дигаргуниҳое, ки ба раванди умумии рушду пешрафти ҷомеа, соҳаҳои иқтимоӣ ва аз ҷумла адабиёт таъсиргузор буданд. Дар ин бахш манзури мо таҳлилу баррасии даҳаи чилуми қарни XX ба баъд аст, ки дар таърихи муосири Эрон бисёр муҳим ба назар мерасад. Дар ин давраи таърихӣ адабиёти муосири Эрон дучори пешрафтҳои ҷуқуре гардид. Насли тозае аз адибону шоирон по ба майдони адабиёт гузоштанд. Насле, ки ба пешрафту шуқуфоии Эрон, истиқлолу озодии он дар арсаи ҷаҳонӣ бетафовут набуд. Ноғуфта намонад, ки Аҳмади Шомлу, ки таҳқиқи корномаву гузингӯяҳои ҳадафи мост, маҳз дар ҳамин даҳа ба таври ҷашмгир вориди адабиёт гардид. Бо назардошти ин зарур аст, қабл аз вуруд ба матлаби аслий ба муҳимтарин шохисҳои замон ишорат шавад.

Нахуст бояд зикр кард, ки моҳи августи соли 1941 қувваҳои давлати Англия ва собиқ Шуравӣ ба Эрон ҳамла намуданд ва дар муддати кӯтоҳе Ризоҳон сарнагун гардид ва ба ҷояш писараш Ризошоҳ ба тахт нишаст.

Дар мавриди ин ки Ризошоҳ бо кумаки кадом нерӯе ба сари ҳокимият омад, андешаҳо мухталифанд. Олими эронӣ Маҳмуд Муҳаммад бар ин назар аст, ки шоҳ Ризошоҳро англисҳо ба сари қудрат оварданд [46, 850].

Бар хилофи ин андешаи муҳаққиқи мазкур гурӯҳе бар ин боваранд, ки англисҳое, ки мардуми зираку тезхуше ҳастанд, ҳаргиз аз режими фарсудаву дар ҳоли таназули Ризохон ҳимоят намекарданд.

Аммо воқеият ин аст, ки Ризошоҳ дар солҳои поёнии салтанаташ бо сабаби боло гирифтани ҳисси наҷодпарастӣ дар Эрон ва вусъати қудрату ҳокимияти наҷодпарастон дар Олмон ба давлати Олмон қаробату тамоюли хос пайдо намуда буд. Ба қавли таърихшинос Аҳмад Ашраф замони салтанати вай «ягона манбаи тадоруки маводи хоми истеротежик аз қабили панба ва пашм барои (Олмон) Эрон буд» [13, 50].

Олмон бошад дар навбати худ тамоми таҷҳизоти роҳи оҳан ва муассисаҳои саноатии Эронро зерӣ нуфузи худ гирифта буд. Дар тамоми корхонаву муассисаҳои саноатӣ, кишоварзии Эрон мушовирону мутахассисони англис қору фаъолият менамуданд.

Дар ин миён замоне, ки Чанги дуҷуми ҳаҷон оғоз гардид ва кишварҳои зиёде гиребонгири чанг шуданд, Эрон дар радифи Гитлери олмонӣ қарор гирифт.

Гитлер, ки ба таври барқосо кишварҳои зиёдеро шикаст дода буд, ба Шуравӣ ҳамлавар шуд ва дар кӯтоҳ замоне шаҳрҳои зиёди Шуравиро ишғол намуд.

Нахуствазири англис Черчил, ки бим дошт ӯ низ кишварашро аз даст хоҳад дод, ба як мурочиатномае аз роҳбарони ҳама кишварҳои ишғолшуда дархост намуд, ки дар мубориза алайҳи Олмони фашистӣ муттаҳид гарданд.

Албатта, Сталин роҳбари вақти Шуравӣ, ки кишвараш дар вазъияти сангине қарор дошт, ин паёмро пазируфт. Масъала ин буд, ки бо чи роҳе барои кумаки Шуравӣ имконот мавҷуд буд. Роҳи якуми кумақрасонӣ аз тариқи бандари Санфрансиско ба Мурманск ё Сибир ва гузаштан аз оброҳаҳои Япония буд.

Роҳи дуюме, ки имкони кумақ ба Русияро метавонист фароҳам биёрад аз қисмати шимолии Русия тавассути Архангелск буд. Ниҳоят роҳи сеюм ба воситаи бандарҳои ҷанубии Эрон. Аммо тибқи иттилооти мавҷуд кумақрасонӣ аз тариқи ду роҳи аввал имкон надошт, зеро Япония бо Амрико ва Англия дар ҳоли чанг қарор дошт ва ба ҳеч вачҳ ба иттифоқчиён иҷозати чунин қореро

намедод. Замоне ки масъаларо пеши Ризошоҳ гузоштанд, ӯ ба иттифоқчиён муҳолифат намуд. Чун ӯ боварӣ дошт, ки Германия бар Иттиҳоди Шуравӣ ғолиб меояд.

Дар чунин вазъияте иттифоқчиён маҷбур шуданд, зуран вориди хоки Эрон гарданд. Пеш аз ҳамлаи иттифоқчиён Ризошоҳ эътимодномаашро ба Маҷлис пешниҳод намуда, писараш Муҳаммадризо ро чонишини худ карда буд.

Ба навиштаи Шамс Лангрудӣ «ҳама чиз ҳикоят аз фурӯпошии диктатурӣ дошт. Аввалан унсури аслии диктатурӣ, ки Ризошоҳ буд, аз миён рафта буд. Бо фирори Ризошоҳ артиш такаҷоҳашро аз даст дода, созмонаш ба ҳам рехта буд. Сеюм бахшҳои бузурге аз хоки Эрон ба ишғоли нерӯҳои бегона даромада, ба навъе «ҳукумат дар ҳукумат»-и ғайри қобили контрол ба вучуд омада буд. Вале масъала ин буд, ки агарчи диктатурӣ дар ҳоли аз байн рафтан буд, вале ҳеч нерӯе чонишине, ки имкони тасаллут бар авзоъро дошта бошад, дар Эрон вучуд надошт» [133, 220].

Қобили зикр аст, ки Муҳаммадризошоҳ, ки хеле ҷавон буд, дар чунин вазъияте бозичаи ҷоҳталабону сиёсатбозон гардида буд. Ҳеч ҳизбу ташкилоте пуртавону неруманде вучуд надошт. Кишварҳои истеъморгар низ бо далели гирифториашон дар сатҳи ҷаҳон қодир набуданд, ба Эрон тасаллут пайдо кунанд.

Эрон дар он давра иқтисоди ақибмондаву нозиле дошт, ки вуруди иттифоқчиён вазъи онро сангинбор намуд. Дар чунин фазое Маҷлиси Эрон бар асоси лоиҳае аз Амрико дархост намуд, барои беҳбудии вазъият кумак кунад.

Аз Амрико нафареро бо номи Милесло, ки қаблан дар Эрон буд фиристоданд ва номбурда худуди 5 сол раисии кулли дороии Эронро ба дӯш дошт. Ҳамзамон Амрико мушовирону коршиносони зиёдеро ба Эрон эъзом намуд. Бо омадани амрикоӣҳо акнун се давлати қудратманд Амрикову Англиз ва Шуравӣ расман дар Эрон ҳузур доштанд. Ҳар яке аз кишварҳои номбурда барои ҳудаш чонибдору тарафдор дошт. Танҳо набояд фаромӯш намуд, ки англисҳо ва ҳомиёни шинохташудааш бо сабаби гузаштаи сиёҳашон миёни мардум чехраи дӯстдоштанӣ набуданд, балки ҳама мардум нисбат ба онҳо нафрат доштанд.

Амрико танҳо миёни зиёиёни либерал ба сифати кишвари озоду демократӣ маълум буду бас. Қисмати зиёди мардум перомунӣ ин кишвари истеъмори иттилоӣ амиқу васеъ надоштанд.

Миёни ин давлатҳо танҳо Шуравӣ, ки чанд даҳсола пеш Инқилоbero аз саргузаронидаву босуръат дар ҳоли тараққӣ буд, аз имконоти бештаре бархурдор буд ва назари поктарин фарзандони Эронӣ онро ба худ ҷалб менамуд.

Дар зехну мағзи эронӣ Шуравӣ ҳамчун кишвари пешраву сулҳдӯст ва тарафдори заҳматкашон ҷой гирифта буд ва ҳурмату эҳтиромаш байни равшанфикрону сиёсӣ бе андоза буд. Ҳатто Саид Зиё Таботабой, ки унсури расоии Англия буд, худро ҷонибдору ҳомии Шуравӣ меҳисобид. Дар ҷунин вазъияте ҳизби Тӯдаи Эрон таъсис гардид. Ҳизби мазкур, ки дар оғоз ҷараёни демократӣ буд ва унсурҳои мутараққиву озодихоҳро дарбар мегирифт, дар Эрон имтиёзу таъҷири Иттиҳоди Шуравӣ буд. Ҳамин ташкилот ва барномаву алоқаи умумии мардум ба Шуравӣ сабаб шуд, ки ҳизби Тӯда дар муддати кӯтоҳ ба сурати ҳизби бисёр неруманду қавӣ дарояд. Вале дар маҷмуъ ин вазъи зохирии кишварҳои мазкур буд. Дар асл ҳар яке ба таври пинҳонӣ барои густаришу ҳифзи манфиатҳои худ даст ба кор буданд. Чизи дигаре, ки вазъи мавҷудро печидатар менамуд, кашмакашҳои дохилии худӣ мансабдорони эронӣ буд. Ба ақидаи бархе аз муҳаққиқон «рақобат ва ҷанги қудрат байни аносири худӣ ин кишварҳои барои дастбӣ ба ҳукумат буд. Ин аносир ва созмонҳои кучакшон аз як сӯ мавриди эътимоди мардум набуданд, ки битавонад ҷазбашон кунанд ва аз дигар сӯ ба ҷойи ҳамкорӣ бо ҳам ба сабаби ҷоҳталабӣ, надоштани руҳияи инҷонибпазирӣ ҳизбӣ, адами фарҳанги муборизаи демократик дар ҷомеа ва муҳимтар аз ҳама печидагии авзоъ, ки қодир ба даркаш набуданд, алайҳи ҳам фаъолият мекарданд ва шояд ҳам мепиндоштанд, ки авзоъ ба зудӣ ором мешавад ва набояд фурсатро аз даст бидиҳад» [133, 222].

Дар ин миён моҳи майи соли 1945 Германия дар ҷанг шикаст хурд. Тибқи қарордоде, ки зимистони соли 1941 миёни давлатҳои иттифоқӣ ба имзо расида буд, пас аз ҳаллу фасли кулли муҳосимот давлати Англису Руссия дар муддати на зиёда аз шаш моҳ бояд хоки Эронро тарк менамуданд. Аммо воқеият

дигаргуна буд. Англия нефти чануби Эронро дар даст дошт ва ҳаққи худ медонист, ки мутахассисону мушовиронаш дар Эрон бимонанд. Америка ҳам бо пеш овардани ин мавзуъ, ки ҳузураш дар хоки Эрон ба талабу мувофиқати нахуствазири пешин Қавомуссалтана дар охирҳои солҳои 1942 сураат гирифтааст, ҳозир набуд аз Эрон хориҷ шавад.

Бояд изҳор дошт, ки кишварҳои мазкур ҳар яке дар таърихи муносири Эрон, таҳаввулоте, ки дар ҷомеаи эронӣ ба зухур расида, нақшу ҷойгоҳе доранд, ки мо ба ҷузъиёти онҳо намерардозем.

Танҳо ба бархе масоиле, ки ба ҳизби Тӯдаи Эрон марбут аст, ишора кардан зарур аст. Зеро ҳизби мазкур, ки таҳти таъсири коммунистҳои рус қарор дошт, дар зиндагии сиёсӣ ва фарҳангиву адабии Эрони муосир ҷойгоҳи ҷашмгире дорад. Ҳизби мазкур пас аз он ки расмияти қонунии худро эълон намуд, дар сатҳи бисёр васеъу густурда ба ҷалби нерӯҳои инсонӣ пардохт. Асоси барномаи ҳизб иборат аз он буд, ки муҳолифати олимони динро барнаянғезад. Барои пешгирӣ аз ҳамлаҳои руҳонӣ мавзӯи марксизмро аз барномааш канор гузошт. Барои равшан гаштани масъала метавон ба баъзе нуқоти барномааш таъкид варзид: «1. Ҳашт соати қори рӯзона барои коргарон. 2. Пардохти ҳуқуқ барои рӯзҳои ҷумъа ва таътил, изофакорӣ, хонасозмонӣ, таъмини ҳуқуқи появу мамнуъияти қори қудакон. 3. Тавзеъи заминҳои давлативу салтанатӣ, фуруши амлоки бузург ба деҳқонони беамин бо баҳраи кам. Интиҳоби қадхудо тавассути аҳолии русто. Таъсиси дармонгоҳу мадраса дар рустоҳо. 4. Адами вобастагӣ ба ҳама ашқоли истеъмору империализм» [40, 235].

Ҳизби Тӯдаи Эрон бо барномаҳое, ки дар даст дошт, дар имтидоди солҳои қилум ба пешрафтҳои бесобиқае ноил омад ва миёни ҷомеаи эронӣ маҳбубияти амиқе пайдо кард. Танҳо аз нимаи дуюми даҳаи қилум ба баъд сиёсати ҳукумат нисбат ба ҳизб иваз шуд ва таъқибу сарқубии ҳизбиён оғоз гардид. Қобили зикр аст, ки давраи салтанати Муҳаммад Ризошоҳ дар қиёс бо замони зимомдории падараш бештар озоду демократӣ буд.

Муҳаммад Ризошоҳ, ки таҳсилкарда дар Шветсария ва бо мабони демократия ошно буд, ҳаргиз нахост сиёсати падарашро идома диҳад, баръакс

саъю талош менамуд ба мардум ин боварро бикабулонад, ки ӯ андешаву мароми демократӣ дорад. Маҳзи хотири ин фармони озодии зиндониёни сиёсиро содир намуд. Муассисоти нави таълимӣ боз намуд. Дар Техрон донишкадаҳои илоҳиёт ифтитоҳ кард. Дар баҳши артиш низ ислоҳот гузаронид, ки дар кори тарбияти сарбозону афсарони содиқ ба Ватан бисёр арзишманд буд. Як баҳши фаъолияти вайро сиёсати хориҷӣ ташкил меод. Ин буд, ки бо бисёре аз кишварҳои муносибати дипломатӣ барқарор сохт. Яке аз тафовутҳои умдаи шеваи салтанати Муҳаммад Ризошоҳ ва Ризоҳон дар он зоҳир мегардид, ки дар замони шоҳигарии Ризоҳон тамоми сохторҳои давлатӣ таҳти назорати шахсии вай қарор доштанд. Аммо фазои бозтари сиёсӣ замони ҳокимияти Муҳаммад Ризошоҳ боиси он гардид, ки муборизаи шадид миёни ҳизбҳо ва созмонҳои сиёсӣ оғоз гардад.

Гузашта аз ин дар Эрон ҳаракатҳои миллий-озодихоҳӣ рушду густариши қобили мулоҳизае пайдо менамуданд, зеро дар зехнияти мардум ҳанӯз идеяву чараёни пешрафту инкишофи ҷаҳон, мазҳари зиндагии дигар халқу миллатҳо боло мерафт. Мизони ошноиву маърифати фарҳангиву сиёсии ҷомеа низ ба таври ҷашмгир рушд пайдо менамуд. Дар амри шинохти ин амал нақши рӯзномаву маҷаллаҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ, ки шумори рӯзафзун доштанд, бисёр муассир буд, ки баъдан атрофи нашрияҳои таъсиргузор изҳори назар хоҳем кард. Акнун бубинем, ки ин фазои боз чи паёмадҳое дошт.

Аввалан бояд аз озодии мардум аз зулму истибдод ва озодии баён ёдовар шуд. Ин вазъият боиси он гардид, ки аҳли суҳан бо амният ҳотирҷамъӣ ба офариниши ашъори ватанӣ, инқилобиву иҷтимоӣ бипардозанд. Дар натиҷа теъдоди зиёде аз шоирони иҷтимоӣ по ба майдони адабиёт гузоштанд ва ашъори зиёде иҷтимоӣ халқ карданд. Вазъияти бози сиёсӣ ва демократӣ дар ин давра ба чараёни шеърӣ нав, ки дар адабиёт ба зухур расида буд, имконоти лозимро фароҳам овард, то дар ҷомеаи адабии он рӯз решадор шавад.

Барои истифодаву таҷриба намудани сохту шаклҳои нави шеърӣ чунин фазое бисёр зарурӣ буд. Масалан инъикоси дарунмояҳои сиёсӣ-иҷтимоӣ дар замони зимомдорони Ризоҳон имконпазир набуд, аммо дар ин давра имкон дошт. Ба андешаи муҳаққиқи эронӣ Зарқонӣ «вақте руҳияи демокротик дар фазои

сиёсии ҷомеа ҳоким шуд, худ ба худ майл ба ибтиқору навовариву офаринишҳои хунарии ҷадид, дар ҳама бахшҳои шеър ҳам тақвият мегардад. Забони шеър ба роҳати ин имконро меёбад, ки ба ҳама соҳатҳо ворид шавад. Сувари ҳаёл озодона танзим мегардад. Отифа ба ҳар шакле, ки бихоҳад ва ба дур аз сонсурҳо худаширо нишон медиҳад. Инҳо имконоте буд, ки асри Ризо надошт ва ҳоло ба каф оварда буд ва дар натиҷа тақассуру танаввуъ дар ҳама заминаҳои шеърӣ падида омад» [40, 237].

Дар ин давра матлаби дигари қобили мулоҳиза ин буд, ки шумори зиёде аз шоирон ба таври ошқорову пинҳонӣ узвияти ҳизби Тӯдаи Эронро пазируфтанд. Бархе дигар аз сиёсатҳои он ҷонибдорӣ намуда, огоҳонаву нохудоғоҳ барномаву идеяҳои ин ҳизбро таблиғу тарвиҷ менамуданд.

Чунин вазъе, боиси он гардид, ки миёни шоирон сурудани ашъори коргарӣ, ки замони ҳукмронии Ризоҳон таназул пайдо карда буд, дубора ривочу раванк пайдо намояд. Иллати маҳбубияту кашандагии ин ашъор дар он буд, ки аз як тараф тақавар ба афқору ақида, сатҳи андешаи ҳизби Тӯда буд ва аз ҷониби дигар ҷашм ба руҳияи хаставу зулму истибдодзадаи табақҳои коргар дошт. Дар ҳар сурат ҳизби Тӯдаи Эрон яке аз таъсиргузортарин созмонҳои сиёсии даврон буд. Тибқи навиштаи муҳаққиқон «табليғоти он ҳизб чунон густурдаву қавӣ буд, ки дар он солҳо тудай будан ва чап будан ва ҳадди ақал тазоҳур ба чап будан, муди рӯз шуда буд. Зеро ҳизб қодир буд дар кутӯҳ муддат филмасал шоир ё нависандаи муҳолиф ё бетарафро ба сурати як пули сиёҳ дарбиёрад. Ҳамон тавре ки метавонист дар тайи чанд даҳа даҳҳо шоиру нависандаи каммоёи дараҷаи севумро низ дар нашриёти худ ба унвони шоирону нависандагони бемонанд муаррифӣ кунад» [29, 54].

Нигоҳи олимону пажӯҳандагон ба ин раванд яксон нест. Бархе бар ин ақидаанд, ки тудай шудани шеър онро аз асл ба шеъри шиорӣ табдил намуд. Танҳо ягона ҷанбаи мусбати ин офариниши адабиёти коргарӣ буд. Албатта, нақши ҳизб дар зуҳуру шаклгирии назарияи шеър ва нақди адабӣ низ бисёр арзишманд буд. Яке аз донишмандони эронӣ номгӯи шоирону нависандагонро гирдоварӣ намуда ва аз мурури он равшан мегардад, ки шоирони саршиносе

мисли Ф. Таваллулӣ, Ҳушанг Соя, Нодири Нодирпур, Нимо ва ҳатто М. Баҳор узв ё ҳаводори ин ҳизб буданд [85, 64]

Зикри ин матлаб бамаврид аст, ки барномаи сиёсии ҳизби мазкур бар асоси ҳизби коммунистии Иттиҳоди Шуравӣ тадвин гардида буд. Мурури аҳкоми он нишонгари он аст, ки тақияи ҳизб бештар рӯйи мардуми заҳматкашу нодор буд.

Дар боло қайд намудем, ки то соли 1947 ҳизби Тӯда фаъолиятҳои васеъе дар сатҳи ҷомеаи эронӣ дошт. Маҳз дар ҳамин сол муносибати ҳукумати Муҳаммад Ризошоҳ нисбати он тағйир кард ва таъқибу сарқӯби тӯдаиҳо оғоз гардид.

Бо тағйири авзоъ ҳизб ба фаъолияти пинҳонӣ гузашт. Аммо фазои бози сиёсӣ барои насли нави адабиёт имконоти муносиберо фароҳам овард.

1.2. Вижагиҳои фарҳангӣ-ақидатии ҷомеа

Барои шинохти дурусту амиқи ҳар ҷомеае, маърифати хусусиятҳои фарҳангӣ ва ақидатии он зарур ба назар мерасад. Ба дигар суҳан ин ду кутбе ҳастанд, ки сатҳи якдигарро муаррифӣ менамояд. Гузашта аз ин чараёни зуҳуру шаклгирӣ, камоли онҳо дар маҷмӯъ ба тамоми соҳаҳои иҷтимоӣ аз ҷумла ба шеър, ки мавзуи мавриди назари мо аст, таъсиргузор мебошанд. Дар иртибот ба ин метавон гуфт, ки ҷомеаи эронӣ дар даҳаи чилуму ибтидои даҳаи панҷоҳум аз нигоҳи вазъи фарҳангиву ақидатӣ фарогири хусусиятҳои боризе буд, ки шеърро таҳти таъсири худ қарор медоданд.

Муҳимтарин хусусияти фарҳангии замони Муҳаммад Ризошоҳ гуногунии ақидатӣ-фарҳангии мардум, вусъати гуногунандешӣ буд, ки кутби муҳолифи Ризошон буд. Дар аёми шоҳигарии номбурда ҷомеа баставу яккафармонӣ буд. Ба ҷуз идеологияи вай, ҳеҷ кас иҷозати изҳори андешаву фаъолият надошт. Дар радифи ин бо итминон метавон хотирнишон сохт, ки фикру ақидаи тӯдаиҳо низ дар сатҳи қобили мулоҳизае муҳимтарин тамоюли фарҳангии замон буд. Ба андешаи аксари муҳаққиқон дар ин давра андешаҳои сотсиалистӣ вусъату рушди беандоза касб намуд.

Бояд донист, ки бовару эътиқодоти динӣ низ дар ин давра ба андозае ҷойгоҳи худро дар ҷомеа таҳким бахшида буданд ва ташкилотеро бо номи «Фидоӣни ислом» таъсис карданд. Аммо имконоту зарурияти онҳо дар ҳудуди андозае набуд, ки моҳияти ғайримазҳабии низоми сиёсиро ба хатар андозад. Намояндагони ин бахш ба адабиёт ва шеър низ ҳеҷ таъсири коргаре надоштанд.

Эрон, ки аз муддатҳо пеш бо Мағрибзамин иртибот барқарор карда буд, наметавонист аз вуруди андешаву афкори фарҳангу адаби ғарбиён канор бимонад. Рафтуомад, доду ситод, шинохту ошноӣ, хоставу нохоста ба сатҳи фарҳангу андеша соя меафканад. Албатта, шароити фарҳангӣ бештар ба сатҳи мазмуну муҳтавои шеър асар мегузошт.

Гузашта аз ин омӯзаҳои мавҷуд дар арсаи фарҳангӣ сабаб шуда буд, ки нигоҳи шоирон мутаваҷҷеҳи масоили ҷаҳонӣ, масалан мубориза бо империализми ҷаҳонӣ ва интернационализм гардад.

Ба сифати хусусият и дигари муҳими фарҳангӣ метавон аз озодии баёнӣ афкор ва таъсису пайдоиши пурвусъати маҷаллаву нашрияҳо ном бурд. Ин амр дар навбати худ шароитеро фароҳам овард, ки гурӯҳҳои алоҳида бо диду андешаи хос, идеологияи вижа вориди майдон гарданд ва ҳама якҷо сатҳи қобили мулоҳизаи огоҳӣ ё шуури ҷомеаро фароҳам оваранд. Ин бошад дар навбати худ мизони хосси огоҳии адабии шоирону адибонро ба вуҷуд меовард. Дар ин давра шоироне по ба майдони адабиёт гузоштанд, ки диди тоза, умқи хосси ҷаҳоннигарӣ, донишу биниши қобили мулоҳиза доштанд. Дар ин росто ҳамаҷунин танавуи ҷашмрасе дар мазмуну муҳтавои шоирони ин давра арзи вуҷуд намуд.

Хусусияти дигари фарқкунандаи фарҳангӣ боз ҳам бо ҳизби Тӯдаи Эрон ва барномаи фаъолияти он гиреҳ меҳӯрад. Зеро ин ҳизб «саъй дошт бар асоси рисолате, ки барои адабиёт қоиладар мекӯшад, реализми сусиёлистиро, ки мабонии ҷамолшиносӣ он тавассути мунаққидону шоирон дар рӯзномаҳову маҷаллоте назири «Кабӯтари сулҳ», таблиғ мекӯшад, тарвиҷ диҳад ва қатъан шеър таҳти таъсири ҷунин як бинише ва як ҷунин мабонии ҷамолшиносӣ қарор гирифт» [40, 239].

Маҳмуд Дехқонӣ дар китоби арзишманди худ «Пешгомони нақди адабӣ дар Эрон» менависад, ки дар ҳамин давра буд, ки Нимо Юшич бунёнгузори шеърӣ нави Эрон ба дидгоҳҳои марксистӣ дар иртибот бо ҳунар наздик мешавад, ки ин амр ба ҳамин хусусияти фарҳангӣ пайванд дорад [30].

На танҳо, Нимо, балки бисёре аз шоирону мунаққидони замон, махсусан, онҳое, ки таҳсилкардаи муассисоти олии адабии Русия буданд, диду биниши сотсиалистӣ доштанд. Мантиқан саволе дар миён меафтад, ки ҳизби Тӯдаи Эрон чигуна тавонист, ки хеле тез миёни мардум нуфуз пайдо намуда, ҷонибдорони зиёде пайдо кунад? Махсусан дар ҳоле ки идеологияи сотсиалистӣ асоси идеологияи онро ташкил меод. Идиологияе, ки атеистӣ ва зиддинӣ буд ва ба ҳувияти динии эронӣ созгор набуд. Гузашта аз ин магар шоирону нависандагоне, ки бо ҳизб иртибот доштанд, ё узви он буданд аз ин идеологияи атеистӣ ҷонибдорӣ менамуданд ё не?

Назарияпардозони ҳизб дар барномаҳои тадвиннамудаи худ ба ҷанбаҳои таваҷҷуҳ карда буданд, ки камбуди онҳо дар ҷомеа эҳсос мешуд ва аксаран як ниёзу эҳтиёҷи умумӣ-ҳамагонӣ буд. Бо ин сабаб ҳизб ба гунаи аъҷобомезе вусъату домана пайдо менамуд.

Бар хилофи таълимоти зиддимазҳабии Ризоҳон, ки дар ҷомеа то ҷое муваффақият ҳам пайдо намуда буд, ҳисси мазҳабии аксари мардум амиқу мустаҳкам буд. Дар адабиёти пажӯҳишӣ перомунӣ ин масъала нақл шуда, ки «ҳизби Тӯда барои ҷилугирӣ аз ҳамалоти руҳонӣ марксизмро аз барномаи худ канор гузошт» [86, 153].

Муҳаққиқ Зарқонӣ бошад перомунӣ иртиботу дилбастагии аҳли зиё ба тӯдаиҳо бар ин ақида аст, ки «рӯйкарди густурдаи шоирону нависандагони эронӣ ба ҳизби Тӯда ба маънои пазириши беқайду шартӣ идеулужии ақидатии ҳизб набуд, балки бештар барномаҳои иҷтимоиву сиёсии он ҳизб барояшон ҷозибаву мақбулият дошт. Бархе шоирон ба бахши эътиқодии коммунизм гироиш ёфта буданд» [40, 240].

Перомуни хусусиятҳои фарҳангии замони мавриди назар афкори ақидаҳои мухталифтанд. Пажӯҳишгарони эронӣ умдатарин хусусияти фарҳангии даври мазкурро дар боло рафтани эҳсосоти националистики эронӣ медонад.

Эҳсосоти националистӣ дар замони Ризохон ҳам мавҷуд буд, вале дар даврони салтанати Муҳаммад Ризошоҳ шиддату ҳиддати зиёд пайдо намуд. Дориюш Қамарӣ дар матлаби худ эҳсосоти националистики эронӣро ба гунае дастабандӣ намудааст. Аз ҷумла национализми чапи тӯдаӣ; национализми бегонаситез; национализми наҷодгаро ва национализми қавмгаро [34, 84].

Муаллифи мазкур саъй намуда, меҳварҳои фикриву мабонии назарии ҳар як аз ин ғироишҳо баррасӣ намояд. Дар ибтидо заминаҳои сиёсӣ-иҷтимоии национализм дар Эронро таҳлил намуда, сипас пайванди миёни воқеияти ҷомеаи Эрон ва пайдоиши национализм дар ин кишварро барқарор созад.

Баррасии шохисҳои фарҳангӣ-маданӣ, адабии замон маълум месозад, ки яке аз барҷастатарин хусусиятҳои фарҳангии замон майлу тавачҷуҳи беш аз ҳад ба навгарой ва суннатшиканӣ буд. Ин амр дар ҳама арсаҳои фарҳанг ҷой дошт. Аз ҷумла «зиндагии шаҳрнинӣ ба ҳайси камиву кайфӣ дар ин давра рушд карда ва ин мавзӯ паёмдҳои хоси ҳудахро ба ҳамроҳ дошт. Ба хусус ки истибдоди Ризохон як навъ ташнагии козибро дар ҷомеа эҷод карда буд ва акнун ташнагон ба чашмае расида буданд, ки ба назарашон бисёр зулол меомад ва онҳо ҳам истисқо доштанд. Дар чунин вазъияте табиӣ аст, ки бархе он қадар шитоб задаву номақбул ба нӯшидани об бипардозанд, ки хору хошоку гилу лойро ҳам ҳамроҳи об майл кунанд. Нишонаҳои ин тундравиву суннатшиканӣ ва ғурез аз хувияти худ дар шиору нашриёти ин аср ба ҳубӣ зухур кардааст. Таъсири ин тундравӣҳо бар ҷараёни шеърӣ, ҷопу интишори бархе ашъорест, ки ба онҳо ҳар чизе метавон гуфт, ҷузъ шеър» [40, 225].

Дар радифи хусусиятҳои мазкур бояд изҳор дошт, ки ривочу равнақи тарҷума, махсусан тарҷумаҳои адабӣ дар камолу инкишофи равандҳои шеърӣ таъсири амиқе гузоштанд. Ин мавзӯро донишманди фозил М.Ш.Кадканӣ мавриди баррасӣ қарор дода, перомуни ашъори тарҷумашуда чунин менигорад: «миқдори зиёди шеъри хориҷӣ-масалан шеърҳои Маяковский ва Нозим Ҳикмат

тарҷума шуд, ки асари мустақим рӯйи шоирони ҷавон аз ҷумла Шомлу гузошт. Соя ҳатто шеъре хитоб ба Нозим Ҳикмат сурудааст. Дар баъзе шеърҳои «Ҳавои тоза» ҷойи пойи «забон»-и тарҷумаи Эҳсон Табарӣ аз шеъри Маяковский пайдост, агарчи Шомлу худ мункири ин таъсирпазирӣ бошад, ин нукта чизе аз мақоми волои ӯ дар шеъри муосир намекоҳад. Дар ин давра ашъори зиёде аз шуарои олмонӣ, русӣ, англисӣ тарҷума шуданд, ки дар адабиёти ин аср ҷойи худашонро боз карданд ва ба унвони авомили фарҳангии тағйир бояд комилан ба онҳо тавачҷуҳ кард» [126, 59].

Дар поён бояд таъкид намуд, ки омилҳои болоӣ дар маҷмӯъ ба раванди шаклгирии ҷараёнҳои нави шеъри форсӣ таъсири корсоз ба ҷой гузоштанд.

1.3. Таъсири нашрияҳои адабӣ-иҷтимоӣ дар рушди шеъри муосири форсӣ

Замоне ки суҳан аз саҳму ҷойгоҳи расонаҳои гурӯҳӣ, махсусан маҷаллаву моҳномаҳои адабӣ дар вусъату пешрафти ҷараёнҳои шеъри муосир дар миён меафтад, боз ҳам нақши ҳизби Тӯдаи Эрон ҳамчун рукни сахнагардону сахнасози даврон ба зехн мерасад. Муваффақияту вусъати корномаи ин ҳизб дар даҳаи чилум ба баъд ва мусоид гаштани вазъияти сиёсӣ сабабгори он гардид, ки дар кишвар нашрияҳои муҳиме аз қабилӣ рӯзномаву маҷаллаҳо таъсис гаштаву ба фаъолият шуруъ кунанд. Ҳарчанд аксари ин нашрияҳо ҳадафҳои хоси сиёсӣ-иҷтимоӣ доштанд, вале ба таври густурда ба фазои адабии ҷомеа, ба ҷараёнҳои мавҷуди шеърӣ таъсиргузор буданд. Ҳар нашрияе чанд саҳифаи адабӣ дошт, ки дар онҳо ашъори шоирон ба нашр мерасид. Аз сӯйи дигар, маҳз дар матни ҳамин рӯзномаҳо матолиби назарии шеър, ҷанбаҳои зебоишинохтии он таблиғу тарвиҷ мегардид. Ин буд, ки дар солҳои поёнии даҳаи чилум маҷаллоти мавриди назар пуртаъсиртарин омили самтдиҳиву шаклдиҳӣ ва суръатбахши равандҳои адабӣ гардиданд.

Муҳимтарин нашрияҳои таъсиргузор дар ин давра маҷаллаи «Суҳан», «Номаи мардум», «Паёми нав», «Хурӯси ҷангӣ», «Ҷоми Ҷам», «Кабӯтари сулҳ»,

«Илму зиндагӣ», «Фарҳанги нав» ва ғайра буданд. Дар ин бахш ба бархе аз ин нашрияҳо ишорат мешавад. Яке аз нашрияҳои маъруфтари ин давра маҷаллаи номдори «Сухан» аст, ки анқариб то солҳои ҳафтодуми асри гузашта дар чанд давра ба нашр расидааст. Бояд зикр намуд, ки шумораи аввалини «Сухан» моҳи майи 1943 мунташир гардид ва адабиётшиносу шоири номвари Эрон Парвиз Нотили Хонларӣ сармуҳаррири ин маҷалла таъйин гардида буд. «Сухан» аввалин нашрияи навапардозии Эрон махсуб мешавад. Перомуни чараёни таъсису фаъолиятҳои муқаддамотии маҷалла Парвиз Нотили Хонларӣ чунин нақл намудааст: «Асли эҷоди «Сухан» аз ин ҷо оғоз шуд, ки «Ҷомеаи лисонсияҳои донишсарои оӣ» мучтамаъе доштанд ва он ҷо тасмим гирифтанд маҷаллае дошта бошем ва органи он ҷамъият. Дар он ҷо исми банда ба миён омад, қарор шуд имтиёзашро бигирам, вале ман ҳанӯз синам кам буд. Чун соҳибони имтиёз сисол мебояд дошта бошанд, тибқи қонуне, ки он вақт маъмул буд. Ба ин ҷиҳат ба исми худам наметавонистам бигирам... Баъд аз чанд шумора банда ба синни булуғ расидам ва имтиёзро ба номи худам гирифтам. Матолиби мунташиршуда дар шумораи нахустини «Сухан» гувоҳ бар он аст, ки дастандаркорони он перомуни вазъи адабии ҷаҳон адабиёту фарҳанг, мутолиоти фаровондоранд ва пеши худ мақсад гузоштаанд, тағйире дар ҷомеаи адабӣ ба вучуд биёранд. Барои тасдиқи андеша метавон пораеро аз сармақолаи маҷалла, ки ба қалами Парвизи Нотили Хонларӣ тааллуқ дорад, нақл намуд: «Имрӯз ду гурӯҳи мухталиф ва мутамоиз дар арсаи адабиёти форсӣ дида мешавад. Гурӯҳи нахустин, ки бояд онро гурӯҳи адибон хонд, ба асолати лафз эмондоранд ва осори пешиниёро сармашқи ҷовидон мешуморанд. Дар назари эшон бузургони назму насри форсӣ то қарни ҳаштум мазҳари камоланд. Ин гурӯҳ наредонанд, ки ибдои маонӣ муқаддам бар баён аст. Аммо гурӯҳи дуюм эшонро «наврасидагон» бояд хонд. Ба адабиёти қадими форсӣ пойбанд нестанд, зеро аз он иттилои дурусте надоранд. Чанд сатре аз «Гулистон»-у «Калила» дар дабиристон хондаву ба қавл муаллимро, ки дар бораи хусни иншои ин ду китоб муҳолифа мекардааст, бовар накардаанд. Баъд ҳам чанд бор аз девони Ҳофиз фол гирифтаву чанд рубоии Хайёмро дар бораи иғтиноии фурсат азбар кардаанд. Сипас румон хондаанд ва

ибтидо тарҷумаи форсии румонхоро хондаанд. Эшон аз хондани ин дostonҳо лаззат бурдаанд, роҳнамое надоштаанд то дақоику латоифи адабиёти чадиди дунёро ба эшон гӯшзад кунад» [134, 246].

Лозим ба зикр аст, ки ҳангоми таъсиси маҷаллаи мазкур дар адабиёти муосири Эрон ҷараёни тозаи шеърӣ бо номи «шеъри нав», ки баъдҳо бо номи шеъри нимой маъруф гардид ривочу равнақи сареъ пайдо менамуд. Дар ҷомеаи адабӣ муборизаи суннатгароён ё ҷонибдорони шеъри суннатӣ бо навгароён ё навпардозон вусъати ҷашмгир пайдо менамуд.

Албатта, ин амри тозае набуд. Чун сарчашмаи ин ҳама муҳолифатҳову низоъҳои адабӣ ба замони Инқилоби Машрута бармегашт. Ҳангоме ки баҳсҳои пуршуре миёни тарафдорони суннат бо сарпарастии Маликушшуаро Баҳор ва таҷаддудхоҳон бо роҳбарии шоиру мунтақиди озарӣ Тақӣ Рифъат дар оғози аср даргирифта буд.

Раванду сатҳи ин муборизаву баҳсҳо дар тули даҳаи чилум ба худ ранги дигар гирифта буд. Ба ин маънӣ, ки маҷалла ашъори зиёдеро аз шоирони навпардоз ба ҷоп мерасонид, вале аксари аъзои маҷалла муҳофизакор буданд ва ин масъала иллату заминаи ҳосе дошт, зеро «муҳофизакорӣ асҳоби сухан реша дар андешаи буржуазӣ, бавижа буржуазияи тарсхӯрдаи Эрон дошт. Инҳо намояндагони фарҳангии он табақоте буданд, ки дар заминаҳои иқтисодӣ низ қоил ба тағйири бунёдӣ набуданд» [134, 249].

Дар ҳар сурат «Сухан» мақолоту маводи фаровони пажӯҳишӣ-назариро дар бораи падидаи шеъри нав ба нашр мерасонид. Бемаврид нест дар робита бо ин мавзӯ аз Нимо Юшич зикри ном кунем, ки яке аз поягузори шеъри нав шинохта шудааст. Нимо тайи даҳаи чилум назорагари матолиби мунташира дар «Сухан» буд ва худ низ дидгоҳҳои назарияшро дар бораи ҷузъиёти шеъри нав таълифу тадвин менамуд. Мавсуф на ба ҳама назаргоҳҳои маҷалла мувофиқ буд ва зимнан бархе андешаҳошро перомуни консепсияи пешгирифтаи дастандаркорони маҷалла ба нашр мерасонд. Дар яке аз шумораҳои «Сухан» мазкур дар бораи шеваи фаъолияти коргарони маҷалла ва матолиби ба ҷоп расида чунин нигошта буд: «Ин олимикдорон, ки ҳамагон масруф ба ҳарф задан

бо забони гузаштагон аст, дар сабкшиносӣ ҳамаи сабкҳоро баладанд, аммо сабки зиндагиरो балад нестанд. Корашон ҳарф задан бо забони мурда аст. Инҳо вақте ки калимаи асилеро пайдо накардаанд аз мақсуди худ сарфи назар мекунанд. Ҳунари ин тавр аз зиндагӣ рӯй гардонидани онҳо ба ҳамаи фасоҳату балоғат ба кори ҳамон гузаштагон, яъне олами мурдагон меҳӯрад. Онҳо шабоҳат доранд ба чароғҳое, ки дар утоқҳои ғайримаскунӣ месӯзанд» [143, 122].

Ноғуфта намонад, ки замони таъсиси маҷаллаи «Сухан» шеърӣ Нимо то чое дар ҷомеаи адабии онрӯзӣ реша давондаву шуҳрат пайдо намуда буд, аммо теъдоди каме аз шоирон ба моҳияту умқи кори ӯ пай бурда буданд. Иддаи зиёде аз шеваи кори Нимо тақлиди кӯркурона менамуданд. Маҳзи хотири ин маҷалла маводи фаровонеро дар шинохти шеваву сабки Нимо ба чоп расонда, ки маъруфтаринаш мақолаи мабсути Хонларӣ «Пасту баланди шеърӣ нав» мебошад. Вусъату доманаи чашмгир пайдо намудани шеърӣ нав ва мушкилоти қабулу пазириши он дар ҷомеаи адабии Эрон боиси он мешавад, ки соли 1946 дар Техрон нахустин ва мутаассифона охири анҷумани нависандагони Эрон баргузор гардад. Дар ин анҷуман муҳаққиқону адабиётшиносони зиёде аз кишварҳои хориҷӣ Иттиҳоди Шуравӣ, Покистону Афғонистон ҳузур доштанд.

Муҳаққиқ У. Сафар аз қавли Д.Х.Дорри, ки доир ба ин ҳамоиш чунин меорад: «ин ҳамоиши таърихӣ аз он ҷиҳат ҳоизи аҳамият буд, ки тамоми кишрҳои пешрави адабии Эронро гирди ҳам овард ва ҳалли масоили мубрами адабиётро пешорӯи онҳо гузошт. Маркази иттиҳоду таҷаммуи адибону хунарварон нашрияҳои пешқадами замон буданд. Бисёре аз нависандагону мунаққидон атрофи маҷаллаи «Сухан» ҷамъ омада буданд, ки муассисаш П.Н.Хонларӣ буд» [59, 32].

Ин гуфта худ гувоҳ аст, ки саҳми нашрия дар пешрафту тараққи адабиёт ва барномарезии масоили адабӣ то чи ҳад муфиду созгор будааст.

Аз сӯйи дигар тавре ки аз баррасии маводи мавҷуд равшан мегардад, ҳадафи асосии «Сухан» ошно сохтани ҷомеаи адабӣ ба гироишҳову ҷараёнҳои тозаи адабӣ, фароҳамсозии имконоти зарурӣ барои чопи ашъори шоирони навпардоз, ошно намудани хонандагони эронӣ ба беҳтарин намунаҳои адабиёти

чаҳон буд. Нақши нашрия ҳамчунин дар шаклгирии равандҳои тозаи адабиёт, дар бораи шоирони наваҷодии аксари кишварҳо ва шеваи кори онҳо бисёр арзишманд аст.

Рӯзномаву маҷаллаҳо, ки дар камолу пухтагии равандҳои тозаи адабӣ, шаклгириву инкишофи шеъри наваҷодии Эрон ҷойгоҳи муътабару муҳим доштанд, зиёданд. Номуносиб нест агар зикр гардад, ки бахше аз ин нашрияҳо берун аз марзи Эрон таъсис гардидаву дар амри истеҳкому инсичоми ҷараёни умумии адабиёт ширкати ғаёб доштанд, ки намунааш маҷаллаи «Рӯзгори нав» маҳсуб мешавад. Ба андешаи муҳаққиқони адабиёт маҷаллаи мазкур аввалин нашрияе буд, ки бо шеваву мароми тоза дар аёми фирори Ризошоҳ аз Эрон дар соли 1941 интишор шуд. Дар тули сол ва баъди он мутаассифона ҳеҷ нашрия ва дафтаре аз шеър аз ҷониби шоирону адибон ба ҷоп нарасид [134, 242].

Бояд арз дошт, ки «Рӯзгори нав» дар Лондон ба нашр расида, баъдан ба Эрон фиристода мешуд. Мурури матолиби шумораҳои нахустини маҷалла нишон медиҳад, ки соҳибони он пеши худ мақсад гузоштаанд дар радифи ҷопи сурудаҳои шоирони наваҷодии адабиёти форсиро дар маҷмӯъи ҷи классикӣ ҷи муосир таблиғ намоянд. Гузашта аз ин мероси мутааллиқ ба Эронӣ адабиёту фарҳанги Эронро, ки дар музейҳои осорхонаҳо мавҷуд буданд, баррасиву таҳқиқ намуда, атрофшон матлабҳои муаррификунанда ба таърифи расонанд. Маҷаллаи мазкур тавониста буд ба равшанфикрони хориҷ аз Эрон аз ҷумла бо Муҷтабо Минавӣ, Масъуди Фарзод иртибот барқарор намуда, таҳриру тасҳеҳи нашрияро бо кумаки онҳо анҷом диҳад. Мутаассифона ҷун аксари дастандаркоронаш ҷонибдори адабиёти суннатӣ буданд, ба тамоюлҳои навини адабиёт, аз ҷумла «шеъри нав» тавачҷуҳи хос надоштанд.

Маҷаллаи дигаре, ки дар ҷомеаи адабии он аём таъсиру нуфузи қобили мулоҳиза дошт «Паёми нав» мебошад, ки мутааллиқ ба Иттиҳоди Шуравӣ буд. Ин нашрия асосан таблиғгари андешаву афкори Анҷумани равобити Эронӣ Шуравӣ ба шумор мерафт ва аз аввал ба иллати назару мавқеияти демокративу тараққиҳоҳонааш тавониста буд равшанфикрон, нависандагону адибони

маъруфро мисли Парвиз Нотили Хонларӣ, Бузург Алавӣ, Содик Ҳидоят, Чалол Оли Аҳмад, Саид Нафисӣ, Фотима Сайёҳ ба худ ҷалб созад.

Аз номбурдагон нависандагони маъруф Содик Ҳидоят, Абдулҳусайни Нӯшин, Парвиз Нотили Хонларӣ, Фотима Сайёҳ ва Саид Нафисӣ дар маҷалла кор мекарданд.

Яке аз бахшҳои муҳиму арзандаи фаъолияти маҷалла тарҷумаи бадеӣ буд. Махсусан тарҷумаи осори адибоне мисли М.Горкий, С. Шедрин, А. Блок, Б. Белинский, А. Пушкин, Тургенев, Л. Толстой, А.П. Чехов дар саҳифаҳои рӯзнома қобили таъкид аст. Амри тарҷума аксар аз ҷониби худи дастандаркорони нашрия ва ҷалби муҳаққиқону адибони мусаллат бар забони русӣ сурат мегирифт.

Масалани осори зиёде аз Пушкин. А. Чехов, Тургенев тавассути Саид Нафисӣ, Фотиماи Сайёҳ, Аҳмад Мирфанд, Али Асғар Ҳикмат ба форсӣ баргардон шуданд.

Яке аз нашрияҳои дигаре, ки тақия аслиаш рӯйи тарҷумаи адабӣ буд, маҷаллаи «Ҷаҳони нав» ба шумор мерафт, ки бори аввал соли 1946 аз ҷоп баромад. Дар сармақолаи маҷалла таъкид гардида буд, ки мақсади асосии он баланд бардоштани дараҷаи фарҳанги ҷомеа мебошад. Маҷалла барои табақаҳои гуногуни ҷомеа ва касоне, ки тарафдори мутолиаи мавзӯҳои ҷиддӣ буда ва аҳли тааммул ва нуқоту масоили иҷтимоӣ-илмӣ ва фарҳангии байналмилалӣ ҳастанд, ҷизҳои хонданӣ фароҳам намояд. Дар сармақолаи шумораи нахустини маҷалла аз ҷумла ҷунин омадааст: «Ҷаҳони нав» бо нишон додани беҳтарин қисматҳои адабӣ, ахлоқӣ ва иҷтимоии Эрон саъй хоҳад намуд, афқору тарахушшоти қаламии асотиди фанни аврупоиро, ки тараққиҳоҳ ҳастанд, ба ҷомеаи аврупоӣ муаррифӣ намояд. Сабки «Ҷаҳони нав» бо «Роҳи нав» тафовуте нахоҳад дошт, ҷуз он ки «Ҷаҳони нав» бештар ба масоили иҷтимоиву интиқодҳои асосӣ хоҳад пардохт. Дар сурате ки ҷанбаи илмӣ «Роҳи нав» нисбат ба масоили иҷтимоӣ зиёдтар буд» [134, 301].

Бояд гуфт, ки аксари ашъоре, ки дар саҳафоти «Ҷаҳони нав» ба таъб мерасад, шеърҳои қадиму навқудамой аз Муҳаммадхусейни Шаҳриёр, Содик Сармад, Абулҳусайни Зарринқуб, Муртазо Кайвон ва дигарон буданд.

Соли 1946 ҳамзамон бо «Чаҳони нав» нашрияи дигаре зери унвони «Мардум», ки моҳе як дафъа мунташир мегашт аз ҷониби ҳизби Тӯдаи Эрон таъсис гардид. Ноғуфта намонад, ки нашрияи мазкур баъдҳо ба яке аз маъруфттарин расонаҳои ҳизб табдил гардид. Сармуҳаррири ин моҳнома ро нависандаи саршинос Ҷалол Оли Аҳмад ба уҳда дошт. Дар моҳнома бештар ашъори шоирони навқудамой ва нимой ба ҷоп мерасид. Маҷалла дар тули фаъолият ашъори зиёде аз шоирони наваҷодро мисли Нодири Нодирпур, Фаридун Таваллуӣ ва Нимо Юшиҷ ба ҷоп расонид.

Қисмати умдаи расонаҳои гурӯҳӣ, нашрияҳои, ки дар даҳаи чилуми қарни гузашта вориди ҷомеаи адабии Эрон гардиданд, мансуб ба ҳизби Тӯда буданд. Соли 1946 дар натиҷаи муҳолифатҳои дохилиҳизбӣ гурӯҳе аз ҳизбиён аз ҳизб канор рафта маҷаллаи адабии дигареро ба номи «Андешаи нав» таъсис доданд. Аз марому матолиби ҷопшуда дар нашрия метавон натиҷа гирифт, ки он ба ҷойи маҷаллаи «Мардум» таъсис шуда буд.

Дастандаркорони ин нашрия бештар мутаваҷҷеҳи замон ва гироишҳои навини он буданд. Барои равшан шудани масъала номуносиб нест поре аз сармақолаҳои маҷалла нақл шавад: «дар сармақолаи нахустин шумораи «Андешаи нав» ба дунболи зарбулмасали маъруфи фаронсагии «даврони навоҳанги нав» мехонем кадом омил боиси он таҳаввули шигарф шудааст? Муҳимтарин омил муассиру фаъол дар дигаргунии дунёи қуҳан, дунёи зулму аҷҳафи табақотӣ, дунёи асорату қору андешаи нав иборат аст аз дониши муборизаи қор бо сармоя, дониши пирӯзии ҳатмии қор бо сармоя. Беш аз як қарн аз пайдоиши ин андешаи навин, яъне сусиёлизм меғузарад ва бешак тамоми падидаҳои наве, ки дар дунёи қунунӣ мебинем, ношӣ аз ин ҳақиқат аст, ки пайқори қор бо сармоя ба марҳилаи қатъии худ расидааст» [148, 455].

Маҷаллаи мазкур бо сабабҳои номаълум ба ҷуз чанд шумора давом накард.

Нашрияи дигари таъсиргузор дар ҷомеаи адабии Эрон маҷаллаи «Ҷоми Ҷам» маҳсуб мешавад, ки дар соли 1949 ба арсаи зуҳур расид. Аслан нашрияҳои, ки дар тули даҳаи чилум фаъолият доштанд, хусусияти боризашон ин буд, ки ё фарбгаро буданд ё шарқгаро. Бар хилофи ҳамаи ин «Ҷоми Ҷам» бештар ҷанбаи

миллигароёна дошт. Воқеият ин аст, ки дар солҳои поёнии даҳаи чилум ҳунару адаби муосир ба андозаи қобили шоистае расида буд ва эҳтиёҷи рӯзгори он замон буд, ки дастоварду комёбиҳои ҳунари як навъ натиҷагирӣ шавад.

Ин вазифаро нашрияи ёдшуда ба зимма гирифта буд. Маҷалла дар шумораи аввалини худ хитоб ба хонандагон чунин изҳор намуда буд: «Инак нахустин шумораи нашрияи анҷумани «Ҷоми Ҷам» ба иҷтимоӣ эронӣ тақдим мешавад ва умед аст, ки ин нашрия дар анҷоми вазифае, ки барои худ мукаллаф доштааст, ба наҳви матлубе муваффақ шавад. Дар заминаи ҳунар то кунун фаъолиятҳои чанде дар иҷтимоӣ мо сурат пазируфта аст, вале ҳадафи мо дар ин қадаме, ки бармедорем, ҷуз дар мавриди нодире аз як ҷиҳати асосӣ ба мақсади дигарон ихтилоф дорад ва ончи анҷумани мо ва ин нома дар пеш гирифта, аз ин ҷиҳат мушаххасу мунҳасир аст. Мо тасмим гирифтаем мубаллиғи як ҳунари комилан миллӣ ва пешрав бошем ва дар баробари ҳамаи авомили муҳолифе, ки дар роҳи тағйире ҷиҳати инҳирофи ҳунари миллӣ ва навини Эрон мекушанд, истодагӣ кунем. Ҳадафи мо фароҳам кардани васоили эҷоди ҳунаре, ки аз миллати мо, аз гузаштаҳо, ниёзмандиҳо ва орзуҳои он сарчашма мегирад. Ҳунаре, ки мутааллиқ ба миллати мо бошад ва дар роҳи пешрафти он ба қор афтад» Ҳунаре, ки қодир ба абзори тамоюлотии миллӣ бошад ва ба ҳамроҳии носиюлизми ҷавони миллати Эрон роҳи тараққиву азамати Эрони навро ҳамвор созад. Мо азм кардаем бо сафи ҳамаи қуввае худ бар зидди дастгоҳҳо ва тарзи тафаккурҳои зидди миллӣ дар арсаи ҳунар бар зидди авомиле, ки меҳонд ҳунари дастнишонда забуну ғайри миллӣ созанд, мубориза кунем» [134, 290].

Аз таҳқиқу баррасии матолиби маҷалла бармеояд, ки гардонандагони он назди худ мақсад гузошта буданд, ки алайҳи ақидаву афкори зиддимиллӣ ва қуҳнапарастӣ, ки садди роҳи камолу боландагии ҳунар мегарданд, мубориза баранд.

Масъулини маҷалла ба ин нукта расида буданд, ки ҳунари Эрон дар ҳама риштаҳо чи адабиёту мусиқӣ, меъмориву пайкартарошӣ ба анъанаву суннатҳои гузаштагон такя намояд, аз доштаҳои гузаштагон, мероси гаронбаҳои ниёгон истифода намояд. Дар радифи ин бояд аз фарҳангу адаби дигар миллатҳо дар

сатҳи ҷаҳонӣ ғофил набошад. Вале бо вучуди доштани мақсаду ҳадафҳои судманд маҷалла пас аз чопи шумораи шашум таътил шуд.

Нуктаи дигари қобили зикр ин аст, ки охири даҳаи чилум ва оғози панҷоҳум бархе аз нашрияҳои ҳизби Тӯда бо сафорати Иттиҳоди Шуравӣ ба гунае робитаи наздик пайдо намуданд, ки ба нашрияи иттилоотии сафорат табдил гардиданд. Дар саҳафоти онҳо ба ҷуз хабару иттилооти расмӣ аз шеъру адабиёт чизе чоп намешуд. Яке аз ин маҷаллаҳо, ки комилан тобеъи сафорат гардида буд, «Паёми нав» буд. Аммо тағйири шеваи кори маҷалла беиллат набуд. Иттиҳоди Шуравӣ ҷанги мудҳишро паси сар ниҳода буд. Ҷанге, ки аз нигоҳи вусъату домана дар таърих назирӯ ҳамаҷо надошт. Пас аз ғалаба дар ин ҷанг Шуравӣ ба сулҳу оромӣ ниёз дошт, то нақшаҳои иқтисодиву фарҳангиашро ҷомаи амал пӯшонанд. Бо назардошти ин маҷаллаи «Паёми нав» ба як органи таблиғгару ривҷбахши сулҳ мубаддал мешавад ва табиатан худро аз даҳлат дар қорҳои дохилии кишварҳо, аз ҷумла Эрон қанор мекашад.

Мисли ин ки Шуравӣ дигар қасд надошт дар қорҳои ҳунарии Эрон даҳлат намояд. Мутаассифона ҷунин мавқеъгирии Шуравӣ сабабгори он мегардад, ки гурӯҳи ҷапгарои Эрон низ ба мунодиву таблиғгари сулҳ мубаддал мегардад ва аз ҷараёни реализму реализми сотсиалистӣ, ки ҳеҷ пайванду робитае бо ҷомаи Эрони онрӯза надорад, дам мезанад. Давлати Шуравӣ муътақид буд, ки азбаски ҷомаи сотсиалистиро барпо намудааст, бояд аҳли адабу ҳунар ҳам реалист бошанд.

Дар ҷунин вазъияте ба шарҳу баёни воқеияти кишварашон, ки сотсиализм аст, бипардозанд. Равшан аст, ки ин амал ба ҷомаи нимфеодалии Эрон ҳеҷ алоқае надошт, вале ҷонибдорони сиёсати Шуравӣ дар Эрон бидуни дарку фаҳми ҳақиқати ҳол, мехостанд ба сабку услуби реалистӣ асар эҷод намоянд. Маҳз дар ҳамин вазъият ба ҷонибдорӣ аз ин сиёсат маҷаллаи дигаре ба номи «Қабутари сулҳ» соли 1958 ба зӯҳур расид. Нахустин шумораи он бо ҳамқорӣ гурӯҳе аз мансабдорони ҳукумат ва дӯстдорони адабиёт Қаҳонгир Бехрӯз, Аҳмад Содӣқ ва Муҳаммад Қаъфар Маҳҷуб дар нашриёти «Сипеҳр» ба таъб расид.

Масъулини маҷалла онро нашрияи ҳунари эълум медоранд. Онҳо аз ҳунар ва ҷойгоҳи он дар ҷомеа дарку тасаввури хос доранд. Дар маромномаи маҷалла чунин омадааст: «барои мардуме, ки бояд шеърӣ навро ба мазмуни наву мутараққӣ бихонанд, бояд ба забони худамон барои онҳо шеър суруд, лизо ҳаҷми ашъоре чун шеърӣ Лоҳутӣ ба маротиб осонтар аст, то бихоҳанд аз шеърӣ озод ва шеърӣ ҷадиди аввал масоили иҷтимоиро фаро гиранд ва сипас ба форми тозае он ҳам ошно шаванд. Ончи имрӯз вазифаи ҳатмии мост, омӯхтани дониши муборизаву қиём бар зидди нодурустиҳост, ки роҳнамоӣ барои тафаккури завқи бозии адабӣ ва шеърӣ. Ҳамон тавре ки мо фарёд бармеоварем, ки мардум нону масориф мехоҳанд, на тӯпу бомби атомӣ, ҳамон тавр ҳам бояд бидонем, ки дар мубориза ҳаяҷону ташвишу ҳаракат ба пеш мехоҳем, на муғозила ба сабки наву дар қолаби шеърӣ ҷадид. Бо муғозила ба сабки наву шеърӣ озод ҷилави бомби атомӣ ва ҷангро намешавад гирифт» [134, 435].

Аз омӯзиши матолиби дар маҷалла ба таъб расида маълум мешавад, ки ҳарфи дастандаркоронаш на пешрафту камоли шеърӣ адабиёт, балки дастбӣ ба кудрату ҳокимият аст. Дар аксари мақолаҳо таъкид мегардад, ки лозим аст ба забони мардум сухан гуфт, вале хуб медонад, ки шеърӣ нав то муддатҳои зиёд забони хос дошт. Масъулони маҷаллаи мазкур аслан неруи тавони фаҳмиши тағйиру таҳаввули шеърӣ навро надоштанд, то чи расад ба дарку тасаввури дигар масоили шеърӣ аз қабилӣ поэтика ва зебоиносии.

Аз сӯйи дигар, ҷойи таачҷуб аст, ки намоёнтарин намоёндагони шеърӣ нав мафтуну дилдодаи сиёсатбозӣ киду фиреби гардонандагони маҷалла гашта, шеърӣ офаринишҳои хешро дар ихтиёри онҳо мегузоштанд. Аз ҷумла, бунёдгузори шеърӣ нави Эрон Нимо Юшич ҳама истеъдоду ҳунару завқи салиқаи хешро дар ихтиёри маҷалла қарор медиҳад. Рӯйиҳамрафта маҷалла бо вучуди характери зиддиҳунари доштани тавониста буд шоирони машҳури замон Н. Нодирпур, Ҳ.И. Соя, С. Касроиро ба худ ҷалб созад ва шеърӣ сурудаҳои онҳоро барои амалӣ сохтани сиёсатбозӣ хеш истифода кунад.

Яке аз нашрияҳои муътабари дигар, ки дар ибтидои соли 1951 таъсис гардид, маҷаллаи «Хуруси ҷангӣ» буд. Метавон гуфт, ки маҷаллаи мазкур кутби

мухолифи «Кабутари сулҳ» буд. Гардонандагони он ба хунари мутааҳҳид эътиқод надоштанд ва саъйу кӯшиш менамуданд, ки ба ҷойи шеърӣ нав, ки аллакай дар ҷомеаи адабӣ густариш ёфтаву решадор шуда буд, шеърӣ тозатар ба вуҷуд биёваранд. Сарпарастии ин маҷалларо шоири наваҷодзода Ҳушанги Эронӣ ба дӯш дошт ва яке аз мухолифони сарсаҳти Нимо ва шеваи эҷодии вай буд. Ҳушанги Эронӣ бар ин ақида устувор буд, ки Нимо Юшич агарчи шеърӣ классики форсро комилан дигаргун сохт, вале баъдҳо ба қуҳнагиву воқасмондагӣ дучор омад.

Ҳушанг яке аз ҷонибдорону таблиғгарони навоҷодзода тачаддуд дар шеър буд, вале бар ин ақида буд, ки бисёриҳо Ниморо истифода намуда, шеърӣ ӯро ҳизбиву расонаӣ кардаанд. Масалан маҷаллаи «Кабӯтари сулҳ», ки мутааллиқ ба ҳизб буд, аслан ҳеҷ эътиқоду бовар ба ҷараёни шеърӣ нав надошт ва борҳо изҳор намуда буд, ки Нимо Юшич ҳаргиз ашъоре наваҷодзодаи худро ҷиддӣ намегирад ва ба расмият намешиносад. Аммо дар мавридҳои зарурӣ аз ӯ ҳамчун ҳунарманд, ки тамоми истеъдоду ҳунарашро дар хидмати сулҳ ниҳодааст, истифода менамуд.

Бояд арз дошт, ки замони фаъолияти «Ҳурӯси ҷангӣ» яке аз шоирони тозагӯву навоҷодзода ва боистеъдоди муосир Ф. Таваллулӣ, ки ашъори ноби наваҷодзода зиёд дорад, ба муқобили Нимо бархост ва дар маҷмуаи «Раҳ»-и худ шеърӣ навро саҳт интиқод намуд. Ҳушанги Эронӣ низ бо мақолаву матолиби мавзуну қофиядори худ алайҳи Нимо бархост. Ба андешаи мавсуф «ҳунар ҳаргиз хости исботи чизе ба вуҷуд овардани падидаи муфидро аз назари хостҳои мошинии иҷтимоӣ надорад. Ҳунар танҳо барои ирзои лаззати ҳунарманд офарида мешавад ва ҳунарманд дар ҳамин ҳангом ба он дӯстӣ меварзад, онро ба қанор мезанад ва дар ҷустуҷӯи тозатар меравад, то хоҳиши лаззатхоҳии дарунро, ки ҳадди он дар тағйиру ҷунбиш аст, бароварад ва ҷуз ин ҷуз дарёфти лаззат барои худ ҳадафи дигар бар ӯ фармон намеронад. Барои ҳунарманд ҳама чиз танҳо дастовези намоиши ҳунари ӯст ва ҳаргиз он банди ахлоқу иҷтимоӣ ва суннатҳои бостонӣ тан дарнамедиҳад ва ҳатто агар намудҳои ҳунарияш

нобихудона муфид барои чомеа ва суннатҳои шинохта шавад, барӯ гуноҳе нест» [134, 454].

Яке аз масъулони маҷалла Ғуломҳусейни Ғариб буд, ки бахши насри онро роҳбарӣ менамуд. Номбурда чунин ақида дошт, ки шоир ё нависанда бояд хангоми офариниш аз ҳама побандиҳо, қайду бандҳо озод бошад. Атрофи мавзӯ, оғозу анҷом, рафти сужаи асар фикр накунад. Зехнаш озод бошад. Зехро чизе роҳбаландӣ накунад. Чи тавре ки дида мешавад, ин тарзи пешниҳод ба шеваи сюрреалистон монандӣ дорад. Бар хилофи мавсуф Шервонӣ, ки соҳибимтиёзи маҷалла буд, бар ин ақида буд, ки назарияи ҳунари нав, ки мақсад дорад ҷойнишини афқору андешаҳои дидгоҳҳои гузаштагон гардад, бояд мантиқиву саҳеҳ бошад. Офарандагони ҳунар дорои таҷруба, истеъдоду ҳунар бошанд. Зеро ҳамон гуна ки равшан аст, чизи нав то давраи муайяне барои мардум номаънус аст ва мавриди пазириш қарор намегирад. Номбурда дар мақолае назари хешро перомуни мавзуи мавриди назар чунин баён намуда буд: «ҳоло бояд дид ҳар назарияи наву ақидаи ҳунарии саҳеҳе, ки дар айни ҳол мантиқиву дуруст бошад ва тамоми авомилу шароити такомул дар он дида шавад, яъне назарияе бошад, ки назариёти гузаштагонро комилтар карда бошад оё барои мардум, ҳатто барои дастаи хос қобили қабул хоҳад буд ё на? Агар ба мавқеияти иҷтимоии мардуми Эрон тавачҷуҳ кунем ва ба диққат авзоъро баррасӣ намоем, ба вазъи феълии мардуми Эрон чи аз назари режими иқтисодӣ ва ё усули фарҳангиву ҳунари ҳеч гуна заминаи мусоиде барои пешрафти назариёт ва ақоиди тоза ва нави ҳунари муҳайё нест. Агар шахси вориду дақиқе ба вазъи феълии Эрон тавачҷуҳ кунад дар байни типҳои таҳсилкарда ҷавононро меёбад, ки аз пешрафтатарин теориҳои иҷтимоии ҷаҳон ҷонибдорӣ мекунанд ва дар мавқеи лозим мӯ ба мӯ онро ташреҳ менамоянд, вале вақте гуфтугӯ аз фарҳангу ҳунар пеш меояд, бо иллале ба он муҳолифат мекунанд ва ҳол он ки ба тағйироти режими иқтисодӣ дигаргунӣ дар фарҳангу ҳунар ҷабрӣ аст ва бидуни шак зиндагии нав ба ҳунари ҷадид эҳтиёҷ дорад» [134, 455].

Бо вучуди ҳамаи ин гардонандагони «Хурӯси чангӣ» натавонистанд миёни мардум маҳбубият пайдо намоянд, зеро пешниҳод мекарданд, ки адабиёти қадим бояд аз реша нобуд карда шавад.

Дар қору фаёолияти аксари маҷаллаҳо нависандагону шоирони номвари замон нақши босазо доштанд, махсусан дар пешрафти маҷаллаву нашрияҳо, ки ибтидои даҳаи панҷоҳум таъсис гардиданд. Масалан маҷаллаи «Илму зиндагӣ», ки шумораи аввалинаш зимистони соли 1951 аз ҷоп баромад. Маҷалла тибқи маъмул моҳе як дафъа ба таъб мерасид ва муассисаш Халил Маликӣ буд. Мавсуф ҳамзамон роҳбари гурӯҳе буд, ки аз хизби Тӯдаи Эрон ҷудо шуда буд. Сардабири маҷалла нависандаи номдор Ҷалол Оли Аҳмад буд. Аъзои ҳайати таҳририя бошанд Симин Донишвар, Носир Вусуқӣ, Алӣ Вусуқӣ ва Муҳаммад Ҷаннатӣ буданд. «Илму зиндагӣ» ҳудуди чаҳордаҳ шумора нашр гардид. Маҷалла дар тӯли фаёолияташ ашъори зиёдеро аз Нодири Нодирпур, Фаридун Муширӣ, Нимо Юшич, Суҳроб Сипехрӣ, Парвиз Дориюш ба таъб расонид.

Яке аз қорҳои шоиставу мондагори нашрия ҷопи суҳанронии сардабир Ҷалол Оли Аҳмад «Мушкили Нимо Юшич» буд, ки зимни таҷлили ҷашни шоир ироа гардида буд. Ин суҳанронӣ баъдҳо дар шакли китоби алоҳида ба ҳамин ном мунташир гардид.

Муаллиф кӯшида буд, то шеваи қори Ниморо аз нигоҳи назарӣ-илмӣ ба хонандагон баён созад. Барои таъйиди ин андеша номуносиб нест бахше аз онро нақл намоем. Ҷалол Оли Аҳмад аз он ҷумла изҳор дошта буд, ки Нимо Юшич дар бидъате аст, ки оварда. Мушкиле дар вазну шакли шеър ва мушкили дигаре дар маъно, дар мафҳуми он ва танҳо яке аз ин ду қофӣ буд, ки диди қуҳнапарастиро бароварад. Ашъори давраи охири ӯ ба вучуҳ сози ҷудогона менавозад, вазни дигаре дорад ва ҳатто дар ағлаб маворид забони дигаре. Ба хусус агар дар назар биёварем, ки Нимо аз миёни мардуме меояд, ки агар ҳама низ шоир набошанд, дасткам ҳама мудаии шеършиносанд. Бидъати ӯ бидъати бас бузург менамояд. Масъала ин аст, ки ҳама чиз замонаро ба таҳаввул мебарад. Вақте ба ҷойи мантиқи Арасту мантиқи илмии ҷадид нишастааст, ҷаро дар ҷустуҷӯи арӯзи тозае, мантиқи шеърӣ тозае набошем. Нимо агар дар бартани ин

мантиқи тоза то ба охир ҳам нарасид, дасткам поягузори он будааст. Рӯзгоре будааст, ки падарони мо пайи шамъ менишастанд ва ба қалами пай рӯйи тумор менавиштанд ва аз Хуросон ба Ҳичозро яксола мепаймуданд. Аммо имрӯз тамаддуну фарҳанг басо тезпотар аз инҳо ҳаст ва муҳимтарин ин ки дар гарави бозиҳои иқтисоду сиёсат аст. Мо дар фикри қаволиби арузӣ бошем, дигарон миллатеро дар қолаби дигаре рехтаанд. Масъала ин аст, ки шоир битавонад агар мазмуни шеърӣ худро муносиб ба арузи куҳан дид, бо арузи тозае бигӯяд. Танҳо агар бипазирем, ки бидъат моёи хунару лозимаи шеър аст ва аруз танҳо як мантиқи куҳани шеърӣ ин баҳси дарози такфиру иртидод поён ёфтааст ва мушкили Нимо ҳал шуда ва тоза кори хунар оғоз гашта» [134, 465].

Чалол Оли Аҳмад барои нишон додани вижагиҳои шеваи пешгирифтаи Нимо аз осори назарии вай шавоҳиди фаровонеро нақл намуда, дурустии роҳи ӯро исбот менамояд. Мавсуф хитобан ба мунтақидони бадхоҳи вай, ки беасос шоирро ба боди интиқод мекашанд, таъкид менамояд, ки бояд роҳи ӯро биёмӯзанд, чанбаҳои назарии ӯро дарку фаҳм намоянд.

Ногуфта намонад, ки маҷаллаи мазкур боиси ба шуҳрат расидани бисёре аз шоирон гардид.

Дар ҳилоли даҳаи панҷоҳум низ нашрияҳои зиёде дар ҷомеаи илмӣ-фарҳангии Эрон арзи вучуд намуданд. Масалан соли 1952 маҷаллаи дигаре бо номи «Фарҳанги нав» таъсис гардид. Дар сармақолаи шумораи нахустини маҷалла зикр шуда буд, ки вазорати фарҳанг бо вучуди доштани имконоти ғангуфти молӣ, ки барои хариди китоб таъсиси китобхонаҳо дар мактабу муассисаҳои таълимӣ сарф мегардад, натиҷаи чашмрасе аз фаъолияти китобхонаҳо дар даст надорад. Гузашта аз ин дар китобхонаҳои мактабу муассисаҳои омӯзишӣ миқдори китобҳо кофӣ нест. Ба ин хотир аҳли қалам, наисандагону шоиронро лозим аст, ки вориди майдон гардида нерӯи халлоқу эҷодии худро ба кор баранд, маҳсули офариниши хешро дар ихтиёри мардуми ҷомеа бигузоранд.

Ин маҷалла низ таҳти назари ҳизби Тӯдаи Эрон фаъолият дошт ва тамоми мақолаҳову матолиби он бо номҳои мустаъор ба нашр мерасиданд.

Соли 1953 маҷаллаи «Шева» таъсис шуд. Ин охири маҷаллае буд, ки мутааллиқ ба ҳизби Тӯда буд. Дар сармақолаи шумораи нахустини маҷаллаи мазкур зикр шуда, ки ҳадафи аслии дастандаркорони он хидмат ба мардуми Эрон аст. Хидмате, ки бояд дар заминаи фарҳангу адабиёт сураат бигирад. Онҳо бар ин назар буданд, ки «ҳанӯз ҳунару адабиёти дархури ҳаяҷоноту ҷунбишҳои шадиди иҷтимоӣ дар ҷомеа ба вучуд наомадааст. Ҳунармандону ҳунардӯстони мутаракқӣ дар ҳар фурсат даст ба талоше задаанд, ки ҳарчанд амале ба бор оварад, вале мутаассифона натавонистааст, пайгиру мудовим бошад» [134, 554].

Масъулини «Шева» ҳаракатҳои мақтаиро омили шаклдихандаи ҳунар дониста, боварманд буданд, ки адибону нависандагон хидматгузори ҳодисаҳои иҷтимоӣ мебошанд ва вазифадоранд, ки онро ба сабт бирасонанд.

Рӯйиҳамрафта маҷалла идао дошт, ки шоирон ҳангоми офариниши шеър бояд завқу писанди оммаи мардуму собиқаи зеҳнӣ сатҳи фикрии онҳоро дар назар гиранд ва асоси кори худ қарор диҳанд ва ба шеваҳои баёнии суннатӣ, ки то аъмоқи иҷтимоӣ паҳн шуда, рӯй оваранд.

Яке аз масъалаҳои бисёр муҳим дар тули фаъолияти маҷалла тарҳу баррасии мавзӯи нақд буд, ки аз ҷониби ин шумора то нашри шумораи дигар нерӯманду бақувват мегардид. Назаргоҳҳои вижае дар атрофи нақду шеваҳои нақд, бархурди шоирон ба нақди осорашон таҳлилу арзёбӣ мешавад. Аз ҷумла дар шумораи сеюми маҷалла, ки соли 1953 ба таърифи расида, перомуни вазъи нақд дар кишвар сухан меравад. Зикр шуда, ки дар заминаҳои адабиву ҳунари дар Эрон, то ба ҳол нақди солиму дархӯр ба вучуд наёмадааст. Замоне ки як шоир ё нависанда нисбат ба навиштааш бетаваҷҷӯӣ, адами нақдро эҳсос мекунад, руҳафтадаву дилшикаста мешавад. Аз сӯйи дигар, масъулини «Шева» вазифаи як адибро дар ҳамгомӣ бо ҷомеа ва мардумон ҷомеа медонанд: «Дар назари мо як нависанда ё ҳунарманд вақте бузург, гиромӣ ва маҳбӯб аст, ки дар роҳи тӯдаҳо қадам бардорад, зиндагии онҳо ва талоши онҳоро барои дарҳам шикастани душмани табақотӣ ва пайрезии зиндагии беҳрӯзи фардо тарсим кунад. Ҳар гуна инҳироф аз ин роҳ аз тарафи ҳар кас, ки сар занад, бояд шадидан кӯбида шавад» [134, 576].

Аммо бо гузашти замон ин маҷалла бар асари таъсири ниҳодҳои Шуравӣ, ки муқими Эрон буданд, сиёсатзада мешавад ва шеърӣ наву ҷараёнҳои тоза низ ҷопу табъаш фаромӯш мегардад.

Бо гузашти замон маҷаллаи дигаре таҳти унвони «Андеша ва ҳунар» баҳори соли 1954 ба сахнаи ҷомеаи адабӣ омад, ки масъулаш Носир Вусуқӣ буд. Дар оғози фаъолият маҷалла бештар ба табъу нашри мавзӯҳои иқтисодӣ тамоюл дошт. Баъдҳо ба адабиёт ва махсусан нашри шеърӣ нав рӯй овард.

Маҷалла замоне ба фаъолият оғоз намуда буд, ки дар кишвар табaddулоти низомӣ сурат гирифта буд. Аз баррасии матолиби маҷалла равшан мегардад, ки масъулинад мақсад доранд, шеърӣ адаби Эронро вусъату домана бахшанд, то миёни адабиёти дигар қавму миллатҳо ҷойгоҳе барои худ пайдо намояд. Адабиёти форсӣ имконоти фаровон дорад, ки бояд дар раванди имрӯзин аз онҳо баҳра гирифт.

Дар боло хотирнишон гардида буд, ки Эрон солҳои зиёд «меҳмондор»-и кишварҳои бегонае мисли Англия ва Русия буд. Ҳузури онҳо наметавонист ба адабиёт бетаъсир бошад. Бо назардошти ин ... дар яке аз шумораҳои маҷалла зикр шуда, ки ҳар гоҳ, ки кишвари бегонае ба нияти истисмору баҳракашӣ вориди марзҳои кишвари дигаре мегардад, хоставу нохоста ҷанбаҳои реаксиониву ақибмондаи афкори адабиро неруманд месозад, аммо «ҷараёни сарнавишти миллатҳо ҳамчун ҷӯйборҳое ба тадриҷ аз нуқоти мухталиф ба ҳам мепайвандад ва оқибат дар бистари бузург ва ё азамате дар дили ҳам ба сӯйи дарёи бепоёни таърих пеш меравад ва ҳамон қадар, ки фосилаву ҳудуд камбару тангтар шудааст, огоҳиву шиносӣ ба фарҳангу тамаддуни милал низ осонтар гардидааст» [134, 49].

Аз нигоҳи гардонандагони маҷалла қавму миллатҳое, ки меҳондор озода мустақил зиндагӣ намоянд ва аз шароиту имконоти лозими иҷтимоӣ-сиёсӣ маҳрум ҳастанд, бояд ҳар чи зудтар худро ба фарҳангу тамаддуни соири милал наздик созанд ва фарҳанги гузаштаи худро бо ҳифзу нигоҳдошти асолат ҳамоҳангу ҳангоми қофилаи замон гардонанд. Масъулини маҷалла муътақид

буданд, ки ислоҳи вазъи мавҷуд кори бисёр васеъ ва пурдомане буда, маҷаллаи онҳо метавонад дар ин амр нақши бориз дошта бошад.

Миёни анбуҳи маҷаллаҳои адабӣ ва иҷтимоӣ-сиёсӣ маҷаллаҳои ҳам буданд, ки ба ҷуз чанд шумора зиёд чоп намуданд, вале дар шаклигирии чараёнҳои шеърӣ, ташаккули шахсияти адабии шоирон нақше доштанд.

Масалан «Дар роҳи ҳунар» аз зумраи ҷунин нашрияҳои буд, ки ҳамагӣ шаш шумора чоп шуд. Шумораи нахустини он бо номи «Сангари Ховарон» соли 1954 аз чоп баромад. Аксари коргарону масъулони аҳли Хуросон буданд. Маҷаллаи ёдшуда низ дар ибтидои шуруи фаъолият нисбат ба шеъри шоирӣ безътино буд.

Танҳо аз шумораи сеюм сар карда ба таблиғу тарвиҷи чараёни шеъри нав оғоз намуд. Дар сармақолаи шумораи мавриди зикр гардида, ки маҷалла дар пайи он нест ин ё он шеър «куҳна» аст. Барои мо пеш аз ҳама шеър будан аҳаммият дорад. Масъулини маҷалла вазифадоранд ҳар шеъри пешниҳодиро аз нигоҳи шеърият, ҷанбаҳои зебошинохтӣ, тозагии баёну забон, истифодаи вожагон мавриди омӯзиш қарор диҳанд, мурури сармақола нишонгари он аст, ки аксари коргаронаш ба вазъи адабиёт дар ҷомеа, дараҷаи омӯзиши мавзӯ ошно ҳастанд.

Дар миёни нашрияҳои, ки дар имтидоди ду даҳа дар ҷомеаи адабии Эрон ҳузури фаъл доштанд, маҷаллаи «Интиқоди китоб» ҷойгоҳи ҷудогона дорад. Маҷаллаи мазкур, ки бори аввал соли 1955 мунташир гардид, ҷанбаи иттилоотиву интиқодӣ дошт. Яъне, перомуни китобҳои мунташиршуда иттилоъ дода, онҳоро ба гунае арзёбӣ менамуд. Дар шумораи аввалин хотирнишон гардида, ки дар Эрон кори тарҷума ва наشري китоб ба пешрафтҳои қобили мулоҳизае ноил омадааст.

Мардум дар қиёс бо солҳои пешин ба китобу расонаҳои гурӯҳӣ таваҷҷуҳу майли вижа зоҳир менамоянд. Дар шумораи якум ҳамҷунин хотирнишон шуда, ки бархӯрди мардум ба китоб дугона аст. Китоб барои гурӯҳе аз муҳотабон як навъ саргармӣ, дурӣ аз ҳар гуна андешаҳои саргармкунанда аст. Ба дигар суҳан ин гурӯҳ меҳаҳад бо китоб худро машғулу гирифтадор нигоҳ дорад. Дар радифи онҳо гурӯҳи дигаре ҳастанд, ки аз китобу маҷаллаҳои интизори дигаре доранд. Яъне, саъю талош менамоянд аз роҳи китоб ба назаргоҳҳои дидгоҳҳо, ҷаҳони

андешаи мардуми ҷаҳон ошно шаванд. Ба пешрафту камоли зеҳнии дигар қавму миллатҳо шинос гардида, маънавияти хешро такомул бахшанд. Маҳзи хоҳири ин ноширони «Интиқоди китоб» ниҳат доштанд бо нашри маҷаллаи хеш дар ин амри хайр саҳм бигиранд. Бояд арз дошт, ки маҷалла дар интишороти «Нил» ба таъби мерасид. Ин интишорот беҳтарин намунаи осори нависандагону адибони дохилу хориҷро ба нашр мерасонид. Осори зиёди тарҷумашуда низ ба ҷоп мерасид. Баъдан ҳар моҳ ҷузвҳои «Интиқоди китоб» дар шакли китобҳои алоҳида бо таҷзияву таҳлилу арзёбӣ ба нашр мерасид.

Муҳимтарин кори «Интиқоди китоб» нақди илмиву пурумқу густурдаи китобҳои маъруфу муҳим тавассути ноқидони варзида буд. Ноғуфта намонад, ки «Интиқоди китоб», ки ҳар шуморааш ба китобхонаҳои Тоҷикистон фиристода мешуд, дар ҷумҳурии мо ҳам маъруфу машҳур аст.

Ҳамзамон бо «Интиқоди китоб» соли 1955 маҷаллаи дигаре бо номи «Хӯша» шуруъ ба фаъолият намуд, ки гардонандагонаш шоирони маъруфи замон Нодири Нодирпур, Аҳмади Шомлу, Ҳушанг Соя, Фаридуни Муширӣ, Сиёвуши Касроӣ ва доктор Митро буданд. Гардонандагони маҷалла, ки асосан тақиявар ба шеърӯ шоирӣ буданд, изҳор менамуданд, ки шеъри нав дар зоти худ бидъате нест, ки ҳар ҳавасбозро ба майдони адабиёт биёварад, балки ниёзу эҳтиёҷ, зарурате аст, ки дар ҷомеаи муосир реша давондааст ва идомаи дурусту мантиқии шеъри классикӣ аст. Маҷалла гӯшаи махсусе бо номи «Чанд нуқта» дошт, ки дар он афкори андешаҳои муштараки фаннӣву техникӣ ва назарӣ атрофи шоирӣ, абзорҳои амрӣ дарҷ мегашт.

Аммо мутаассифона маҷалла пас аз шумораи нуҳум фаъолиятро қатъ намуд. Сабаби асосии баста шудани фаъолияти маҷалла пайдо шудани ихтилофи миёни худӣ масъулин буд. Аксар диду биниши якдигарро перомуни шеърӯ чараёнҳои тозаи шеърӣ қабул надоштанд. Дар ҳар сурат дар ҳамин шумораҳои ҷопшуда тарҷумаҳои зиёде аз Сухробӣ Сипехрӣ ба нашр расид, ки ҳамагӣ қобили диққатанд. Махсусан тарҷумаи шоирони японӣ. Яке аз вижагиҳои фаъолияти тарҷумонии Сухроб аз он иборат буд, ки бештар аз вожагони лаҳҷаву шевагӣ кор мегирифт. Дар радифи ашъор маҷалла матолиби назариро дар бораи шеърӯ

шоирӣ, чанбаҳои зебошинохтии шеър ба таъб расонида, ки дар ин росто мақолаи А. Шомлу «Фанну эҳсос» қобили зикр аст.

Номдортарин нашрия дар нимаи дуҷуми даҳаи панҷоҳум маҷаллаи «Садаф» буд, ки ҳудуди 12 шумора ба таври муназзам ба нашр расидааст. Аксарияти дастандаркорону масъулини маҷалла худ дар ҷомеаи илмиву адабии Эрон шахсиятҳои маъруфу номдор буда, мавқеъ ва ҷойгоҳи хосса доштанд. Масалан, яке аз ҷеҳраҳои машҳури насри муосири Эрон Маҳмуд Ӯтимодзода Беҳозин, донишманду адабиётшинос Яҳёи Орианпур, шоири муосир Сиёвуш Касроӣ, мунаққид Сирус Парҳом ҳамагӣ дар маҷалла қору фаъолият менамуданд.

Давраи фаъолияти маҷалларо аслан ба ду бахш тақсим менамоянд. Давраи аввал ҷараёни фаъолияти он таҳти роҳбарии ҳизби Тӯдаи Эрон сурат мегирифт, вале дар давраи дуҷум маҷалла аз зери таъсири ҳизб озод шуд ва дигар ба ҳеҷ созмону ташкилоте бастагиву побандӣ надошт. Бояд зикр намуд, ки «Садаф» соли 1957 бори аввал аз ҷоп баромад. Аслан равиши қору фаъолияти аксари нашрияҳо вобаста ба муносибаташон ба ҷараёнҳои шеърӣ муайян карда мешуд.

Бархе аз нашрияҳо қомилан ҷонибдори таҷаддуду навпардозӣ дар шеър буданд ва нисбат ба суннат беътино буданд. Гурӯҳи дигар побанди шеъри суннатӣ буданд ва аз таҷаддуд хушашон намеомад. «Садаф» дар қиёс бо ин ду гурӯҳ мавқеи миёнаро ишғол менамуд. На дилбохтаву побанди сарсахти суннат буд ва ба навоарӣ рағбати зиёд дошт. Дар шумораи нахустини маҷалла асосан мақолаҳои ба нашр расида буданд, ки ҷанбаи назарӣ-илмӣ доштанд. Аз ҷумла мақолаи «Забони форсиро дарёбем» аз Муҳаммад Маҳҷуб, «Пайдоиш ва заволи роман» аз Сирус Парҳом ва шеъре аз Сиёвуши Касроӣ.

Дар шумораи нахустин сармақола, ки ба таҳлили сатҳу мизони фарҳангии Эрон дар дарозии таърих бахшида шудааст, ҷалби назар мекунад. Аз ҷумла зикр гардида, ки бахше аз мардуми Эрон мардуми содаву заҳматқаше ҳастанд, ки дар атрофу акнофи ин сарзамин зиндагии содаву камбағалонае доранд.

Бахши дигарро соҳибназарону донишварон ташкил медиҳанд, ки воқеан пайкари миллатанд. Вале мутаассифона ин гурӯҳ дар давронҳои ҳассосу

сарнавиштсоз ба ҷойи он ки зимомии умури кишварро ба даст бигиранд ва ватанро ободон созанд, худро канор кашидаву гӯшанишин шудаанд.

Дар сармақола ҳамчунин омада, ки кишвари мо дар вазъияте қарор дорад, ки «шоирону нависандагони ҷавони мо хоси онон, ки истеъдоди бештаре доранд, дар роҳе мераванд, ки ба тазъифи нерӯҳои зиндагӣ кашида мешаванд. Қаландарони ороставу утукашидаи мо дониставу надониста ба ибтикори худ ё аз сари таклид тухми навмедӣ мекоранд. Марғу сояаш ба ҳар баҳонае дар ашъору осорашон сарак мекашад. Ғами беҳудаву тира ва якнавохт пеши чашм густурда мешавад, ки дар беҳтарин намунаҳои насри кунунӣ ҳатто сайқалли алфози хушнавоз наметавонад ранегеву ҷилое бадон бубахшад. Шодӣ нест, ранҷи зиндаву зоянда нест, ё садои мастиву хушӣ аст ва ё дарегу танҳой. Бад-ин сон тасвире, ки хунари имрӯзии мо аз эронӣ медиҳад, ғолибан ҷуз мавҷуде сарчашма ва танҳо марғандеш чизе нест ва ин дурӯғ аст, зеро дар канори ҳамин ҷонҳои афсурда ва дар баробари дидагонаш миллати зиндае дар тақопӯст. Месозад, обод мекунад ва ба сӯйи донишу ҳунар рӯй меоварад. Ба худ меояд, чашмандозҳои ояндаро мековад, роҳи фардору меғушояд.

Ҳунармандони имрӯз мебојад он сухани шавқро, ки аз ӯ интизор доранд, он суханро, метавонад кормояи таҳаввулотии бузург гардад бар забон оварад ва ин вазиғаи ӯст» [133, 274].

Тавре ки маълум аст, маҷалла пас аз табадуллотии низомии соли 1957 таъсис гардид. Бар асари ин табадулот ҳаракатҳои озодихоҳӣ шикаст хӯрданд. Маҳзи хоҳири ин баҳши зиёди матолиби маҷалла ба масоили сиёсӣ-иҷтимоӣ ихтисос дошт ва маводи адабӣ, аз ҷумла шеър камтар ба таъб мерасид. Маҷаллаи дигаре, ки бояд зикр шавад «Паёми навин» аст. Мо дар боло қайд намудем, ки соли 1944 маҷаллаи «Паёми нав» таъсис ёфт ва шуҳрату овозаи дархур касб намуд, аммо баъди ғалабаи Шуравӣ дар ҷанги дуҷуми ҷаҳон ҷун сиёсат нисбат ба Эрон тағйир намуд, шеваи фаъолияти маҷалла низ дигаргун шуд ва ба як сохтори иттилоотии Шуравӣ табдил ёфт ва миёни мардум маҳбубияту маъруфияташро аз даст дод.

Ин маҷалла нимаи дуҷуми даҳаи панҷоҳум бо номи «Паёми нав» ба фаъолият шуруъ намуд ва дубора шоирони машҳуру саршиносе, ки ҷонибдор ё

узви ҳизб буданд мисли С. Касрой, Ҳ. Соя, М. Беҳозин ба ҳайати маҷалла пайвастанд. Аммо мутаассифона ин нашрия дигар ба пояи «Паёми навин» нарасид, зеро вазъи замон тағйири хурда буд ва насли тозае аз ҷавонон вориди майдон шуданд, ки дигар ба ҳизб таваҷҷуҳ надоштанд. Гузашта аз ин худ маҷаллаву нашрияҳои вижаи ҳешро таъсис намуда буданд.

Аҳмади Шомлу, ки корномааш мавзуи таҳқиқи мост соли 1957 маҷаллаи «Иттилооти моҳона»-ро ихтисос дод, ки тобеи муассисаи интишороти рӯзномаи «Иттилоот» буд, А. Шомлу сармуҳаррири ин маҷалла буд ва тули солҳои 1957-1958 ҳамагӣ ду шумора чоп шуд. Дар сармақолаи маҷаллаи нахустин зикр шуд, ки нашрия барои онҳое таъсис шуда, ки хоҳони шукуфоии Эрон, пешрафту инкишофи забони форсӣ ва дӯстдори адабиётанд.

Ба навиштаи донишмандон он чи маҷалларо баёдмонданӣ намуд, тарҷумаи шеърӣ шоирони мағрибзамин аз ҷониби А. Шомлу буд.

Дар солҳои панҷоҳум аз ҷониби бархе аз ширкатҳо низ нашрияҳои алоҳида таъсис гардиданд. Яке аз ин нашрияҳо маҷаллаи «Ковиш» буд, ки ба ширкати нафти Эрон мутааллиқ буд. Муассиси маҷалла охири нахуствазири Муҳаммадризошоҳи Паҳлавӣ, Амир Аббос Ҳувайдо буд. Мақолоте, ки дар маҷалла ба чоп мерасиданд, аксар ба риштаи сиёсату иқтисод ва фарҳангу ҷомеашиносӣ иртибот доштанд. Дар радифи ин аҳёнан ашъоре аз шоирони навардоз ба таъбир мерасонид.

Муассиси маҷалла, ки худ корманди вазорати хорича буд, дар сармақолаи маҷалла чунин иброз дошта буд «мехостам аз ин маҷалла минбаре сохта шавад, ки насли ҷавони мамлакати мо, ки дар оянда бо намунаҳои донишу биниш қуфлҳои бастаро бикшояд ва мушкилотро ҳал кунад, хостаҳои худро ба мардум арза намояд. Итминони комил дорам, ки ояндагон бо даҳон худ пирузии Эрони навро таъмин хоҳанд намуд ва бори дигар собит хоҳанд кард, ки шоистаи мероси арҷманди падарони хешанд ва дар дунёи имрӯз мақомеро, ки сазовори кишвари мост метавонад ба ҷанг оваранд» [134, 554].

Дар поёни ин бахш бояд зикр намуд, ки маҷаллаҳои, ки атрофшон изҳори назар шуд, чи нақше дар фароҳамсозии фазои мусоиди адабӣ, ташаккули

шахсиятҳои адабӣ, рушди ҷараёнҳои тозаии шеърӣ, шинохти адабиёти ҷаҳон, густариши қори тарҷума ва дар маҷмуъ рушди адабиёт гардиданд.

Маҷаллаҳои мазбур ҳар қадоме вобаста ба имконоти айниву зехнии хеш ва дараҷаи донишу маърифати масъулинашон дар қамолу пешбурди фазои созгори адабӣ саҳм гирифтанд. Ин маҷаллаҳо замоне ба зӯҳур расиданд, ки дар Эрон бар асари саъю талоши шоироне мисли Тақии Рафъат, Абулқосим Лоҳутӣ, Шамси Қасмой ва баъдан Нимо Юшиҷ падидаи «шеъри нав» раванди зӯҳуру ташаккули худро мегузаронид.

Нашрияҳо аз як сӯ баҳсҳои назариро дар саҳнаҳои худ барпо менамуданд ва аз ҷониби дигар бехтарин намунаҳои шеъри навардозонаро ба таъб мерасониданд. Дар баҳсҳои адабӣ дар радифи донишмандону адабиётшиносон шоирон низ ширкати фаъол доштанд.

Дар шинохту маърифати «Шеъри нав» ва махсусан сабку салиқаи Нимо Юшиҷ мақолаи мабсути Парвиз Нотили Хонларӣ «Пасту баланди шеъри нав» ва нигоштаи Маҳди Аҳавони Солис «Навъе вазн дар шеъри форсӣ» нақши коргар доштанд.

Маҷаллаҳои мавриди назар дар марҳилаи ҳассосе аз таърихи Эрон ба ҷопи шеъри дигар қавму миллатҳо тавассути тарҷума шуруъ намуданд. Тарҷумаи ашъори зиёде аз шоирони англису фаронсавӣ, русӣ ба ҷоп расиданд. Албатта, тарҷумаи онҳо дар қолаби қатаъоти адабӣ ва гоҳо наздик ба шеъри нимой арза мешуд. Қолабе, ки баъдҳо Аҳмади Шомлу онро ба қамолу матлуб расонид. Ногуфта намонад, ки чун тарҷуманигорӣ марҳалаи оғозини худро мегузаронид, ба таври лозим дархури аҳаммият набуданд. Тарҷумаи шеърҳо «чанге ба дил намезад, на шеъри урупой буд, ки тобеи зебоишиносии он хурда бошад ва на шеъри эронӣ, ки бо мабнои эстетикӣ ин ҳавза мунтабиқ ояд. Як руҳ буд, ки аз пайкараи зебои худ хорич шуда буд, аммо дар қисме ҳулул қарда буд, ки ба ҳеч унвон ба он созгор намешуд» [40, 245].

Дар ҳар сурат тарҷумаи ашъори хоричӣ аз ду ҷиҳат ҳоизи аҳаммият буданд. Аввал, тарҷумаҳо сабабгори таҳаввули зехнияти ҳунарии шоирон нисбат ба навъи нигоҳи шоирона ба ҳастӣ мешуданд ва аз ҷониби дигар, заминаҳои

лозимро барои ҳамаҷониба чудо шудани шеър аз шеъри суннатӣ фароҳам меоварданд.

Дар амри тарҷума махсусан хидмати маҷаллаҳои «Ҷаҳони нав», «Сухан» бисёр арзишманд буд. Қисмате аз маҷаллаҳо бештар сабабгори барангезии зеҳнияти шоирон гаштанд. Махсусан маҷаллаи «Хурӯси ҷангӣ», ки масъулаш Ҳушанги Эронӣ ва таҳсилкардаи Амрико буд. Ашъоре, ки аз ҳуди Ҳушанг ҷоп мешуд аз нигоҳи асосҳои ҷамолшиносона устувор набуд, вале ба зеҳнияти шоироне мисли Сухробӣ Сипехрӣ таъсир гузошт, то аз тақлиди мустақими Нимо канор бираванд. Бад-ин тариқ нақши маҷаллаҳо дар таҳаввули шеъри муосири Эрон, решадор гаштани мактаби Нимо, ошноӣ ба мабонии назарии шеъру ҷараёнҳои тозаӣ шеърӣ, камоли шоирии насли нави адабиёти муосир бисёр ҷашмгир буд.

1.4. Ҷараёнҳои шеърӣ дар даҳаи чилуми асри ХХ

1.4.1. Ҷараёни шеъри суннатӣ ва нимасуннатӣ

Пеш аз ин ёдовар шудем, ки яке аз воқеаҳои муҳимтарини солҳои чилуми асри гузашта баргузории Анҷумани нависандагони Эрон буд, ки соли 1946 дар Техрон сурат гирифт ва ҳадафаш таҳлилу арзёбии вазъияти адабиёти форсӣ дар заминаи назму наср ва муайян намудани ҷараёнҳои шеърӣ ва ҷойгоҳи адабиёти муосир дар қиёс ба адабиёти ҷаҳон буд. Суханрони нахусти ин анҷуман раиси Донишгоҳи Техрон доктор Алӣ Асғар Ҳикмат буд, ки перомуни чигунагии назми форсӣ дар тӯли панҷоҳ соли охир изҳори назар намуд. Муҳаққиқи тоҷик У. Сафар нақши ин анҷуманро дар пешрафту камоли баъдии шеъри муосир, решадор шудани шеъри нимой ва шоҳаҳои он бисёр муассир медонад. Ба андешаи мавсуф дар ҳамин ҳамоиш буд, ки Нимо ба таври расмӣ ба хондани чанд китъаи шеъру суханронии кутоҳ ба ҷомеаи адабии Эрон муаррифӣ гардид [58].

Албатта, шеъри суннатӣ, ки қарнҳо дар зеҳнияти мардум шакл гирифта буд, мавқеиятҳои хешро аз даст доданӣ набуд. Вале оҳиста-оҳиста раҳнаҳое

номаҳсус ва гоҳе маҳсус дар пайкараш ба зухур мерасиданд. Баррасии маводи марбут ба даҳаи чилум нишонгари он аст, ки дар ин мақтаи замони шеъри суннатӣ танҳо набуд, дар канораш чараёнҳои тозаӣ шеър ба вучуд омада буданд.

Аксари пажӯҳишгарони адабиёти муосир ин давраро аз дурахшонтарин даврони таърихи муосири Эрон аз лиҳози шеъри нав медонанд, вале тавре ки зикр шуд ин ба он маъно нест, ки шеъри классик якбора сахнаро ҳолӣ кардаву матлабе барои гуфтан надошта бошад. Шоирони зиёде буданд, ки чӯшида дар деги шеъри суннатӣ ҳаргиз наметавонистанд аз сабки қарнҳо шаклгирифтаву решадоршуда дил бикананд. Онҳо шеъри навро ҳамчун воқеияти бархоста аз рӯзгор қабул доштанд, вале муътақид буданд, ки шеъри суннатӣ имконоту зарфиятҳои худро ҳатто дар қолаби арузӣ аз даст надодааст. Бад-ин тариқ яке аз устувортарин чараёни шеърӣ дар ин давра бидуни шак чараёни шеъри суннатӣ буд, ки намояндагони машҳуру ҷонибдорони зиёде дошт. Ба андешаи мо аз матраҳтарин намояндагонаш дар ин давра Маликушшуаро Баҳор буд, ки даҳаи охирини умрашро аз сар мегузаронид. М. Баҳор ба шеъри суннатӣ ба майдони адабиёт омад ва бо шеъри суннатӣ шоириро ба поён расонид. Вале роҳи эҷодии вай шохисҳои зиёде дошт.

Мавсуф дар давраи нахустини шоирӣ бо инқилобчиёни Машрута пайваст ва шеърашро дар хидмати муборизаву озодихоҳӣ гузошт. Баъдан бо пирӯзии инқилоби машрута ва ба сари қудрат омадани Ризоҳон ба шоири ислоҳталабу интиҳодгар, мубориз табдил гашт. Сипас шоириро дар ҳошия қарор дод ва ҷиддан ба қарҳои пажӯҳишӣ-таҳқиқӣ машғул гардид. Осори таҳқиқии М. Баҳор маҳсусан дар заминаи шеърӯ шоирӣ, сабкшиносӣ то ҳол аҳаммияти худро гум накардаанд.

Ниҳоят дар солҳои поёнии умраш беҳтарин таҷрибаҳои хешро дар заминаи шеъри суннатӣ анҷом дод ва маҳсусан дар офариниши қасида номвар гардид.

Ногуфта намонад, ки М. Баҳор ҳарчанд то охир ба суннат пойдор монд, вале ҳаргиз зидди навпардозиву тачаддуд дар шеър набуд. Масалан дар чараёни анҷумани нависандагони Эрон, ки раисияш ба дӯши ӯ буд зимни суҳанронии ниҳой ҷунин изҳор дошта буд: «маъаҳазо мо ҳамон тавр ки намехоҳем шеърро аз

пайравии классик манъ кунем, намехоҳем ононро аз пайравии шеъри «сафеди беқофия» ва бевазн ҳам манъ намоем. Мо бояд гӯяндагонро озод бигузorem то хунарнамоӣ кунанд» [56, 48].

Ба дигар сухан М. Баҳор «муассиртарин шоири муосир буд дар давраи гузор аз суннат ба модернизм, ки ҳеч гоҳ гирифтори ифроту тафрит нашуд. Чойгоҳи ӯ дар миёни дигар шоирони ҳамасраш ҳамчун кӯҳи Дамованд аст дар канори соири кӯҳҳо» [40, 251].

Ҳарчанд шеъри суннатӣ жанрҳои зиёде дорад, вале намояндагони он бештар ғазалсароянд ва машхуртарини он дар ин давра Муҳаммадхусайни Шаҳриёр аст, ки шефтаи Ҳофизи Шерозӣ аст. Дар радифи Шаҳриёр шоирони дигар ҳам буданд, ки шеъри суннатиро пурбор намуданд ва Умоди Хуросонӣ яке аз онҳо маҳсуб мешавад.

Ғазалиёти Умоди Хуросонӣ дар чаҳорчӯби маъмулӣ гуфта шуда, вале ончи сухани ӯро аз дигарон мутафовит месозад, эҳсоси нав, чаҳонбинии нав дар матни ғазал аст. Ин таровату тозагӣ ҳар хонандаро ба худ ҷазб месозад.

Умоди Хуросонӣ аз зумраи шоироне буд, ки ба сатҳи худшиносии шеърӣ расида буд. Ӯ тавоноӣҳо, нуқтаҳои неруманди шеъри худро мешинохт. Ҳадду марзи ғазали худро мешинохт ва ҳаргиз аз ин марз берун нарафта аст. Ӯро метавон шоири ишқу шаробу риндӣ хонд. Аммо Умоди Хуросонӣ «бо вучуди ашъори зебову ҷовидонаи худ мутаассифона дар миёни насли ҷадид ва рӯзгори нав чандон шинохташуда нест ва ҳаргиз ҳаққи матлаб дар бораи ӯ ба дурустӣ адо нашудааст» [156].

Барои таъйиди ин андеша чанд байте аз як ғазали зебои шоир нақл мекунем:

Пайдо шуду пайдо шуд гумгаштаи мо имшаб,
Мечархаму мерақсам бо боди сабо имшаб.
Дар кулбаи мо хуршед меҳмон шуда боз имшаб,
Дар маҳфили мо маҳтоб афшонда саро имшаб [150].

Умоди Хуросонӣ зимни фаъолияти эҷодӣ ба умқи ин нуқта расида буд, ки дар ҷараёни офариниши шеър шакл ё қолаби хося наметавонад нақши калидӣ ё

шеърсоз дошта бошад. Муҳим ин аст, ки шеър битавонад дунёи даруни худро бо беҳтарин шева дар қолаби мавҷуд баён созад. Намояндаи дигари ин ҷараён, ки машҳурияти хос пайдо намуда буд Парвиз Нотили Хонларӣ буд, ки худ роҳбари ҷараёнҳои адабии замон буд.

Бояд арз дошт, дар адабиётшиносии имрӯзи Эрон ўро ҳамчун назарияпардозии шеъри имрӯзи Эрон мешиносанд. Ў таҳсилкардаи Урупо буд ва дар заминаи назарияи шеър, шеърӯ шоирӣ мутолиоти фаровон дошт. Хонларӣ ҳарчанд аз ҷонибдорони шеъри нав ва навоарӣ дар адабиёт буд, вале ашъораш тобеи қавоиди шеъри суннатӣ буд.

Гурӯҳе аз муҳаққиқон бар ин боваранд, ки ҳангоме ки «дониши навгароии Хонлариро мегузorem канори кайфияти шоирияш, ба хубӣ ҳис мекунем ў дар суханаш навгаротар аз шеърҳояш ҳаст ва дар шеърҳояш суннатитар аз назариёташ. Шояд дағдағаи адабии шуаро буда, ки боис мешуда, касе мисли Хонларӣ, ки ба шаҳодати навиштаҳояш аз навгароёни дараҷаи аввали муосир аст, дар шоирӣ ҷониби суннати адабиरो бештар дошта бошад ва шояд ҳам зеҳнияти шоиронаи ў воқеан ҳамин гуна суннатгаро шакл гирифта бошад» [126, 52].

Хонларӣ худ дар шеърӯ шоирӣ пешрафту қобили мулоҳизае надошт, вале бо он чи дошт тавонист мактаbero бино ниҳад, ки шогирдонаш дар марзҳои бекаронаи шеъри нав роҳу равиши мустақилеро пайдо намуданд.

Дар миёни шоирони суннатгарои ин давра Пажмон Бахтиёрӣ ҳам ҷойгоҳи хосе дорад. Пажмон аз адибони суннатгарои навпардоз аст. Ҳарчанд шеъраш ҳолу ҳавои навҷӯёна дорад, вале ин навҷӯӣ, то он андоза нест, ки ўро комилан аз суннатгарой ҷудо созад. Шеъраш бештар ба шеъри классикӣ ва мазмунҳои ишқи лирикӣ гироиш дошт. Пажмон Бахтиёрӣ бо шоирону адибони бузурги муосир ҳамчун Маликушшуаро Баҳор, Эраҷ Мирзо, Ҷамолиддин Ҳумой, Нимо Юшич, Раҳии Муайярӣ ва устод Шаҳриёр дӯстии наздик дошт. Ў бо забони фаронсавӣ, арабӣ тасаллути комил дошт ва осори бисёреро ба форсӣ тарҷума карда буд. Ба ақидаи яке аз муҳаққиқон Пажмон аз шоирони суннатгаро, аммо навпардозии муосир аст ва иродати вай ба адабиёти куҳан ангезаи тасҳеҳи девони Ҳофиз ба

дасти вай шуд. Тасҳеҳе, ки ба зовияи диду хошиянависиҳои вай бар ашъор дорои шириниву латофати хоҳе аст [159].

Ин як намунае аз ашъори суннатии шоир:

Агар рафтам зи дунёи Шумо девонае камтар,
Вар ин кошона вайрона гашт, ҳасратхонае камтар.
Агар мастӣ набахшад соғари ҳастӣ барафшонаш,
В-агар мастӣ диҳад эй сархушон паймонае камтар.
Ту шамъи маҳфилафрӯзӣ ва ман парвонае мискин,
Ту равшан бош гар ман сӯхтам, парвонае камтар [160].

Зимни бознигарии шоирони суннатгарои ин давра зарур аст аз ғазалсарои маъруф Раҳии Муайярӣ ном бурд. Ба навиштаи пажухандагон «дар чехраи Раҳӣ ҳам шоири романтик дида мешавад ва ҳам танзпардозе қобили таваҷҷуҳ. Сатҳи забонии шеъри ӯ муваффақтарин бахши шеъраш аст ва дар мавриди соири аносири забонӣ бар саёқи гузаштагон ҳаракат карда аст. Мунтаҳо он таҷрубӣ будани шеърҳо ва дарунӣ кардани онҳо, ки дар мавриди Умод гуфтем, то худуди зиёде қобили таъмин ба шеъри Раҳӣ ҳам ҳаст ва дар натиҷа тақрибан ҳамон кашиши матнӣ, ки дар девони Умод ҳаст, дар шеъри Раҳӣ ҳам эҳсос мешавад» [40, 259].

Ба сифати намуна аз зеботарин ғазали вай байте чанд нақл мешавад:

Ашкам вале ба пойи азизон чакидаам,
Хорам, вале ба сояи гул орамидаам.
Бо ёди рангу бӯйи ту эй навбахори ишқ,
Ҳамчун бунафша сар ба гиребон кашидаам.
Чун хок дар ҳавои ту аз по фитодаам,
Чун ашк аз қафои ту бо сар давидаам.
Гар мегурезам аз назари мардумон Раҳӣ,
Айбам макун, ки оҳуи мардумнадидаам [151].

Номуносиб нест дар радифи шоирони мазбур аз Муҳаммадалии Афрошта, ки побанди шеъри суннатӣ аст, зикри ном шавад. Танҳо бо ин тафовут, ки ӯ аз сарсупурдагони ҳизби Тӯдаи Эрон буд ва бештар шеъри иҷтимоӣ мегуфт,

табакаи коргарро васф менамуд. Муҳаммадали Афрошта ва чанд тани дигар дар Эрони онрӯзӣ адабиёти коргариро ба вучуд оварданд. Дар адабиёти таҳқиқӣ зимни арзёбии сурудаҳои ӯ шеърро бо ашъори Саидашрафиддини Гелонӣ имтиёздори рӯзномаи «Насими шимол» қиёс намуда, таъкид мекунанд, ки ашъори ӯ идомаи мантиқии «Насими шимол» аст, танҳо бо забоне густохтару инқилобитару шахритар. Забоне, ки барои ҳама мухотабон қобили фаҳм буд.

Шоироне, ки зикрашон рафт дар маҷмуъ заминаи корашон шеъри суннатӣ буд ва аксаран ба марзи дигар чараёнҳои шеърӣ ворид нашуданд.

Набояд фаромӯш намуд, ки бисёре аз симоҳои машҳури чараёни суннатӣ нахуст ашъори суннатӣ суруданд, сипас ба марзи шеъри нимасуннативу шеъри нав гом ниҳоданд ва боз ба суннат бозгаштанд. Барои мисол метавон аз чехраҳои номвари ин давра Маҳдии Ҳамидӣ, Фаридун Таваллуӣ, Сиёвуши Қасроӣ ва Ҳушанг Соя ном бурд, ки ахиринро бубузургтарин ғазалсарои муосир шинохтанд.

Баррасиву арзёбии бинишу ҷаҳоннигарӣ, зеҳнияти шоирони ёдшуда мавзӯи алоҳидааст, ки мо ба он наменпардозем, вале ба бархе аз ҷанбаҳои ашъори эшон метавон ишорат варзид. Шеъри онҳо аз нигоҳи забон қобили таъкид аст. Гап дар ин аст, ки намояндагони ин чараён дар марзи забон ба тозагӣ даст наёфтаанд.

Сарчашмаи аслии сурудаҳояшон ҳамон калимаҳову вожагони классикӣ аст, ҳарчанд калимаву таркиботи тозаеро изофа кардаанд, вале маҳсус нест. Таркиботу ташбеҳоти сохташон низ баргирифта аз гузаштагон аст. Дар қайду банди авзони арӯз гирифторанд, танҳо танавуъ дар авзони шеъри Хонларӣ дида мешавад.

Дар офаринишу корбурди образҳои шоирона, тавсифу тасвирҳо низ навоарии қобили мулоҳизае надоранд. Бештар аз образҳои мавҷуд дар адабиёти пешин истифода менамоянд.

Пастиву баландии ҳосе дар сатҳи отифии шеърро ба ҷашм мерасад. Лиризмӣ шеърро маҳсус аст ва маҳз ҳамин ҳосият каломӣ онҳоро аз дигарон фарқ мекунонад.

Аз лиҳози сатҳи андеша низ шеъри эшон қобили баррасӣ аст. Метавон гуфт, ки андешаи амиқу дархури таваҷҷуҳ, густурда дар шеъри онҳо дида намешавад. Фазои умумии шеърашон бештар романтикӣ аст. Масалан шеъри Муҳаммадали Афрошта умқи зиёде надорад, аммо барои мардум қобили қабул буданд. Шеъри ӯ ниёзмандиҳои ононро бароварда месохт.

Нуктаи охирине, ки дар бораи ҷараёни суннатӣ зикраш зарурӣ ба назар мерасад ин доираи мухотабон аст. Гап дар ин аст, ки дар ин давра дар канори он шеъри дигаре бо номи шеъри нимасуннатӣ ба зухур расида буд, ки ҳам барои суннатгароён ва ҳам барои навабардорон қобили пазириш буд ва сабаб шуд, ки доираи ҳаводоронаш маҳдудтар гарданд.

Машхуртарин шеъри нимасуннати Ф. Таваллулӣ қитъаи «Марям» аст, ки бо ин банд оғоз мешавад:

Дар нимаҳои шомгоҳон он замон, ки мо,
Зардушикаста медамад аз тарфи ховарон.
Истода дар сиёҳии шаб Маряма сапед,
Орому саргарон,
Ӯ монда ногаҳ аз паси дандонаҳои кӯҳ.
Маҳтоб сар занад, кашад аз чеҳра сар шаб ниқоб,
Борад бар ӯ фурӯғу бишӯяд тани латиф
Дар нури маҳтоб [40, 270].

Бояд гуфт, ки Таваллулӣ бо ашъори суннативу нимасуннати хеш муддати тулонӣ ба бисёре аз шоирони насли хеш ва наслҳои баъдӣ таъсир гузошт. Ҳатто шоири бузурге мисли Нодирпур дар оғоз зери таъсири каломи ӯ қарор дошт.

Шоири дигаре, ки дар ин давра бо ашъори нимасуннатиаш дурахшид Нодир Нодирпур буд, ки маҷмуаи нимасуннатиаш «Чашмҳо ва дастҳо» ном дошт ва аксаран фарогири ашъори нимасуннати вай буд. Нодирпур бар хилофи дигар шоирон, ки нахуст шеъри суннатӣ гуфтанд ва сипас ба ашъори нимасуннатӣ рӯй оварданд, яқбора бо шеъри нимасуннатӣ ворида майдон шуд. Н. Нодирпур низ мисли Ф.Таваллулӣ перомунӣ шеърӯ шоирӣ, шеъри нав ва навабардорӣ дидгоҳҳои назарии хосе дорад, ки аксар дар сарсухани маҷмуаҳои

гирд омаданд. Фазои умумии ашъори шоир дар пасзаминаи шабу торикӣ, пешниҳод мегардад. Дар шеъри имрӯзи Эрон ӯро тасвиргари бузург хондаанд, вале мутаассифона пушти ҳама тасвирҳо андуҳе бузург ниҳон аст. Ба сифати намуна аз шеъри «Аз даруни шаб» пораеро нақл мекунем:

Ту эй чашми сияҳ бо шуълаи хеш,
Шабонгоҳон диламро равшанӣ бахш.
Бисӯзонам дар ин торикии марг,
Зи чанголи гуноҳам эминне бахш.
Худоро, осмоно дар фурӯ банд,
Зи шеванҳои хомӯшам мапарҳез.
Зи чоҳи ахтаронам сарнагун соз,
Зи дори каҳкашонам биёвез.
Худоро, осмоно парда бифкан,
Маро аз чашми ахтарҳо ниҳон кун,
Танам дар кӯраи хуршед бигзор,
Маро покизадил, покизачон кун...
Бикӯб эй дасти марг имшаб дарамро,
Ки аз ман кас намегирад суроғе,
Шаби торики ман ториктар шуд,
Ту эй чашми сияҳ баркан чароғе [161].

Дар радифи Нодири Нодирпур ва Фаридун Таваллулӣ, ки қуллаҳои пурранги шеъри ин давраанд бояд аз Маҳдии Ҳамидӣ низ зикри ном кард. Ҳамидӣ бо шеъри суннатӣ ба майдони адабиёт омад ва баъдан дар марзи нимасуннатӣ қувваозмоя намуд.

Тафовути боризи Маҳдии Ҳамидӣ аз Нодири Нодирпур ва Фаридун Таваллулӣ дар он аст, ки ӯ ба донишҳои густурдаи адабӣ тасаллут дорад. Маҳсусан арӯзро хуб фаро гирифта ва аз имконоти он баҳраҳои шоиста мебарад. Мухолифи сарсаҳти Нимо аст. Ҳамидӣ як шоири романтик аст ва дар шеъраш отифа бар андеша ғалаба дорад. Ғазали «Марги қу» шоҳкори ӯ маҳсуб мешавад:

Шунидам, ки чун қуйи зебо бимирад,

Бимирад фиребандазоду фиребо бимирад.

Шаби марг танҳо нишинад ба мавче,

Равад гӯшае дуру танҳо бимирад.

Дар он гӯша чандон ғазал хонад он шаб,

Ки худ дар миёни ғазалҳо бимирад...

Ту дарёи ман будӣ, оғӯш во кун,

Ки мехоҳад ин кӯйи зебо бимирад [161].

Чараёни дуввуми шеъри дар давраи мавриди пажӯҳиши мо чараёни шеъри нимасуннатӣ аст. Худ истилоҳ ё мафҳуми нимасуннатӣ дар ним асри охир ворида фазои илмӣ шуда ва ба сифати баёнсози як раванд ё чараёни адабӣ шинохта шудааст. Ҳарчанд намунаҳои шеъри нимасуннатиро мо дар ашъори шоирони қадим ҳам суроғ дорем. Барои равшан шудани матлаб метавон аз адабиётшиноси маъруф Т. Пурномдориён нақли қавл намуд. Ба андешаи мавсуф шеърҳои нимасуннатӣ «шеърҳое мебошанд, ки дар онҳо рукни сурат дасткорӣ мешавад ва қолабҳои суннати машҳуру мутадовилтар, ки бар асоси шеваи истифода аз қофия дар шеъри классик қарнҳо тадовум доштааст, канор гузошта мешавад ва ё дастхуши тағйироти нисбатан ғайриодиву ноошно мегардад» [95, 57].

Ба дигар сухан ашъори нимасуннатӣ шеърҳое шумурда мешаванд, ки аз нигоҳи истифодаи образҳои шеърӣ, аз суннат дур гаштааст, вале ба марзи шеъри озод ё нимой нарасидааст.

Аз сӯйи дигар ба раванди камолу густариши ин чараён дақиқ шавем, маълум мешавад, ки шеъри нимасуннатӣ барои аксари шоирон пойгоҳе будааст, ки шоирони суннатӣ муддате онҳо иқомат намуда ва баъдан ба марзи шеъри озод ё нимой гузаштаанд. Иддае аз шоирон ба андозае шефтраву мачзуби ин шева гашта, ки то поёни умр аз муҳавватаи он хорич нашудаанд.

Ба шеъри нимасуннатӣ аслан қолабҳои чаҳорпора ва қолабҳои наздик ба он дохил мешаванд. Чунин қолабҳое вазни арузӣ доранд ва баробарии аркон дар онҳо риоят мешаванд. Дарозии мисраҳо мавҷуд аст, аммо адади мисраҳо бар

асоси низоми дугона танзим нашудааст. Қофия дар он бардошта нашудааст, вале шакли қофиябандӣ нисбат ба шеъри классикӣ озодтар аст.

Шеъри нимасуннатӣ аз нигоҳи тасвиروفаринӣ низ чалби назар менамояд. Тамоми тасвирҳое, ки дар матни як шеър гирди ҳам меояд ба шеър истехкому ваҳдат мебахшанд, ки ин дар шеъри классик камтар дида мешавад. Тасвиروفаринии шоирона, ки шеъри нимасуннатӣ гуфтанд, баъдан ба зехнияти шоирони наваҷод дар амри офариниши тасвирҳо нақши босазо гузошт. Бояд арз дошт, ки навгӯӣ, тозагӣ дар шеъри нимасуннатӣ, нигоҳи хоси шоирона бисёр дилкашу чашмгир аст. Нигоҳи шоири нимасуннатӣ аз нигоҳи шоири суннатӣ тафовутҳои зиёде дорад. Аммо шеъри нимасуннатӣ аз нигоҳи шакли беруниаш аз шеъри суннатӣ чандон дур наарафтааст. Чизи тозае, ки дар шеъри нимасуннатӣ баръало мушоҳида мешавад. Як навъ наваҷодӣ дар забони мавриди назар, мазмунсозӣ ва тасвиروفаринӣ аст.

Дар адабиётшиносии муосир замоне, ки зуҳури шеъри нимасуннатӣ сухан дар миён меафтад, қабл аз ҳама аз шеъри «Эй шаб» ва манзумаи «Афсона»-и Нимо Юшич ёд мекунам ва даҳаи чилумро замони ривочи пуршиноси шеъри нимасуннатӣ медонанд. Аксари шоироне, ки ҷонибдори таҷаддуду наваҷодӣ дар шеър буданд ва аз ҷониби дигар мехостанд аз ҷаҳонҷӯи суннат комилан хориҷ нагарданд, дар ин давра ба шеъри нимасуннатӣ рӯӣ оварданд.

Яке аз шоироне, ки дар адабиёти имрӯзи Эрон беҳтарин ашъори нимасуннатӣ офарида Фаридун Таваллулӣ мебошад. Қабл аз он ки намунае аз сурудаҳои суннати Таваллулӣ нақл шавад, бояд таъкид намоем, ки ӯ дар мавриди шеъру ҷойгоҳи шеър ва раванди таҷаддули он дар ҷомеа дидгоҳҳои хоси назарӣ дорад, ки то ҳол аҳаммияти худро гум накардаанд. Маҳзи хотири ин ӯро бояд ҳамчун шоири назариянаваҷод, сарояндаи шеъри нимасуннатӣ ва суннатӣ шинохт.

Андешаҳои назарии ӯ махсусан дар муқаддимаи маҷмуаи «Раҳо»-и вай гирд омадааст, ки қиммати зиёди адабӣ доранд [68].

Мавсуф дар маҷмуаи дигари хеш «Шигарф» низ афкори назарии ҷолибе баён намудааст. Махсусан перомуни коркардҳои қофия. Ӯ бар вучуди вазну баҳр

таъкид меварзад, вале шикастани вазну бозӣ бо аркону зиҳфоти шеърро чоиз медонад.

Чехраи шинохтаи ин давра дар шеъри муосир Ҳушанг Ибтиҳоч Соя маҳсуб мешавад, ки бо нахустин дафтари ғазалаш Маҳдӣ Ҳамидӣ муқаддима навишта буд. Имрӯз Ҳушанг Ибтиҳоч Сояро бузургтарин ғазалсарои муосир медонанд, ки касе дар гушудани уфукҳои тоза дар ғазал ба пойи ӯ нарасидааст. Соя тавре ки зикр шуд бо ғазали суннатӣ вориди майдони шеър шуд, сипас ашъори зиёди суннатӣ навишт, намунаҳои беназире дар қолабҳои нимоӣ офарид ва баъдан тамоми саъю талоши хешро дар офариниши ғазалҳои ноб сарф намуд. Соя бо Нимо ошноии наздик дошт ва яке аз шогирдони баргузидаи Нимо буд.

Ҳушанг Соя аз зумраи шоиронест, ки бо чопи ҳар маҷмуа аз ашъораш ба марзи хоси камоли шоирӣ расидааст. Суvari ҳаёл, ё образҳои шоирона, биниши шоирона ва ҷаҳони андешааш комилан аз дигар муосиронаш фарқ мекунад. Ӯ ба ҷаҳону мазоҳири он нигоҳи хос дорад. Масалан дар шеъри нимасуннатӣ:

Сояҳо андар ғуруби сабз мегирянд
Шоҳаҳо чашминтизори саргузашти абр,
В-осмон чун ман ғуборолуди дилгире,
Бод бӯйи хоки боронхӯрда меорад.
Сабзаҳо дар раҳгузори шаб парешонанд,
Оҳ акнун аз кадомин дашт меборад.
Боғ ҳасратноки борон аст,
Чун дили ман дар ҳавои гиря серӣ [1]

Ҳар шоиреро бо яке аз чанбаҳои фаъолияти эҷодияш мешиносанд. Соя ҳарчанд аз пайравони мактаби Нимо буд, ашъори нимоӣ зиёд гуфта, вале он чи дар фазои адабии имрӯз вайро машҳур намуда, ашъори нимасуннатӣ ва суннати ӯст. Агар зеҳнияти шоиронаи ӯро бо дигар шоирони ҳамтарозаш қиёс кунем маълум мегардад, ки бар хилофи ҳамтоёнаш, ки зеҳнияташон чинсмадор буда, дар ашъори ошиқонаи онҳо ҳузури қисми маъшук чашмгир аст. Дар фазои фарҳеҷтатару бозтар сайр мекунад, ишқи шоиронааш инсонитар аст ва бо қисму

равони мо пайванди ногустастанӣ дорад. Шеъре, ки номи шоирро забонзади хосу ом намуд шеъри «Шабгир» аст, ки зикрашро муносиб медонем.

Дигар ин панчара бикшой,
Ба сутух омадам аз ин шаби танг.
Даргоҳест, ки дар хонаи ҳамсои ман хонда хурӯс,
В-ин шаби талхи абус,
Мефишорад ба дилам пойи диранг.
Дергоҳест, ки ман дар дили ин шои сиёх,
Пушти ин панчара бедору хомӯш,
Мондаам чашм ба роҳ,
Ҳама чашму ҳама гӯш:
Оре, ин панчара бикшой, ки субҳ,
Медурахшад паси ин пардаи тор
Мерасад аз дили хунини саҳар бонги хурӯс,
В-аз рухи ойинаам месутурад ранги фусӯс.
Бӯсаи меҳр, ки дар чашми ман афшонда шарар,
Хандаи рӯз, ки бо ашки ман омехта ранг [1].

Рӯйихамрафта Соя аз зумраи шоиронест, ки дар офариниши ашъори нимасуннатӣ, нимой, суннатӣ ва ашъори мансур ба комёбиҳои чашмрас ноил омада ва барои халқи ғазал ба забони вижае даст ёфтааст. Зеҳни халлоқи ӯ дар чараёни офариниш таркиботу вожагони зиёде офарида, ки мучиби ғанӣ гаштани забони шеъри муосир гаштааст.

Аз адибоне, ки дар давраи мавриди назари мо бо ашъори нимасуннатияш миёни мардум маҳбубияти шоён касб намуда буд. Гулчини Гелонӣ аст, ки соли 1923 ба Урупо рафт ва то поёни умр он ҷо монд. Нахустин дафтари шеъри вай соли 1946 дар Лондон ба номи «Нухуфта» ба чоп расида буд. Мавзӯҳои калидии эҷодиёти вай васфи табиату васфи ишқ мебошад. Ҳарчанд ӯ шеърҳои суннативу нимой ҳам офарида, вале бо шеърҳои нимасуннатияш шуҳра гаштааст.

Мавсуф «бо шеъри «Борон», ки дар Лондон соли 1940 суруд, ба шухрат расид. Баъдҳо ин шеър ба китобҳои дарсӣ роҳ пайдо кард ва ба табъи кудакону навҷавонон саҳт зебову дилангез чилва намуд» [155].

Яке аз шеърҳои машҳури ӯ «Барф» аст, ки нимасуннатӣ аст:

Пушти шиша боди шабрав чор мезад,
Барфи симин шоҳаҳоро бор мезад.
Пеши оташ,
Ёри маҳваш
Нарм-нармак тор мезад,
Чунбиши ангуштҳои нозанинаш
Беи дилкаш,
Беи мавзун
Нақшҳои тору гулгун,
Бар руҳи девор мезад.
Мавҷҳои сурх мерафтанд бо по рӯйи парда,
Бачагурба ҷаст мезад сӯйи парда,
Ҷомҳои май тикӣ буданд аз базми шабона,
Лек лабрези тарона
Тулаам бо чашмҳои тобнокаш
Ман намедонам чиҳо мездид дар руҳсори оташ
Абрҳои сурху обӣ
Рӯзҳои офтобӣ.
Чун дили ман
Панҷаи нарми нигори хушгили ман
Баста мешуд, боз мешуд....[153].

Ба андешаи муҳаққиқон «бо ин ки Гулчини Гелонӣ солҳои сол дар диёри фаранг зиндагӣ кард ва дар маркази ҳали назариёти нақди адабӣ ва шоирии ҷадид буд, аммо ҳеч гоҳ чунон такникзадаву теоризада нашуд, ки шеърашро қурбонии назарияпардозии дигарон кунад. Бо ин ки шеъри ӯ чандон ваҷҳи фаннӣ надорад,

аммо ба сабаби ҳузури руҳи зиндагӣ ва ҳаёт дар аъмоқи шеърҳояш мешавад як шеъри ӯро сад бор хонд ва хаста нашуд» [40, 286].

Бояд зикр намуд, ки шоироне, ки бо сифати намуна шеърҳои нимасуннатиашон нақл шуд аксаран хусусиятҳои муштараку умумӣ доранд. Аз ҷумла майл ба сурудани ашъори ишқӣ-романтикӣ. Гузашта аз ин таваҷҷуҳи хос бо фарҳангу суннати классик доранд. Аммо дар радифи онҳо адибоне низ буданд, ки шеваи корашон мунҳасир ба фард буд. Ба ҳеҷ касе шабеҳу ҳамсон набуданд. Яке аз онҳо Нусрат Раҳмонӣ аст, ки дунёро аз даричаи чашми хеш бо биниши хоси худ дида аст. Раҳмонӣ бештар шефтаи дунёи эҷоди нависандагоне мисли Содик Ҳидоят ва Содик Ҷӯбак аст. Аз андешаҳои Хайём ҳам мутаассир аст. Шеъри Раҳмонӣ гоҳо рангу бӯйи натуралистӣ гоҳо реалистӣ мегирад:

Кӯча таф карда 3-офтоби тунд,
Ҷӯй тан дар лачом фурӯ бурда.
Чанд тири чароғ сокиту мот,
Сояшон офтобро хурда... [40, 259].

Он чи ки шеъри Н. Раҳмониро аз ашъори дигар шоирон фарқ мекунонад забони шеър ва образҳои шеърӣ аст. Раҳмонӣ бештар мутаваҷҷеҳи зиндагии шахрӣ, мазоҳири зиндагии шахриён, ҳаёти кӯчаву хиёбон аст.

Шеваи дигари офариниш дар коргоҳи эҷодии Нусрат Раҳмонӣ баҳра бурдан аз образҳои марсуми адабиёти пешин ва ба замона созгор сохтани онҳо мебошад. Гоҳо мазомини ишқӣ дар девони ӯ беш аз ҳама бо сохтору таркиботи хеш ҷалби назар мекунанд. Ӯ аз саҳнаҳои озодии конуни зиндагӣ фазоҳои аҷибу шигифтангез халқ мекунад, ки намунааш қитъаи зерин аст:

Ва об буд, ки мерафт
Кӯча хилват буд.
Садои қалби ту оре,
Садои қалби ту пошид бар дару девор,
Ва атри сӯхтани ашқу шарму шитоб,
Миёни банд-банди кӯҳнаи девори очурӣ гум шуд.
Фазои кӯчаи меъод

Таниши хотираи зарбаҳои гоми туро
Ба зеҳни мунҷамиди сангфарш амонат дод.
Ва об буд, ки мерафт.
Сақил меояд. Чаро?
Ки санги кӯчаи беинтизор агар будӣ
Сухан риволи дигар дошт [154].

Нусрат Раҳмонӣ дар радифи офариниши ашъори ноб андешаҳои арзишманде перомуни шеър баён дошта, ки қиммати зиёди адабӣ доранд. Дар муқаддимаи як маҷмуааш чунин баён намуда: «шеър ё шеър аст, ё нест. Дунёи шеърро шоирӣ чун дунёи варзишӣ нест, ки ба шеър дараҷаи як, дараҷаи се, нишони биринҷ бидиҳанд. Довари шеър як шоири бознишаста шеършиносон наметавонанд бошанд. Довари шеър як миллат аст, насл пушти насл» [157].

Нусрат Раҳмонӣ махсусан дар шеърҳои кутӯхи нимасуннатияш дасти расо дорад. Дар шеъри «Субҳ» чунин менигорад:

Субҳ дар роҳ аст, бовар доштам инро,
Субҳ бар асли сапедаш тунд метозад.
В-ин шаби шаб ранг мебозад,
Субҳ меояд ва ман,
Дар ойина мӯйи сапедамро
Қиссаи бедоди шабро бо сапеди субҳдам
Афсона хоҳам кард [158].

Ҳамон гуна ки дар боло зикр намудем истеъдоду нубуғ, маҳоратҳои хунарии шоир бештар дар ҳавзаи забон, истифодаи таркиботу вожагон дар сохтани ҷазоҳои мухталиф, офариниши саҳнаҳои рангини муҳит перомуни ӯ бисёр ҳунарманд аст. Дар ашъори вай мо ҳузури зиндагии забони кӯча, забони роиҷ миёни мардумро мебинем.

Шоир то замоне, ки мазмуну мавзуеро дар ботин коркард накардаву сурати аввалияшро тафсил накарда бошад, онро ба муҳотабон пешниҳод намесозад.

Адабиётшиноси маъруф Ризо Бароҳанӣ перомуни ҷойгоҳи Н. Раҳмонӣ изҳор дошта «Нусрат Раҳмонӣ илова бар ин ки шеъри классикро ба хубӣ

мешинохт, шеъри нимоиро ҳам дарк карда буд. Кутоҳу баланд кардани мисраъхоро аз Нимо ёд гирифта буд. Дар он замон шеъри форсӣ аз як зоти румонтик ҳам бархурдор буд. Нусрат аз ин ҳам ба хубӣ дар шеъраш истифода карда, Нодирпур, Муширӣ, Нусрат Раҳмонӣ усулан романтизро ба хубӣ дар шеъри форсӣ ба кор гирифта. Нусрат Раҳмонӣ дар рафтуомаде, ки бо шоирони чадидагӣ пайдо карда буд, худашро аз он нигоҳи румонтик раҳо дод. Ба тавре ки ду навъ шеър дошт, чаҳорпораҳое, ки аз шоироне мисли Фаридун Таваллулӣ ёд гирифтаву ва шеъри нимоӣ» [93, 243].

Мо дар ин бахш аз машҳуртарин намоёндагони шеъри нимасуннатӣ намунаҳо нақл кардем. Номуносиб нест зикр гардад, ки дар ин давра шеъри нимасуннатӣ ба андозае рушду тараққӣ намуда буд, ки шеъри суннатиро даст ба домани он намерасид. Бузургтарин намоёндагони шеъри суннатӣ дар ҷараёни фаъолияти эҷодии худ дар сурудани ашъори нимасуннатӣ қувваозмоӣ намуда буданд.

Ашъори нимасуннатии шоирони ин давра аз нигоҳи қорбурди вожагон низ диққатҷалбкунанда аст. Дар ашъори шоироне мисли Н. Нодирпур, Ф. Таваллулӣ, Ҳ.И. Соя, С. Касроӣ вожагони тарсимкунандаи табиат ва ҷаҳони ишқу ошиқӣ бо ҳам омезиш пайдо мекунанд ва як таркиби зебо аз табиату ишқ ба зӯҳур мерасад.

Забони кӯчаву бозор ва забони марсум дар шаҳр дар ашъори Нусрат Раҳмонӣ ҷилваи тоза пайдо менамояд. Сурудаҳои нимасуннатӣ аз нигоҳи истифодаи образҳои шеърӣ, тавсифу тасвир низ ба сарзаминҳои диданӣ мерасад. Дунёи ҳаёли, муҳити перомун махсусан дар нигоштаҳои Нодирпур, Ҳушанг Соя ҷойгоҳи хос дорад.

1.4.2. Ҷараёни шеъри озод ё шеъри нимоӣ

Шеъри озод, ки яке аз бунёнгузори воқеияш Нимо Юшич буд, дар ин давра раванди тадриҷии камолу пешрафт, дурахшандагии худро аз сар гузаронид ва дар ҷомеаи адабӣ ҷойгоҳи хоси худро пайдо намуд. Муҳолифони ин ҷараён дигар кодир набуданд даст ба инкори он бизананд.

Пештози ин чараён дар ин давра мисли пешин Нимо Юшич буд, ки бо ин шева ҳам шеър эҷод менамуд ва ҳамзамон мақолоту рисолаҳои назарӣ дар дифоу ҳимоят аз шеваи худ таълиф менамуд. Ин ҳама саъю талоши вай барабас нарафт. Тавонист як мактаbero ба вучуд овард, ки беҳтарин пайравонаш Ҳушанг Соя, Сиёвуши Касроӣ, Сухробӣ Сипехрӣ, Нусрат Раҳмонӣ ва Исмоил Шаҳрӯдӣ буданд.

Нимо чун шоири наваҷод шеъри озодро аз тариқи забони фаронса ва ошноӣ бо шеъри Урупо шинохт ва дар забони форсӣ ба қор баст. Ӯ дар давраи мавриди назар ашъори зиёде озод суруд, ки ба сифати намуна аз шеъри «Умед» пораеро нақл мекунем:

Дар ноҳияи саҳар, хурӯсон,
Ин гуна ба рағми тирагӣ мехонанд:
«Ой омад! Субҳи равшан аз дар
Бикшода ба ранги хуни худ пар.
Савдогарҳои шаби гурезон,
Бар маркаби тирагӣ нишаста,
Доранд зи роҳи дур меоянд»

Аз пайкари каллабастаи дунё,
Онгаҳ бичаҳад шарораҳо
Аз ҳам бидаранд пардаҳоеро,
Ки баста роҳи назораҳоро,
Хонанд баландтар хурӯсон:

«Ой омад субҳ ханда бар лаб,
Барбоддеҳи ситезаи шаб.
Аз ҳам гусели фасонаи ҳавл,
Пайванд неҳи қатори айём.
То бар сари ин ғубори чунбанда
Бунёни дигар кунад.

То дар дили ин ситезачӯ тӯфон,
Туфони дигар кунад...» [142].

Бояд гуфт, ки назарияпардозӣ дар арсаи адабиёт ба Нимо ин имконро дод то барои аввалин бор ба шеъри худ рӯ ба рӯ гардад, онро мавриди таҳқиқ қарор дода, хусусиятҳои барҷастаи онро ошкор созад. Дар ҳақиқат Нимо дар чувствӯи як нишонашиносӣ буд, ки битавонад онро ба катъи робита бо суннати шеъри классик қодир созад. Метавон гуфт дар шеъри Нимо ҷойгоҳи вожаҳо дар маънои расидани онҳо то ҳадди зиёде ба занҷираи забони пасу пеши онҳо марбут мешавад, ки мисолаш шеъри болоист.

Пас аз Нимо дар ин росто муносиб аст аз шоири дигар Сухробӣ Сипехрӣ зикри ном шавад, ки ӯ намояндаи шеъри нимой буд, вале алорағми Нимо, ки шоири иҷтимоӣ буд, ӯ як адиби дарунгаро маҳсуб мешуд. Ба навиштаи муҳаққиқон «ӯ низ монанди бисёре аз навпардозони ҳамрӯзгори худ бо фурӯмои ҷаҳорпорау шибҳнимой, мутаассир аз Таваллуливу Нимо вориди арса шуд. Аммо ошноии амиқи ӯ бо ҳунар, ирфон, адён ва асотири машриқзамин аз як сӯ ва шеърӯ ҳунари мудерни Ғарб аз дигар сӯ вайро ба қаламрави тозатаре кашонд» [53, 225].

Набояд фаромӯш кард, ки миёни тамоми шоирони навпардозии муосир Сипехрӣ ҷойгоҳи ҷудогона дорад. Тозағӣ, шаффофият ва балоғати зеҳну забон, табиатгароии амиқ ва эҳсосу андешаҳои латифи инсонӣ муҳимтарин барҷастаҳои шеъри Сипехрӣ мебошанд. Забони ашъори Сипехрӣ забонест зулолу тасвирӣ, пурҳиссу ҳодиса ва саршор аз ҳунари шоирӣ. Ӯ дар истифодаи саноеъи бадеӣ, ороишҳои бадеӣ аз қабилӣ маҷоз, ҳиссомезӣ, шахсиятбахшӣ, ҳанҷоршиканӣ ниҳоят мумтоз буд. Аз сӯйи дигар «ашъори Сухроб бо вучуди бархурдории нисбӣ аз як низоми мунсаҷими фикрӣ ва фалсафӣ, баъзан фақиди сохтмон, ҳандаса ва меъморӣ дарунӣ аст. Ин шеърҳо ғолибан муташаккил аз «бандҳои пароканда»-анд, ки дар ҳақиқат бозтоби паришҳои зеҳнӣ отифӣ ӯст. Аз ин рӯ метавон шеъри ӯро шеъри ҳарфӣ, тасвирӣ ба шумор овард. Шеърҳои бо ҳӯшаҳои тасвирии муқаттаъ ва мустақил, ки аз мантиқи дарунии «Ҳойку» баҳраманданд» [53, 227].

Дар ашъори Сухроб воқеатгарой ба зеҳнгарой ғалаба дорад. Сухроб зимни офариниши шеър талош меварзад дар тасвиргарой асолатро ба дунёи даруну зеҳнӣ кардани тасвирҳо бидиҳад. Маҳз дар ҳамин ҷост, ки шеваи тасвиروفаринии ӯ аз Нимо тафовут пайдо мекунад. Ба сифати мисол намунае аз ашъори ӯ нақл мекунем:

«Хонаи дӯст кучост?» Дар фалак буд, ки пурсид савор,
Осмон максе кард,
Роҳгузар шоҳаи нуре, ки ба лаб дошт, ба шинҳо бахшид.
Ва ба ангушт нишон дод сапедореву гуфт:
«Нарасида ба дарахт,
кӯчабоғест, ки аз ноби худо сабзтар аст
Ва дар он ишқ ба андозаи парҳои садоқат обист.
Меравӣ то таҳи он кӯча, ки аз пушти булуғ, сар ба дар меорад,
Пас ба самти гули танҳои мепечӣ,
Ду қадам монда ба гул
Пойи фаввораи ҷовиди асотири замин мемонӣ
Ва туро тарсе шаффоф фаро мегирад
Дар самимияти саёли фазо хиш-хише мешунавӣ:
Кӯдаке мебинӣ
Рафта аз кочи баланде боло, гуча бардорад аз лонаи нур
Ва аз ӯ мепурсӣ
Хонаи дӯст кучост?» [56].

Аксари пажухандағони адабиёт перомуни фарқиятҳои шеваи офариниши Нимо ва Сухроб изҳори назар намудаанд. Бархе тафовутро дар умқи биниши шоирона, шеваи ҷаҳоннигарӣ, тарҳи масъала, забону баён ҷустуҷӯ карданд.

Ба андешаи яке аз онҳо «як тафовути умдаи шеъри ӯ бо Нимо шеваи баёне аст, ки вай аз ашъори нимой баргузидааст. Дар ҳоле ки Нимо ба самбулизм гироиш дошт ва гиреҳҳои маъниву ибҳоми ҳунариро асоси шеваи баёни худ қарор дода буд, Сухроб ба баёни сода алоқаманд буд. Ӯ ҳеҷ гоҳ дар шеърҳои худ хонандаро гирифтори муъодилаҳои думачхули намекунад ва мутаваҷҷеҳ аст, ки

хонандаи шеъраш мумкин аст аз табакаи нухбагон набошад. Мунтаҳо содагии шеъраш на дар ҳаdde аст, ки авомона шавад ва на он қадар мушкил аст, ки фақат гурӯҳи хосе онро дарёбанд» [40, 302].

Сухроби Сипехрӣ аз мактаби Нимо обҳо зиёд хӯрда, вале дар халқи шеър сабку шеваи мунҳасир ба фард дорад. Дар гули фаъолияти эҷодӣ ҳамеша раванди камолу пухтагиро тай намуда аст.

Пас аз Сухроби Сипехрӣ лозим аст аз Исмоил Шаҳрӯдӣ ном бубарем, ки дар давраи мавриди омӯзиши мо ба ашъори нимоияш маҳбубияти зиёде касб намуд. Исмоил Шаҳрӯдӣ аз овони ҷавонӣ ба ҳизби Тӯда пайваст ва бо ашъоре, ки суруд номи «шоири халқ»-ро касб кард. Танҳо пас аз табадуллотии низомии соли 1953 мамнуъқалам шуд ва муддате нагузашта боздошт гардида, бар асари он вазъи муътадили равонияшро аз даст дод. Ҳушанг Соя низ дар ин давра беҳтарин намунаи шеърҳои нимоияшро арза намудааст. Ҳарчанд дар ашъори Ҳ.И. Соя мазмунҳои сиёсӣ-иҷтимоӣ зиёданд, вале бахши неруманди девони ӯро мазомини ишқӣ-лирикӣ ташкил мекунанд Соя ҳатто замоне ки атрофи масоили мухталиф файласуфона меандешад, каломаш боз ҳам рангу бӯйи лирикӣ дорад, ки намунааш шеъри «Марг» аст:

Марг дар ҳар ҳолате талх аст,
Аммо ман
Дӯсттар дорам, ки чун аз раҳ дарояд марг.
Дар шабе ором чун шамъе шавам хомӯш
Лек марги дигаре ҳам ҳаст
Дарднок, аммо шигарфу саркашу мағрур
Марги мардон
Марг дар майдон [1].

Соя воқеан аз ҷумлаи шоироне ба шумор меравад, ки шеъраш чанд сохт аст. Ба ин маънӣ, ки сурудаи вайро метавон бар асоси зеҳнияти лирикӣ мавриди омӯзиш қарор дод ва ҳам бар пояи дигар шеваҳои маънирасонӣ. Ба дигар суҳан, ҳар кас метавонад бар асоси қобилиятҳои шинохту дарки хеш бардошти хосе аз

шеъри вай дошта бошад. Маҳорати тасвиروفаринии шоир махсусан дар сатҳи отифӣ бисёр шигифтангез аст, ки шоҳидаш шеъри поёнӣ метавонад бошад:

Дар нуҳуфта пардаи шаб
Духтари хуршед
Нарм мебофад,
Домани раққосаи субҳи тиллоиро.
В-аз ниҳонгоҳи сиёҳи хеш,
Месарояд мурғи маргандеш,
«Чеҳрапардозии саҳар мурдаст,
Чашмаи хуршед афсурдаст»
Медаводна дар рағи шаб
Хуни сарди ин фиреби шум
В-аз нуҳуфти пардаи шаб,
Духтари хуршед
Ҳамчунон оҳишта мебофад
Домани раққосаи субҳи тиллоиро [1].

Адабиётшиноси маъруф Шафеии Кадканӣ перомуни ҷойгоҳи Соя дар адабиёти муосир чунин гуфта аст: «Шеъри ҳеҷ як аз муосирони зинда наметавонад ба шеъри Соя рақобат кунад» [74].

Ҳарчанд пайравони шеъри нимой дар ин давра зиёданд, вале мо бо исми шоирони мазкур иқтифо мекунем ва чанд нуктаи умумиро перомуни ҷанбаҳои шеъри нимой дар ин давра баён месозем.

Яке аз нукоти барҷаста дар шеъри нимоии ин давра бархӯрд ба масъалаи забон аст, ки корбурди он дар ҳар шоире вижагиҳои худро дорад.

Аксари муҳаққиқон зимни тарҳи ин масъала қайд мекунанд, ки забони Нимо заъфҳои зиёде дорад. Ҳарчанд дар ин давра ӯ меҳодад дар марзи забон тағйире ба вучуд оварад. Ӯ ба забони рустой ё иқлимии худ рӯй меорад, забонро печида месозад, вале комёбиаш чашмгир нест. Бар хилофи ӯ Сухроб, ки зери таъсири вай қарор дорад, ҷонибдори забони содаву қобили фаҳм аст.

Шеъри шоирони нимоӣ дар ин мақтаи замонӣ аз нигоҳи образҳои бадеӣ низ пешрафтҳои қобили мулоҳиза дошт. Ин масъала махсусан дар шеърҳои Нимо барҷастагиҳои чашмгир дошт. Хаёл ва хаёлпардозӣ дар ашъори ағлаби пайравони шеъри нимоӣ ҷойгоҳи чашмрас пайдо намуда буд. Масалан шеъри Соя, Гулчини Гелонӣ аз манзараи бас зебову дилкаш ба ҳастии инсон менигарад. Шеъри шоирони ин гурӯҳ аз нигоҳи отифаи шеърӣ низ гуногун аст. Доираи мухотабону ҳавдорони ин гурӯҳ низ қобили қайд аст. Зеро миқдори нашрияҳои маҷаллаҳо афзоиш ёфта ва табақкаи рӯзномаҳо ҳам зиёд шудааст.

1.4.3. Чараёни шеъри мансур

Дар радифи чараёнӣ, ки дар боло атрофшон изҳори назар шуд дар имтидоди даҳаи чилуму панҷоҳум чараёни дигаре дар шеъри муосир зухур намуд, ки аз он ҳамчун шеъри мансур ёд мекунам. Шеъри мансур имрӯз дигар мавзӯи тозае нест. Гузашта аз ин дар хилоли солҳо атрофаш ҷустуҷӯву кӯшишҳои зиёде анҷом шуда ва маводи фаровоне мунташир шудааст. Бо вучуди он ин чараён нуктаҳои нашнохта зиёд дорад. Дар ҳар сурат чун сухан атрофи ин чараён аст, номуносиб нест чанд нукта арз гардад. Муҳаққиқи номвар Шафеии Кадканӣ дар китоби нодири «Муסיқии шеър» зимни арзёбии мавзӯи шеъри мансур ва шохисҳои фанниву ҳунарии он хотиррасон менамояд, ки «шеъри мансур душвортарин навъи шеър аст. Аз ин ҳама шоирони боистеъдод, ки дар қаламрави шеъри мавзун ғолиби шохкорҳоро ба вучуд овардаанд, як тан натавонист як қитъа шеъри мансур бисарояд, ки худ пас аз чанд рӯз пушаймон нашуда бошад» [125, 112].

Қобили зикр аст, ки шеъри мансур пас аз таҳаввуле, ки бо зухури Нимо Юшич дар қолаби шеър падида омад, касоне ба ин фикр афтоданд, ки шеърро ба андозаи васеътаре аз қайдубандӣ озод намоянд. Бо мурури замон шеърҳои ба зухур расиданд, ки вазну қофия надоштанд ва бо номҳои шеъри мансуру шеъри сапед дар нашрияҳо ба таъбир мерасониданд. Ҳарчанд қабулу пазириши он якбора муяссар нашудааст, вале имрӯз ин навъи шеър ҳамчун чараёни мунсаҷимёфтаву

решадоршудаи шеъри муосир шинохта шудааст. Шеъри мансур аз вазн комилан бебаҳра аст ва ҳеҷ банду қайде дар истифодаи қофия надорад. Зоҳири ин шеър шабеҳи наср аст.

Шоирони ин қолаби шеърӣ талош меварзанд, тафовути осори худро аз наср ба хонандагон гӯшзад намоянд, вале мутаассифона бисёре аз ин шеърҳо чуз ҳамон мисраъҳои зинай, пайвастагӣ ба шеър надоранд. Вале тавре ки маълум аст имрӯз намунаҳои чолибе аз шоири мансур дар адабиёти форсӣ ба вуҷуд омадаанд ва бар мабной арзёбии он шавоҳид ва омӯзиши додгоҳҳои муҳаққиқон метавон ба бархе аз вижагиҳои шеъри мансур ишорат варзид.

Яке аз хусусиятҳои боризи шеъри мансур аз он иборат аст, ки шоирони ин навъ шеър саъй мекунанд, мисраъҳои шеърро оҳангдор созанд, то ҷойи холии вазро то ҷое пур созанд. Албатта, дар ин ҷанби адабиёти форсӣ беамина нест. Насри классики мо махсусан «Таърихи Байҳақӣ» мисоли равшане аст, ки муҳаққиқон Ш. Кадканӣ, Ризо Бароҳанӣ ба он ишорат фармудаанд. [93; 128].

Шеваи дигари шоирони ин ҷараён дар матни шеър ба кор гирифтани таваққуфу фосилаҳо, ҷонишину зарф ва дигар аносири забонӣ аст.

Дар шеърҳои мансур ҳамчунин ба ҷанбаҳои мусиқии шеър, калимаҳо таваҷҷуҳи ҳосе шудааст. Ниҳоят истифода аз имконоти заруриятҳои забонӣ.

Ба сифати намуна аз шеъри мансури А. Шомлу пораеро нақл мекунем:

Ҳама
Ларзиши дасту дилам
Аз он буд
Ки ишқ
Паноҳе гардад
Парвозе на
Гурезгоҳе гардад.
Ой ишқ, ой ишқ
Чеҳраи обият пайдо нест,
Ва хунчакон марҳаме
Бар шуълаи захме

На шӯри шуъла
Бар сармои дарун
Ой ишқ, ой ишқ
Чехраи сурхат пайдо нест [103, 286].

Замоне, ки матлаб аз шеъри мансур дар миён меафтад бетартид масъалаи заминахову пешвоёни он тарҳ мегардад. Дар ин маврид бояд қайд намуд, ки яке аз заминаҳои пайдоиши шеъри мансур дар шеъри муосири Эрон тарҷумаи ашъори шоирони мағрибзамин ба забони форсӣ аст. Аслан маводи тарҷумашуда ғолибан дар нашрияҳои ба чоп мерасид, ки дар бахшҳои болоӣ мавриди таҳқиқу арзёбӣ қарор гирифтанд. Тарҷумаҳои пешниҳодӣ тадричан дар зехнияти шоирон ин андешаро барангехт, ки шеърро метавон дар қолабҳои комилан озод аз қофия халқ намуд.

Аҳмад Шомлу, ки худ мутарҷими ашъори ғарбӣ буд, борҳо таъкид намуд, ки матни ин тарҷумаҳо дар халқи шеъри мансури ӯ бисёр арзишманд аст.

Марҳилаи дуҷум, ки дар камоли шеъри мансури Эрон қитъашеърҳое мебошанд, ки бо таҳлилу пайравӣ аз шеъри ғарбиён суруда шудаанд. Чунин ашъореро қитъаи адабӣ меноманд. Агар қарор аст аз шоирон зикри ном шавад, лозим аст қабл аз ҳама аз Ҳушанги Эронӣ, Муҳаммад Шайбонӣ ва Парвизи Дориюш ном бибарем. Чун онҳо буданд, ки қабл аз Аҳмади Шомлу дар ин давра шеъри мансур сурудаанд.

Ҳушанги Эронӣ тавре ки дар бахши болоӣ хотиррасон гардид, замоне бо Муҳаммад Шайбонӣ маҷаллаи адабии «Хурӯси ҷангӣ»-ро нашр менамуд ва аввалин намунаҳои ашъори хешро дар ин нашрия ба чоп мерасониданд. Ҳушанги Эронӣ, ки муддати тулонӣ дар Ғарб ба сар мебуд ба шеъри мудерни мағрибиён тамоси наздик дошт. Перомуни сатҳу дарки вай шеъри мансур ва камолоти хунарияш Ш. Кадканӣ чунин мегӯяд: «Яке аз истеъдодҳои барҷастаи шеъри мансур Ҳушанги Эронӣ аст. Ончи дар қорҳои ӯ қобили мулоҳиза аст, дарки дурусте аст, ки аз мафҳуми шеъри мансур дорад. Яъне қорбурди забон дар ҷиҳате ғайр аз норми мубтазилу одии он... Ҷави (атмосфера)-и шоиронаи қорҳои ӯ ҷави шоиронаи осори шоирони ғарб аст, ки аз виқоре фалсафиву заминае ҷиддӣ дар

талаққй аз моҳияти шеърӯ шеъри мансур хабар медиҳад... Шояд муҳимтарин хасисаи шеъри мансури Ҳушанги Эронӣ дар ҳавзаи забон, ки ҷавҳари ин гуна шеър аст, истифодаи ӯ аз ҳиссомезӣ бошад. Ҷави шоиронаи ӯ аз навъе тасарруфи наву ирфонии ғарбӣ сухан мегӯяд, ки баъдҳо дар корҳои Сипехрӣ ҳам дида мешавад. Эронӣ дар он солҳо ба ҳақиқати шеъри мансур басте аз Шомлу ошнотар будааст» [125].

Парвизи Дориюш аз дигар шоироне мебошад, ки қабл аз А. Шомлу дар адабиёти муосири форсӣ ҳамчун шоири шеъри мансурнавис шинохта шудааст.

Алии Шерозӣ, ки бо номи мустаъоди Партав Шин маъруф аст дар радифи Парвизи Дориюш яке аз чехраҳои маъруфи шеъри нав ё шеъри мансур аст, ки замоне Нимо Юшиҷро таҳти таъсири худ қарор дода буд.

Нимо дар номае ба Алии Шерозӣ чунин менависад: «дар ин шева ин қабил шеърҳо на фақат беназм нест, балки назми он дастмузди заҳмату мувозибат ва ҳавсалаи махсусе аст» [143].

Бад-ин тариқ Муҳаммад Тундаркиё, Ҳушанги Эронӣ, Парвизи Дориюш, Алии Шерозӣ аз зумраи шоироне буданд, ки қабл аз А. Шомлу осоре бо шевае мансур халқ намуданд. Танҳо бо ин фарқ, ки А. Шомлу бар хиноди онҳо ба ҳама ҷанбаҳои шеър назар дошт ва онро чиддӣ гирифт. Тамоми умр кӯшид ба таври рӯзафзун шеърашро бо шигардҳои мухталиф камол бахшад. Шоирони моқаблаш бошанд бо гузашти чанд замоне шеваи офаринишро канор гузоштанд. Дар ҳар сурат корномаи онҳо барои насли баъдӣ аз ҷумла А. Шомлу ибратомӯз буд. Мероси боқимонда аз онҳо аҳаммияти муҳими бадеӣ дорад.

БОБИ II

ЗИНДАГИНОМА ВА МЕРОСИ АҲМАДИ ШОМЛУ

2.1. Шарҳи ҳоли мухтасари Аҳмади Шомлу

Пеш аз он ки ба чузъиёти шарҳи ҳоли А. Шомлу бипардозем, лозим аст таъкид гардад, ки дар ҷомеаи адабии Эрон ўро на танҳо шоир, балки ҳамчун нависандаву рӯзноманигор, муҳаққику назарияпардози адабиёт ва ходими бузурги иҷтимоӣ мешиносанд. Мавсуф аз чехраҳои мондагори фарҳангу адаби Эрон ва бунёнгузори воқеии ҷараёни «шеърӣ сапед» аст. Ўро ҳамзамон фарҳангнавииси номвар эътироф намудаанд. Шомлу муаллифи китоби бузурги «Китоби кӯча» аст. Ин асари ў бузургтарин сарчашмаи пажӯҳишӣ дар бораи фарҳанги мардуми Эрон аст.

Аҳмади Шомлу 12 декабри соли 1925 дар Сафи Алишоҳи Техрон, дар хонадони Ҳайдар ба дунё омад. Падараш аз рустои Шомлу, ки дар 20 километрии Табрёз аст мебошад. Модараш Кавкабхонум аз муҳочирони қафқозӣ буд, ки хангоми Инқилоби Октябри Россия ба ҳамроҳи хонаводааш Болочаббор ба Эрон кучонда шуда буд.

Падари шоир Ҳайдар шуғли афсарӣ дошт ва дар артиши Ризохон хидмат мекард. Равшан аст, ки афсар мардум иқоматгоҳи доимӣ надорад ва қисмати умдаи зиндагияш дар маъмуриятҳои хидматӣ сипарӣ мешавад. Маҳзи хотири ин даврони кудакӣ Шомлу низ дар шаҳрҳои мухталифи Эрон аз қабилҳои Рашту Самара, Исфохону Ободон ва Шероз гузаштааст. Дар баъзе аз маъхазҳо зикр шуда, ки ў дар Рашт ба дунё омадааст. Аммо ин дуруст нест, зеро хонаводааш нахуст ба Рашт рафта ва пас аз ба поён расидани маъмурият дубора ба Техрон баргаштааст.

Даврони мактабхонии вай дар шаҳрҳои Хош, Зоҳидон, Машҳад, Бирчанду рустои Шомлу гузаштааст. Шомлу ҳанӯз аз синни 12-13 солагӣ ба ҷамъоварии луғату вожагонӣ, ки дар фарҳангҳои расмӣ забт нашуда буданд, шуруъ менамояд.

Таҳсилоти миёнаро дар шаҳрҳои Гургон, Техрон дар мадрасаи Фирӯз Бахроми Техрон фаро гирифта ва ба хоители омӯхтани забони олмонӣ муддате дар хунаристонӣ санъати Эронӣ Олмон таҳсил кардааст. Бояд зикр намуд, ки даврони таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаӣ вай бисёр парешону номуназам буда ва таҳсилоти донишгоҳӣ ба ӯ муяссар нагаштааст. Камолу пешрафташ дар фаро гирифтани илму дониш бештар аз роҳи худомӯзӣ сурат гирифтааст.

Ӯ бо саъю талоши мустақил дар забону адабиёти форсӣ ва забони фаронсавӣ тасаллути комил пайдо намуд. Муҳаққиқ С. Шамисо роҷеъ ба роҳи камолу шукуфоии эҷодии Шомлу чунин изҳори назар намуда аст: «қасидае, ки хитоб ба падар дар ташвиқи ӯ ба хавдорони халқ суруда, ошноии комили ӯро бо рамузи шеъри хуросонӣ нишон медиҳад. Арабӣ намедонист, аммо унси ӯ бо мутуни назму насри форсӣ ва истеъдоди шигифти худододаш ӯро араби комилтайёр карда буд. Чунончи дар дастури забон ва расмулхати форсӣ ва ойини нигориш ба орои ҳосе расида буд. Тарҷумаҳои ӯ низ дилангезу зебост. Ӯ аз маъдуд шоироне аст, ки ҳам дар маъно ва ҳам дар сурати шеър тағйир эҷод кард» [75, 607].

Адиб дар ибтидои даҳаи чилум бо хонавода ба Гургон мусофират намуд. Падарро барои сару сомон бахшидан ба жандармерии Гургон, ки аз ҳам пошида буд, ба Гургон ба маъмурият фиристоданд. Дар ин замон Чанги дувуми ҷаҳон идома дошт ва иттифоқчиён ба Эрон даромада буданд. Дар айни шиддату ҳиддати ҷанг ӯ ба муборизаҳои сиёсӣ ҷалб шуд ва алайҳи иттифоқчиён мубориза намуд. Замоне ки ба Техрон баргаштанд, ӯро дар Техрон дастгир намуда ба зиндони шаҳри Рашт фиристонданд. Пас аз озодӣ аз зиндон бо хонаводааш ба Урумия рафт ва ба таҳсилаш дар мактаби миёна идома дод. Аммо ҳамзамон бо ба қудрат расидани Пешоварӣ ва фирқаи демократии Озарбойҷон бо падараш дубора дастгир шуданд. Аммо ин дер давом накард. Пас аз озод шудан ба Техрон бозгашт ва барои ҳамеша таҳсилро канор гузошта, дар як китобфурӯшӣ ба кор даромад.

Дар соли 1953 пас аз табаддулоти низомӣ, ки бо кумаки Амрико алайҳи доктор Мусаддиқ сурат гирифт ва фазои бози сиёсӣ, баста шуд.

Маҷмуаи шеъраш бо номи «Оҳанҳо ва эҳсос» тавассути маъмурони политсия дар чопхона сӯзонда шуд. Маъмурони политсия ҳамзамон ба хонаи ӯ хучум намуда, тарҷумаи «Тилло дар лаҷом», асари Зигмунд ва бахши бузурги китоби «Писарони марде, ки қалбаш аз санг буд», асари Мур Юкой ва миқдори зиёди ҳикояҳои худӣ вайро бо ёддоштҳои «Китоби кӯча» аз байн бурданд. Аммо бо дастгир шудани Муртазо Қайвон нусхаҳои ягонаи навиштаҳои аз ҷумла «Марги занҷира ва се мард», «Аз бандари беофтоб» тавассути маъмурон мусодира ва гумном шуд. А. Шомлу бо ба фирор мениҳад, вале ба зудӣ дар чопхонаи рӯзномаи «Иттилоот» дастгир шуда, ба унвони зиндонии сиёсӣ ба зиндони муваққат фиристода мешавад. Ӯро дар зиндони машҳури Қаср бандӣ месозанд. Дар зиндон дар радифи шеърнависӣ ба пажӯҳиши «Шоҳнома» шуруф мекунад ва сиёҳнависи «Дастури забони форсӣ»-ро омода месозад. Ҳамзамон қиссаҳои зиёде навишта, аз зиндон ба берун интиқол доданӣ мешавад. Муттассифона навиштаҳо зимни интиқол аз байн мераванд.

Бояд зикр намуд, ки пас аз табаддулоти низомӣ таъқибу сарқӯб намудани онҳое, ки ҷонибдору ширкаткунанда дар ҳаракатҳои миллӣ-озодихоҳӣ ё узви ҳизби Тӯдаи Эрон буданд оғоз мегардад ва иддаи зиёде кушта ва зиндонӣ мегарданд. Шоири тавоно, муборизи роҳи озодӣ Муртазо Қайвон, ки зиндонӣ гардида буд, бо нух нафар аъзои ҳизби Тӯда қатл карда мешавад. А. Шомлу бошад пас аз як соли дар ҳабс будан озод мегардад.

Дар ин миён китоби «Марде, ки қалбаш аз санг буд» дар чопхонаи «Нашрияи Солис» ба чоп мерасад. Соли 1977 замони ишғоли сафорати Амрико дар Техрон А. Шомлу яке аз ҳомиёни ин амр буд, ки имзои ӯ зери паёми қонуни нависандагони Эрон дар донишҷӯёни тасхиркунандаи сафорат омадааст. Ин паём ҳамон солҳо дар рӯзномаи «Иттилоот» ба чоп расидааст.

Дар ин бахш пеш аз он ки ба фаъолиятҳои адабӣ-ҳунарии А. Шомлу бипардозем, лозим аст чанд нуқтаеро дар атрофи зиндагии шахсии ӯ баён намоем.

Шоир дар имтидоди зиндагӣ се маротиба издивоҷ намудааст. Бори аввал бо бону Ашрафулмулк Исломиа дар соли 1946 издивоҷ менамояд, ки ҳосили ин

пайванд чаҳор фарзанд бо номҳои Сиёваш, Сирус, Сомон ва Соқӣ мебошад. Мутаассифона ин издивоҷ гули зиёде надошт.

Издивоҷи дуҷоми мавсуф бо хонум Тӯсии Ҳоирӣ сурат мегирад. Мавсуф нависанда, мутарҷим ва нахустин гӯяндаи родиёии миллии Эрон аз ҳисоби занон буд. Ин пайванд низ пас аз зиндагии муштараки чаҳорсола аз ҳам пошида мешавад.

Аввали моҳи майи 1962 барои Аҳмади Шомлу рӯзи бисёр мубораке маҳсуб мешавад. Шоир дар ин рӯз бо Ойдо Саркисян ошно мешавад. Бар асари ин ошноӣ масири зиндагии вай комилан тағйир меёбад. То ошноӣ бо Ойдо А. Шомлу комилан як адиби камқору камҳавсала буд. Ҳеч асари ҳунари эҷод наменамуд. Вале пас аз издивоҷ бо Ойдо шоир гӯё дубора таваллуд шуд. Зиндагӣ барояш маънии тоза пайдо намуд. Худи шоир перомуни ин падидаи хушоянд зимни як мусоҳиба бо маҷаллаи «Фирдавсӣ» чунин иброз дошта буд: «Ҳар чи менависам барои ӯст ва ба хотири ӯ. Ман бо Ойдо он инсонеро, ки ҳаргиз дар зиндагии худ пайдо накарда будам, пайдо кардам».

Шоир бо Ойдо соли 1964 бо ҳам издивоҷ намуда, то поёни умри Шомлу бо ҳам зиндагии саршори ишқу муҳаббат доштанд.

Воқеан Ойдо дар халқу офариниши осори ҳунарии шоир нақши чашмгиру корсоз дошт ва касоне, ки перомуни корномаи шоир таҳқиқ кардаанд, ҳатман мусоҳибае бо ӯ дар ин мавзӯ анҷом додаанд.

Акнун баргардем ба масъалаи асли, ки ба раванди шоириву эҷодии шоир ихтисос дорад. Воқеияти риштаи ҳунари ин аст, ки ҳар истеъдоде дар раванди зуҳуру камоли хеш аз касе ё шахсияте таъсир мегирад, роҳу равиши ӯро дастури фаъолияти худ қарор медиҳад. А. Шомлу низ аз ин доира мустасно намуд. ӯ дар ҷавонӣ бори нахуст соли 1946 бо Нимо, ки аллакай дар ҷомеаи адабӣ ҳамчун шоири навпардоз, муаллифи «Афсона» ном бароварда буд, ошно мешавад. То ин дидор шоир акси ӯро бо ашъораш дар рӯзномае дида, шефтаи сурудаҳои ӯ мегардад ва бар асари ҷустуҷӯи нишонии Ниморо пайдо намуда, бо ӯ мулоқот менамояд. Дар аснои мулоқот аз ӯ хоҳиш мекунад, ки ӯро ба шогирдӣ қабул намояд.

Муҳаққиқ Умар Сафар дар ин маврид чунин андеша дорад: «Пайравони Нимо онҳое, ки воқеан ба моҳияти кори ӯ, тарзи кораш пай бурда буданд, зиёд буданд ва худи Нимо низ роҷеъ ба кори онҳо дар бархе аз мақолоташ андешаҳои баён доштааст, вале ӯ ба шогирдонаш комилан бетаваҷҷух набудааст, балки аз миёни ҳама пайравонаш бештар ба Ҳушанг Ибтиҳоч Соя, Аҳмади Шомлу ва Сиёвуши Касроӣ меҳру алоқа доштааст. Дар як ҷаҳорпора худи ӯ чунин ишора мекунад:

Шаб қисса зи меҳр медахад бо ман соз,

Субҳ аз дари шева қаҳр дорад бо соз.

Куллисифаташ бубин ба ҳар ҷо, ки равам,

Чун Соя ба ҳампоям меояд боз.

Равшан аст, ки дар ин ҷаҳорпора Субҳ, Кулӣ ва Соя таҳаллусанд. Субҳ таҳаллуси Аҳмади Шомлу, Кулӣ таҳаллуси Сиёвуши Касроӣ ва Соя таҳаллуси Ҳушанг Ибтиҳоч аст» [55, 152].

Дар он аём шоир ба шиддат таҳти таъсири Нимо қарор дошт ва Нимо ӯро аз наздиктарин шогирдони худ мешумурд. Ин шефтагиву дилбастагӣ бо шеваи Нимо то замоне идома дошт, ки Фаридун Раҳнамо шоири боқариҳа аз хорич ба Эрон баргашт ва шоир бо вай ошно шуд Фаридун Раҳнамо, ки солҳои тулонӣ дар мағрибзамин ба сар мебуд дар радифи шоирӣ рӯзноманигору синамогар буд. Бо шеърӯ шеваи офариниши ғарбиён ошноии амиқу густурда дошт. Дидору ошноӣ бо ӯ сабаб шуд, ки Шомлу бо вазъи шеъри Ғарб ва ҷараёнҳои он ошно гардад.

Ҷолиб ин аст, ки соли 1951 замоне ки нахустин дафтари шеъраш бо номи «Қатънома» ба нашр мерасад Фаридун Раҳнамо дар муқаддимаи он чунин менигорад: «ритми шеъри Субҳро бо ритми ашъори Эспониюли ва ашъори Амрикоӣ лотинӣ баъд аз Лорка мешавад муқоиса кард. Дунёи пур аз ашқолу тасовири нобаробари Нимо Юшич, ки натиҷаи хушке ба даҳонамон мебарад, бо эҳсосоти аз бандрастии Субҳ ба роҳ афтадан ва моро ба нуқоти амиқи дардкашидашуда ҳидоят мекунад» [162].

Аҳмади Шомлу перомуни ин муқаддима, ки сабабгори сардии муносибат миёни ӯву Нимо мегардад, қайдҳои ҷолибе дорад. Мавсуф хотирнишон намуда,

ки қабл аз чопи китоб вай аз Фаридун Раҳнамо хоҳиш намуда, то он ҷумлаи мансуб ба Ниморо ҳазф кунад, аммо Раҳнамо розӣ намешавад ва исрор мекунад, ки Нимо одами мантиқӣ аст ва аз ин ҷумла намеранҷад. Аммо мутаассифона Нимо саҳт меранҷад ва дигар ҳозир намешавад шарҳу баёнро перомуни ин мавзӯ бишнавад. А. Шомлу дар ин бора менависад: «хат кашидан ба арузи қадиму қадид амалан ҳосили дарси бузурге буд, ки ман аз корҳои худ Нимо ёд гирифтаам, вале ӯ ҳозир ба таҷдиди назар набуд, ки ҳеч. Онро мустақиман даҳанқачӣ ба худ таллақӣ кард ва бо интишори «Қатънома» ҳам ба кулӣ аз ман канор кашид ва ҳар бор, ки ба хидматаш рафтам бо сардии бештар маро пазируфт ва ҳаргиз ҳозир нашуд тавзеҳоти маро бишнавад. Шояд ҳам ҳақ дошт» [56, 324].

Ҳарчанд А. Шомлу муътақид буд, ки дар ҷаҳони шеърӣ навардозӣ нақши Фаридун Раҳнамо бар ӯ корсоз буд ва бо биниши шеъриву ҷаҳони андешаи вай тағйиру таҳаввули шигарф дар биниши шоиронаи вай ба зуҳур расиду масири ҳаллоқияташ дигар шуд, вале ҳаргиз аз Нимо даст нақашид ва ба роҳу шеваи андешаи вай дар навардешиву навардозӣ содиқ монд. Ба қавли Исмоил Нурӣ Ало Шомлу «агарчи худро шогирди Нимо Юшич медонад, аммо олуҷаи таъсири бечӯ нест ва ба озмуну ҷустуҷӯ ва муҳотира алоҷа дорад. Нимо ва Шомлу аз пешравонанд, аммо агар сангиниву печидагии ашъори Нимо боло шудааст, ки насли тоза аз ӯ камтарин саҳмеро бибарад. Шомлу ҷароғдори роҳи фардои шеърӣ Эрон хоҳад буд» [124, 186].

Дар он замон бахши умдаи равшанфикрон, аз ҷумла шоирону наварандагон тарки Эрон менамуданд. Мусаллам аст, ки А. Шомлу низ ҷунин имконро дошт, вале ҳаргиз нахост ҷилои ватан кунад. Худи ӯ дар ин маврид ҷунин гуфта буд: «росташ бори ғурбат сангинтар аз тавону таҳаммули ман аст. Ҷароғам дар ин хона месӯзад, обам дар ин кӯза аёз меҳӯрад ва ноам дар ин суфра аст» [138, 142].

Ҳамзамон бо ин аз сӯйи дигар мақомоти қудратии кишвар ҳама гуна фаъолиятҳои адабӣ ва ҳунариро барои шоир манъ карда буданд. Аксари осори ҳунарии шоир аз ҷумла китоби маъруфи «Китоби кӯча» дар нашриёт ҷопаш боздошт шуда буд. Аз ҷониби дигар, ӯ гирифтори бемории қанд шуда буд ва рӯз

ба рӯз шиддат мегирифт. Соли 1997 бар асари беморӣ пойи росташро қатъ карданд.

Бо вучуди ин ҳама сангиниҳо ӯ кори тарҷума ва тадвини «Китоби кӯча»-ро идома меод. А. Шомлу дар солҳои навадуми қарни гузашта бо ширкат дар Шурои бознигарӣ дар шеваи нигориш ва хатти форсӣ дар амри ислоҳи шеваи нигориши хатти форсӣ фаъолият намуд ва тамоми осори наваш ва ё таҷдиди чопшудаашро бо ин тарзи нав ба чоп расонид.

Пас аз таваққуфи дуру дароз дар наشري маҷмуаҳои шеърӣ маҷмуаи «Таронаҳои кучаки ғурбат»-ро ба нашр расонид.

Охирин маҷмуаи ӯ бо номи «Ҳадиси беқарорӣ моҳон» соли 1999 мунташир гардид. Аҳмади Шомлу 23 июни соли 2000 дар деҳаи Фардиси Қараҷ дар манзилаш падрудӣ зиндагӣ гуфт.

2.2. Мероси Аҳмади Шомлу

Аз Аҳмади Шомлу мероси гаронсанге дар заминаи шеърӣ наср, тарҷума, мақолоти публицистӣ ва осори назарӣ боқӣ мондааст. Нахустин маҷмуаи шеърӣ вай соли 1947 бо номи «Оҳангҳои фаромӯшшуда» ба таъъ расида, ки ношири он Иброҳим Дайламқолиён мебошад.

Маҷмуаи мазкур аз ҳафт бахши манзуму мансур буда, фарогири қиссаву шеър, ёддошту тарҷума буда, ҳар бахше номи хос дорад: Фантазиҳо, нолаҳо ва сукут, нағмаҳои чинӣ, нағмаҳои жопунӣ, нолаҳои зиндон, ману Эрони ман ва тафаккурот. Бояд зикр намуд, ки Шомлу замони наشري ин дафтар 22 сола буд ва то ин замон се солро бар асари ақидаҳои миллигароёна дар зиндони муттафиқин гузаронида буд. Зиндон таъсири ҳавлноке дар руҳи ӯ гузошта, ки асарашро дар ашъор метавон эҳсос намуд.

Шоир аз наشري ин китоб ба иллати ин ки дар таъъи он шитобзадагӣ сурат гирифта, изҳори пушаймонӣ мекунад. Мурури ашъори китоб гувоҳ бар ин аст, ки сурудаҳо ҳосили зеҳну андешаи як навқаламанд, ки дар ибтидои роҳ аст. Вале як нукта ҷолиб аст, ки чанд нафаре, ки бар ин маҷмуа муқаддима навиштаанд ба

ояндаи дурахшони А. Шомлу ишорат намудаанд. Масалан ношири китоб Иброҳим Дайламқолиён чунин изҳор намуда: «Ман дар осори А. Шомлу, ки дар ояндаи наздике хоҳ-нохоҳ яке аз бузургтарин нависандагони мо маҳсуб хоҳад шуд, як руҳи озоду як шахсияти фориф аз ҳар гуна қуюди иҷтимоӣ мушоҳида мекунам. Шомлу пеш аз он ки бихоҳад шеър бигӯяд ва бо чумалоти зебову дилнишине андешаи норасову беҳақиқатеро ба қолаби назм дарбиёварад, мехоҳад он чи дар руҳи вай ҳодис мешавад ва он таҳаввулотеро, ки аз дидани як манзара бо нигоҳ ва бо як ҳаракати номаҳсус дар қалбаш эҷод мегардад ба некутарин вачҳе ба чашми хонандагони худ бикашад ва ба ҳамин сабаб аст, ки осори вай дар айни ҳол, ки ба қавли худӣ ӯ ибтидоӣ ва имтиҳонӣ аст, беҳтарин намуна аз ашъори тавсифӣ маҳсуб мешавад» [133, 357].

Аҳмади Шомлу дар тӯли умр ба бисёре аз кишварҳои хориҷӣ мусофират намудааст. Аз ҷумла, соли 1972 ба Фаронса барои дармон меравад. Соли 1975 донишгоҳи Рум аз ӯ даъват мекунад то дар конгресси ҷаҳонии Низомии Ганҷавӣ ширкат кунад. Ӯ пас аз пазириши ин даъват бо шоири номвар Яъдулло Руъёӣ ба Италия сафар мекунад.

Соли 1976 бошад Анҷумани «Қалам»-и Амрико ва донишгоҳи Принстон Аҳмади Шомлу ро барои ширкат ва шеърҳои дар ҳамоиши «Адабиёти имрӯзи Ховари Миёна» даъват менамояд. Зимни мусофират ба Иёлоти Муттаҳидаи Амрико шоир дар донишгоҳҳои Нью Йорк ва Принстон суханрониву шеърҳои менамояд ва зимнан бо шоири машҳур Ёшор Камол, Одина Албаётӣ ва Кузминский ошно мешавад.

Пас аз се моҳи мусофират бо ҳамсараш Ойдо ба Эрон бармегардад. Ҳамон сол бо даъвати донишгоҳи Буалӣ Сино сарпарастии пажӯҳишгоҳи донишгоҳи мазкурро ба дӯш мегирад. Чанд моҳ баъд бо нишони эътироз ба ҳукумати Паҳлавӣ Эронро тарк намуда ба Италия ва аз он ҷо ба Амрико меравад. Зимни иқомат дар Амрико дар донишгоҳҳои Ҳарвард ва Берклӣ суханронӣ менамояд.

Соли 1978 пас аз як соли саъю талоши беҳосил барои таъсису интишори ҳафтанома ба хоҳири нашру фаъолият бар зидди режими шоҳ ба Британия рафта, дар Лондон ҳафтаномаи «Эроншаҳр»-ро таъсис намуда, 14 шумораи онро

сармухаррирӣ мекунад. Аммо чун миёни дастандаркорони ҳафтанома дар амри мубориза алайҳи режими шоҳ ихтилофу суйитафоҳум ба вучуд меояд аз вазифааш даст мекашад.

Шоир соли 1988 ба Олмони Ғарбӣ сафар мекунад то ба сифати меҳмон дар Конгресси дувуми байналмилалӣ таҳти унвони «Адабиёт ба унвони ҷаҳони муштараки ҷаҳони мо» ширкат кунад. Дар ин конгресс адибону нависандагон аз кишварҳои мухталифи ҷаҳон аз ҷумла Азиз Ёсин, Дирак Валкут, Жакондо Пелли ширкат доштанд. Дар ин конгресс ӯ дар мавзуи «Ман дарди муштаракам, маро фарёд кун» суҳанронӣ менамояд, ки ба таъсири фақру ноогоҳӣ ва ҳуруфот дар адами дастбӣ ва фарҳанги яқпорчаву мутаолии ҷаҳонӣ ихтисос дошт. Ин суҳанронӣ сабаб мешавад то ӯро барои шеърҳои ва суҳанронӣ ба Австралия даъват намоянд. Баъд аз чанде бо даъвати Анҷумани «Қалам» Шведсия меравад. Дар ин миён сурудаҳои ӯ дар ду ҷилд дар Олмони Ғарбӣ ба нашр мерасанд.

Донишгоҳи Беркли соли 1990 А. Шомлуро барои ширкат дар ҷаласаҳои маркази пажӯҳишу таҳлили масоили Эрон даъват менамояд. Мавсуф ба таври умум дар мавзуҳои зерин: «Мафохими ринду риндӣ дар ғазали Ҳофиз», «Ҳақиқат ин қадар осебпазир аст» суҳанронӣ менамояд. Баъдан маҷмуаи суҳанрониҳои шоир бо номи «Нигориниҳои ман» ба шакли алоҳида ба ҷоп мерасанд.

Шомлу ҳамзамон муддати ним сол дар донишгоҳи мазкур аз забон ва адабиёти форсӣ барои донишҷӯён дарс гуфт ва пас аз якуним соли мусофират ба Эрон баргашт. Бо бозгашт ба Эрон як даврони сангине барои шоир оғоз гардид. ӯ дар инзивову танҳои ба сар мебурд.

Дар муқаддимаи дигаре, ки дар маҷмуаи мазкур аз ҷониби Носир Начмӣ дарҷ шуда, ба ояндаи дурахшони шоири ҷавон таъкид шудааст. Мавсуф бар ин назар аст, ки «Рӯзе хоҳад расид, ки Шомлу ва ҷавонони бисёре назири ӯ арзиши воқеии худро биёбанд ва он рӯз он қадар дур нест. Ин оҳангҳое, ки аз зарифтарин ва нозуктарин пардаҳои қалби ӯ ба гӯш мерасад, ин мазияти ӯст. Ояндаи ӯ дурахшонтар аз он аст, ки фикр тавон кард» [133, 357].

Бар хилофи андешаҳое, ки дар муқаддимаҳои пуршумори китоб омадааст худи Шомлу дар дебочаи китобаш перомуни ашъораш чунин изҳори назар

менамояд: «катаёте, ки дар ин китоб чамъоварӣ шудааст, навиштаҳое аст, ки дар ҳақиқат мебоистӣ сӯзонда шуда бошад. Навиштаҳое аст, ки бояд дур рехта шуда бошад... Микдоре аз ин қитъаҳо хеле вақт пеш навишта шудааст ва нахустин осори касе аст, ки хоста чиз бинависад. Бинобар ин эй хонанда! Ба ту ҳаққи ҳеч гуна интиқод, ҳаққи ҳеч гуна изҳори назар дода намешавад. Бихону бигзору фаромӯш кун ва китоби маро нодида бигир» [133, 358].

Соли 1949 маҷмуаи дуҷумлаи шоир бо номи «Оҳанҳо ва эҳсос» ба чоп мерасад, ки аз нигоҳи сабқу услуб аз маҷмуаи аввалини шоир тафовутӣ зиёде надорад. Ин маҷмуа фарогири се шеърӣ баланди шоир бо номҳои «Марсия», «Барои хуну мотик» ва «Мурғи дарё» мебошад.

«Қатънома» маҷмуаи дигаре аз шоир аст, ки соли 1951 мунташир гашта, дорои чаҳор шеърӣ баланд аст. Ҳар яке аз ин шеърҳо таърихи хоси сароиш доранд. Шеърӣ «Суруди марде, ки худашро куштааст» ва «Шукуфаҳои сурхи як пероҳан» соли 1950 иншо гардида, шеърҳои «Суруди бузург ба таърихи 16-и тир» ва «Қасида барои инсонӣ моҳӣ баҳман» соли 1951 офарида шуданд. Фаридун Раҳнамо, ки дар боло зикраш рафта буд ба маҷмуа муқаддимаи муфасале навишта зимнан ба вижагиҳои сабқу услуби шоир ишорат меварзид. Мазкур аз ҷумла ҷунин мегӯяд: «Калимоти шеърӣ асилу самимӣ «ҳамчун борут метаркад» (ба қавли Маяковский)

Ҷун шеър наметавонад ҳақир бошад ва таъҷиму бардағӣ пеш гирад. «Субҳ» худро дар «чорҷӯб»-и ҳеш маҳбус медонад, вале зиндони ӯ пурҳосилтар аз касҳо ва боғҳои танбалӣ аст. Ҳабси шеърӣ деворҳои башарӣ дорад. Зиндоне, ки шояд рӯзе пас аз таваллуди ҳақиқии Субҳ дарҳам бишканад» [133, 372].

Бояд зикр намуд, ки аксари ашъори мундариҷ дар «Қатънома» шомили интиқод аз худ ва як навъ узрҳои барои гуноҳони гузашта аст. Аз ҷумла шоир аз хонандагони ҳеш барои он ки замоне аз Гитлер ва сиёсати вай ҷонибдорӣ намуда буд, узр мепурсад. Ҳатто қабл аз чопи маҷмуа номи онро «шеърӣ сапеди ғуфрон» гузоштани буд. Бо вучуди он ки худ шоир узр пеш овардаву аз ашъори пешини худ интиқод намуда буд, вале дар матбуоти даврӣ маҷмуаи ӯро мавриди нақду интиқодҳои тунд қарор доданд. Аз ҷумла маҷаллаи маъруфи «Кабутари

сулх», ки аз нашрияҳои хоси ҳизби Тӯдаи Эрон буд, дар рафи дигар маҷмуаҳои «Қатнома»-и А. Шомлуро ба зери тозиёнаи танқид гирифта, муаллифро барои дур будан аз дарки дардҳои иҷтимоӣ, забони номафҳум айбдор месозад. Ба навиштаи маҷаллаи мазкур «Қатнома» дорои андешаҳои тозаву мағшуш аст. Вожагонаш мағшуш аст ва шоир осмону ресмонро бо ҳам бофтааст [35].

Худи шоир бошад дар бораи шеърҳои маҷмуааш, ки аз 4 шеър беш нест дар муқаддима чунин изҳор доштааст: «ин шеърҳо ҳосили мустақими пушаймонӣ ва ранҷи руҳии ман буд аз иштибоҳи қудаконаи чопи муште ашӯр аст ва қатаъоти румонтик ва беарзиш дар китоб ба унвони «Оҳангҳои фаромӯшшуда», ки тасаввур мекардам, ки бори шармсорияш дар бисёре аз ашӯри маҷмуаи баъдӣ «Оҳанҳо ва эҳсос», ки зодаи беарзишии форми қатаъоти он китоб бошад, зодаи тағйироти фикриву маслакии ман буд. Дер, аммо ногаҳон бедор шуда будам. Таахҳудро то мағзи устухонҳоям ҳисс мекардам. Оҳангҳои фаромушшуда мебоист ҳамчун хатои бузург эътироф ва маъқул шавад» [5, 82].

Аксари муҳаққиқон бар ин назаранд, ки арзиши «Қатнома» замоне равшану ҳувайдо мешавад, ки масъалаи баррасиву пажӯҳиши роҳи эҷодии шоир мадди назар бошад. Маҳзи хоҳири ин шинохти қамоли ҳунарии шоир бидуни дар назар гирифтани сурудаҳои «Қатнома» барои як муҳаққиқ душворӣ фароҳам месозад. Дар ҳар сурат ашӯри мундариҷ дар «Қатнома» нишонгари он аст, ки шоир дар матни онҳо бештар ба масоили иҷтимоӣ таваҷҷуҳ дорад.

Пас аз «Қатнома» китоби «Ҳавои тоза» аст, рӯйи чоп меояд. Пажӯҳандагон ва донишмандон бар ин назаранд, ки наشري ин китоб дар зиндагии адабии шоир, шинохти расмии ӯ ҳамчун шахсияти адабӣ бисёр муҳим аст. Муҳаққиқи тоҷик У. Сафар дар ин бора менависад: «Соли 1958 маҷмуаи тозаӣ ӯ бо номи «Ҳавои тоза» интишор мегардад, ки ҳосили даҳсола ранҷу заҳмати ӯ дар шеърҳои адаби форсист. Маҳз бо баракати ҳамин маҷмуа Аҳмади Шомлу ҳамчун як адиби навгӯву навоар, пурқору тозагом шинохта мешавад. Дар «Ҳавои тоза» шаклҳои гуногуни шеър, ҷаҳорпора, маснавӣ, қолаби нимӣ, ғайринимӣ ҷойгузин шуда ва ин гувоҳи он аст, ки шоир барои шеър ҳеҷ гуна қайд ба бандеро қоиладон нест» [55, 133].

М. Ҳуқуқӣ муҳаққиқи эронӣ низ ба ин назар аст, ки А. Шомлу ҳамчун шоир маҳз бо маҷмуаи «Ҳавои тоза» вориди майдони адабиёти муосир гардид. Мавсуф ашъори ин маҷмуаро бо тӯфони сахмгину сели дамрон, бо симои хашмгину ғазабнок ташбеҳ менамояд. Шеърҳое, ки аз домони озмоишу таҷрубаҳо гузашта ва ба камоли пухтагӣ расидааст. Қироати сурудаҳо ба қавли муаллиф шитобу таҳаррукро тақозо мекунад.

Кучаҳои шеъри шоирро бояд ба тозӣ паймуду гузашт. Ҳуқуқӣ мегӯяд: «Сухан кӯтоҳ чехраи воқеии Шомлу ба унвони шоири мустақилу соҳибсабк сирфан дар бархе аз осори «Ҳавои тоза» мушаххас мешавад» [103, 49].

Баррасии иҷмолии муҳтавои ин маҷмуа нишон медиҳад, ки харчанд калимаву таркибҳои забони ашъор аз нигоҳи рехту ҳамнишинӣ пухтаву расову маънус нестанд, вале дар матни ашъор тозатарин ва номаълумтарин калимаҳои адабиёти классикӣ ва забони омиёна истифода шудаанд. Ба дигар сухан А. Шомлу дар ин маҷмуа имконоти забони муосири форсиро аз нигоҳи муҳтавои таркиботу ибороти нав тавсеа бахшидааст.

Ба андешаи Исмоил Нурӣ Ало «Ашъори «Ҳавои тоза» хабар аз оғози зиндагии бошукуҳи ҳунарии марде дод, ки мебоист бисёре аз роҳҳои ноқубидаи шеъри имрӯзро ба танҳои бипояд ва агарчи худро шогирди Нимо Юшич медонад, аммо олукаи таассуби бечо нест ва ба ҷустуҷӯ ва озмуну мухотира алоқа дорад» [48,186].

Муҳаққиқи номдор Тақии Пурномдориён низ бар ин назар аст, ки маҳз «Ҳавои тоза» буд, ки А. Шомлу ҳамчун шоири дорои истеъдоду нубуғ ва шеваи хос ба ҷомеаи адабии Эрон ошно сохт. Мавсуф зимни баррасии шебу фарози ин мазмун маҳсусан ба забон ва шигарфҳои корбурди калимот тавачҷуҳи муҳаққиқона намудааст. Аз ҷумла, таъкид намуда, ки «забони шеър дар ин китоб вучуд надорад. Забон забони наср аст. Насри дostonҳо ва румонҳои бозорӣ, ки гоҳ калимоти дур аз зеҳни лаҳҷаи маҳаллии ҳосе ва ё калимоти матруки аз ривочафтадае, ки аслан ҳамоҳангӣ бо ин насри мутадовили рӯз надоранд, якдастии бофти онро барҳам мезанад. Ҳатто гоҳе ба корбурди ҳуруфи изофаи қадимӣ, мутааллиқ ба забони форсии қарнҳои чаҳорум панҷуми ҳиҷрӣ (X-XI), ки

ба куллӣ дар замони имрӯзи форсӣ матрук шуда аст, дар матни ин наср, ки аслан чунин хуруфоро барнаметобад, забонро ба вазӣ музҳику хандадоре даровардааст. Ва ин ҳамаро сабаби нест, магар зарурати ҳифзи вазну қофия аз як сӯ ва камбуди захоири луғавии шоир аз сӯи дигар... Зарурати ҳифзи вазну захоири луғавӣ сабаб шудааст, ки забони ӯ аз назари наҳвӣ ҳам беназму норасо бошад» [94, 75-77].

Бисёре аз ноқидони шеъри ӯ баъдҳо низ ба забони ашъори шоир пардохтаву таъсирпазирии вайро аз насри классикӣ махсусан «Таърихи Байҳақӣ» қайд намудаанд. Мо низ ба ин андешаҳо мувофиқем, ки камоли шоир тадриҷӣ ва гом ба гом будааст. Зимнан як шоҳид аз гуфтаи С. Шамисо нақл мекунем, ки дар шинохти ҷойгоҳу камоли шоир бисёр бамаврид аст. Номбурда менависад: «яке аз ҷумла ҳаводиси муҳими зикрии илмии ман ин аст, ки аз наздик шоҳиди айнӣ будаам, ки чи гуна марде ба тадриҷ табдил ба шоири бузург мешавад ва чигуна касе, ки чун мо дар хиёбон роҳ меравад ва мустаъҷири хонаи ину он аст, гом ба гом ба сӯи ҷовидонагиву абадият меравад ва дигар ба ҷоие мерасад, ки ҳар коре кунад ва ҳар сухане бигӯяд, ки ҳарчанд ба мазоқи мо хушоянд набошад дар ин сарнавишти ҷовидонагӣ бетаъсир аст» [75, 610].

А. Шомлу пас аз «Ҳавои тоза» китоби «Боғи ойина»-ро дар соли 1981 ба нашр расонд, ки шомили 44 шеъри баргузидаи шоир буд, ки дар панҷ манзума гирд омадаанд. Бояд гуфт, ки заминаи аслии ашъори ин маҷмуаро авотифе ташкил медиҳанд, ки маншаи онҳо таассуроти иҷтимоӣ аст. Ба қавли Пурномдориён «Шеъри ӯ саргузашти меҳру кин, яъсу умед, ишқу нафрат, ғаму шодӣ, дарду дарег ва ҳамлаву гурез аст. Аммо меҳвари аслии тамоми ин авотиф иҷтимоӣ аст ва мардумаш. Камтар шеъре аз вай мехонем, ки асаре аз дардҳои мардуму фазои мусаллат бар ҷомеаро дар он набинем. Шомлу дар қалби маъракаи зиндагӣ ҳузур дорад ва ба ҳамин ҷиҳат набзи шеърҳои ӯ бо набзи иҷтимоӣ мезанад ва шеъри ӯ садои зарбаҳои як зиндагии иҷтимоиву як даргирии васеъ бо рӯйдодҳост» [94, 83].

Тавре ки аз мурури шеърҳои «Боғи ойина» равшан аст шоир ончиро, ки эҳсос мекунад ва дар зеҳни ӯ асар мегузорад, ба сурати шеър пешкаш менамояд.

Аслан заминаву сарчашмаи отифии сурудаҳои А. Шомлуро ёду хотираҳо, ходисаҳои зиндагӣ фароҳам оварданд. Нигариши муҳаққиқонаи шеърӣ ӯ нишон медиҳад, ки шеърӣ ӯ ҳосили қасду нияту мақсади ҳосе нест. Дар шеърҳои ӯ он чи ки воқеан шеър аст чилваҳое аз самимияти қалбии ӯст.

Дар радифи ин бояд зикр намуд, ки яке аз муҳимтарин бахшҳои шеърӣ Шомлу манзумаҳое аст, ки таҳти таъсири адабиёти омиёна суруда шудаанд. Аз ҷанбаҳои ҷашмраси шеърӣ шоир дар ин манзумаҳо гашту гузори ҳунармандона дар марзи забону фарҳанги омма аст ва коргирӣ аз имконоти ҳошивии забон аст. Қисмати дигари арзиши ҳунарии манзумаҳо баёну орзу, дарду нуқсонҳои иҷтимоист, ки шеърӣ ӯро ба фарҳанги қавмӣ як сарзамин пайванд медиҳад.

Аз миёни манзумаҳои шоир, ки шуҳрати зиёд пайдо намуд, шеърӣ баланди «Париё» мебошад. Манзумаи мазкур низ намунаи комилу дурахшони як шеърӣ иҷтимоӣ-сиёсӣ аст.

Муҳаққиқони шеърӣ Шомлу ин манзумаро аз ҷанбаи зебошинохтӣ низ бисёр арзишманд арзёбӣ намудаанд. Ба андешаи донишманди фозил Парвин Салочика «он чи аз дидгоҳи нақди зебошинохтӣ дар ин манзума қобили аҳаммият аст, шитоб гирифтани ҳаракати шеър аст, ки бо тағйири лаҳн ритму вазн ҳамоҳанг аст. Албатта, тағйир дар вазни арузӣ бо таваҷҷуҳ бо қавоиди шеърӣ муҳоварай ва омиёна аз ибтидои гуфтори муфохираомез «Париё қадри рашидам бубин» навъе суръату ҳаяҷон вориди шеър шуда, ки ба тағйири лаҳн анҷомида аст ва аз тарафи вуруди асвоте монанди «домбу думб» ва вожаҳои дол бар таҳарруки «мерақсан, мерақсамун» ишора ба номи созҳое, ки умдатан дар хизмати рақси пурҳаракатанд (ҳой кашидан, ҳуй кашидан) ба ин шитоб маънӣ дода ва ҷараёне аз ҳаракати мусиқӣ дар шеър эҷод намудааст» [54, 282)].

Манзумаи «Духтарои нана дарё», ки дар ҳамин маҷмуаи «Боғи ойина» дарҷ шуда, тақявар ба фарҳанги омиёна аст ва шеваи қиссапардозии рамзӣ аст.

Ин манзума, ки шаш сол баъд аз манзумаи «Париё» офарида шудааст, дар дараҷаи аввал ҳикояти сарзамини рамзие мебошад, ки ишқ дар он мурда аст. Ба андешаи донишмандон ин «манзума дар бофти ривоии худ бо таваҷҷуҳ ба имконоти шахсиятпардозӣ шакли достонӣ ёфтааст ва дар куллияти худ ба

масобаи тамсиле дар ҷихати бознамоии вазъияти ҷомеа дар замонаи сароиши манзума ва дар ҳавзаи васеътар ҷаҳони муосир қобили тафсир аст» [54, 205].

Рӯйихамрафта китоби «Боғи ойина» маҷмуае аст, ки Шомлу дар ниҳояти забардастӣ аз назари тасаллут бар масолеҳи шеърӣ сурудааст. Аҳмади Шомлу пас аз дафтари «Боғи ойина» маҷмуаи «Ойдо дар ойина»-ро ба ҷоп расонид. Маҷмуа соли 1963 дар Техрон аз тарафи интишороти «Нигоҳ» ба таъб расид. Шоир дар маҷмуа, то ҳадди зиёде аз дostonҳои устураӣ ва матнҳои куҳан барои эҷоди ашъори худ баҳра гирифтааст ва ин мафҳумҳо ҳам дар забон ва ҳам дар мавзӯоти шеърҳои ин китоб намуди вижае дорад.

Аҳмади Шомлу нахуст аносир ва шахсиятҳои мавриди назари худро падид меоварад ва сипас дар нақши як роҳнамо барои онҳо дар матни шеъраш зоҳир месозад. Ба андешаи муҳаққиқон Шомлу маҳз дар ҳамин китоб ба марзи камолу пухтагӣ мерасад. Зеро нишон медиҳад, ки вай бо сабқу услуби вижаи хеш даст ёфтааст. Шоир дар китоби «Ойдо дар ойина» монанди дигар асарҳояш ишқро дастмояи офариниши ҳунари ва халлоқ қарор додааст.

Ба қавли Ҳуқуқӣ ««Ойдо дар ойина» «мубайни тасаллоти тадриҷии Шомлу ба калимоти таркибот ва масолеҳи гуногуни шоирӣ аст. То он ҷо, ки бо сароҳат метавон гуфт заъифтарин шеърҳои «Ойдо дар ойина» аз қавитарин ашъори «Боғи ойина» аз назари забони форсӣ-қавитар ба назар мерасад. Забоне, ки бо забони ҳеҷ як аз шеърҳои бевазни дигарон қобили муқоиса нест ва гоҳ-гоҳ бо комилтарин ибороти мутуни куҳан баробарӣ мекунад» [103, 129].

Парвин Шикебо муҳаққиқи эронӣ изҳор дошта, ки шоир дар ин маҷмуа талош намуда, нишон диҳад, ки аз ишқ ба мардум хаставу малул гашта ва аз онҳо дилсард шудааст. Ин матлабро ба маъшуқаи хеш дар миён мегузорад:

«Биравам эй ёр, эй ягонаи ман,
Сухани ман на аз дарди эшон буд.
Худ аз дарде буд, ки эшонанд
Эшон дарданду буди худро
Ниёзманди чароҳат ба чурк андар нишастаанд
Ва чунин аст,

Ки чун бо раҳму фасоду сиёҳӣ ба чанг бархезӣ

Камар ба чангат устувор мебандад» [81, 418].

Баъд аз нашри «Ойдо дар ойина» шоир соли 1965 маҷмуаи дигари худро таҳти унвони «Ойдо, дарахт ва ханчару хотира» мунташир намуд. Аксари шеърҳои мавҷуд дар ин маҷмуа шакли дostonӣ доранд ва қиссаеро ривоят мекунад ва гоҳе ҳам дар шакли муколама пеш мераванд. Дар сурудаҳои ин маҷмуа шоир кӯшидааст эҳсосоти мухталифу гоҳе зидду нақизро мунъакис намояд: «гоҳе фарёди исён сар медиҳад, гоҳе сукут пеша мекунад, гоҳе дар вартаи ноумедӣ фурӯ меравад, гоҳе хотироти қадимиро аз назар мегузаронад ва гоҳе низ эҳсосро канор мегузорад ва бо чашми ақл ба дунёи перомун менигарад. Аммо ишқ ҳамчунон нақши калидӣ дар ашъори китоби «Ойдо, дарахт ва ханчару хотира» дорад ва дар ниҳоят ин ишқ аст, ки каломи Шомлуро оғоз мекунад ва ба он поён мебахшад» [163].

Мурури китоб нишон медиҳад, ки дар маҷмуъ фарогири чанбаҳои фикрии китобҳои пешин аст. Интиҳоби номи китоб низ ба давраҳои зиндагии шоир алоқаманд аст. Ашъор бештар чанбаи хитобӣ доранд. Шоир аксар ба хонандагон, мухотабон худ хушдор медиҳад, ки дар шинохти воқеияти замон бегонаву бетафовут набошанд. Донишманди фозил Тақӣ Пурномдориён перомуни ин маҷмуа менависад: «паноҳ чустани Шомлу дар маъмани ишқ бо навъе талхиву изтироб ҳамроҳ аст ва лаҷбозии маъсумонае дар он ба чашм меҳӯрад, нисбат ба мардуме, ки инсониятро аз каф ниҳодаанд ва зиндагиву шодмониро дар таҷаммулу шукуҳ чустаанд, аз ҳар роҳе ва ба ҳар тариқе» [94, 102].

Воқеан гурези Шомлу ба домани ишқ, ишқе, ки дар матне аз тирагиву фалокати иҷтимоӣ чараён дорад, он ҳам аз сари изтирору дармондагӣ, шеърҳои ошиқонаро ба вучуд овардааст, ки рукни хосу ҳоли истисноӣ доранд. Муҳаққиқи дигар Рузбех Муҳаммадризо дар хусуси забони ин маҷмуа менависад, ки «забони шоир рафта-рафта аз танобу насргунагӣ ба сӯйи иҷозу сохтмандӣ сайри суудӣ доштааст. Ин забони шеърӣ «аз сӯе бар пояи услуби каломи куҳан «амсоли «Байҳақӣ», «Марзбоннома», тарҷумаи «Таврот»-у кутуби аҳди атиқ) аст ва аз дигар сӯ мутаассир аз тарҷумаи адибонаи мудерни ғарб, ҳамроҳ бо мояҳое аз

забони омиёна, забони пуртавону тапиши Шомлу ҳампайванд бо тасовире тоза, ки ҳосили идроки фардии шоир аз ҷаҳони ашъест, дар хидмати авотифу андешаҳои умдатан иҷтимоӣ-ғароёна ва инсонмадорона қарор мегирад» [53, 205].

«Қақнус дар борон» маҷмуаи баъдии ашъори А. Шомлу аст, ки соли 1993 ба таърифи расидааст. Китоби фароғири 21 шеъри мунтахаби шоир мебошад.

М. Ҳуқуқӣ перомуни ин маҷмуа хотирнишон намуда, ки ҳарчанд сурудаҳои мундариҷ дар ин китоб ҳар яке дар мадори ҳоси худ давоми шеърҳои маҷмуаҳои пешини шоиранд, вале дигар «на исёну таҳарруки шоирро дар онҳо метавон дид ва на устувории таъҷоҳи «ӯ» ва на он тасаннуъи забониро. Китобе, ки дар саҳифоти он ишқу марғ бо ба пойи ҳам ба пеш мераванд» [103, 201].

Муҳаққиқи мазкур масири эҷодии шоир ва таҳаввули кайфияи ҳунару истеъдоди шоирӣ ва ҷаҳони даврабандӣ намуда, барои ҳар давра вижагии ҳосе зикр намудааст. Иброз дошта, ки «агар дар даврони аввал бештар мафҳуми шеърҳо ҷилвае иҷтимоӣ дорад, дар давраи дуюм андешаи жарғ ва дарке амиқ ҷойи онро гирифта аст ва дар давраи сеум ёфтани рӯҳи ишқу таъҷоҳи мавқуф ва дар даврони ҷаҳорум хотираи он исёнҳо бо қудратнамоӣ дар таркиб. Дар ин китоб ҳамаи ин ҳуҷут ҳамроҳ дар арзу ҳам тавозии якдигар дида мешаванд» [103, 200].

Бархе аз ноқидони шеъри Шомлу ба пуштивонаи неруманди шоир таъкид варзидаанд. Аз нигоҳи эшон аз миёни шоирони наваҷод касе ба мисли А. Шомлу чунин пуштивонаи қавиву мустаҳкам надорад. Бунёди шеъри Шомлу ро фарҳанги классикии Эрони Бостон, фарҳанги масеҳӣ, фарҳанги эронӣ ва то ҳудуде фарҳангҳои Шарқи Дур ташкил медиҳанд.

Нуктаи дигаре, ки муҳаққиқ ба он тавачҷуҳ намуда, ҷанбаи тасвиргарии он мебошад. Ба ақидаи Зарқонӣ «иможсозии Шомлу бар мадори истиораҳо ва ташбеҳҳо мебардад. Ҳамчунин аз он ҷо, ки ӯ нигоҳи синамоӣ бар матн дорад, маъмулан маҷмуаи тасовири шеърашро аз муҳити зиндагии шаҳрӣ, устураҳои ғарбӣ, аҷзои зиндагии қуруни вустоии мағрибзаминон ва аносире аз зиндагии суннатии шарқӣ бармегирад» [40, 529].

«Шукуфтан дар меҳ» унвони дафтари дигаре аз ашъори шоир маҳсуб мешавад, ки соли 1970 ба нашр расидааст. Маҷмуаи мазкур фароғири 8 шеър аст,

ки дар марҳилаҳои мухталифи зиндагии шоир навишта шудаанд. Дар нақде, ки пас аз интишори ин китоб шуда зикр гардида, ки «сурудаҳои Шомлу гоҳе талху газанда ҳастанд ва гоҳ нарму умедбахш. Ҳатто ошиқонаҳояш ҳам гоҳе пурсӯзу гудоз мешавад ва гоҳе тамринҳое, ки аз умқи ҷонаш бармеояд. Ин ашъор ойинаи эҳсосоти авотифи шоир аст, ки гоҳе дар авҷи латофати таъб сояҳои сиёҳу тирае ҳам онро мегирад. Аммо ҳанӯз ҳам зиндагӣ чизҳое дорад метавон ба онҳо дил хуш кард ва идома дод. Ин ашъор ҳадиси нафси шоире аст, ки монанди доноӣ кулл дар соя нишаста ва назорагари ҷараёни ҳастӣ ва ҷаҳон аст» [164].

Бояд зикр намуд, ки ба таври умум мазомини ин китоб бо дарунмояҳои китобҳои пешини шоир шабоҳати зиёд доранд.

«Марсияи хок» унвони маҷмуаи дигари А. Шомлу аст, ки соли 1983 мунташир гаштааст. Ин китоб яқчо бо китоби қаблӣ «Шукуфтан дар меҳ» ба таъб расида, фарогири 25 қитъа шеър аст. Сурудаҳои ин дафтар мутааллиқ ба солҳои 1969-1979-и асри гузашта мебошанд. Аз миёни ашъори ин дафтар мо шоиреро мебинем, ки ҷаҳони ғамангезу парешонеро бозтоб менамояд. А. Шомлу дар маҳорати билувасфе дар инъикоси ҷаҳони ботин ва созгор сохтани он бо ҷаҳони перомун аст. Ашъори вай саршор аз маъниҳои тоза аст. Ба қавли дигар ҷаҳони шеъри Шомлу марз надорад. Ў форигу беҳаёл аз тамоми боядҳову набоядҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ шеър мегӯяд ва перомуни мушқилот, ғаму дарди инсонҳои дирӯзу имрӯз ривоят мекунад: «ӯ бо ҳамон ҷасорату шуҷоати ҳамешагии худ ин ашъорро суруда ва андешаҳои фалсафиву иҷтимоии худро дар қолаби ин калимот баён кардааст» [163].

Ба таври умум ситоиши ишқ, инсон, озодиву адолат дар ин китоб дарунмояҳои аслии ашъорро ташкил медиҳанд.

Пас аз китоби «Марсияҳои хок» бояд аз маҷмуаи дигари шоир «Иброҳим дар оташ» ёд намуд, ки аз шоҳкорҳои шоир маҳсуб мешавад. М. Ҳуқуқӣ перомуни ин дафтари ашъор таъкид менамояд, ки Аҳмади Шомлу «агарчи дар тули умри шоирӣ худ ҳамвора аз ҷараёнҳо ва ҳаводиси меҳани хеш мутаассир будааст, аммо чилваҳои ин таассурро дар ин китоб беш аз ҳар китоби дигари ӯ метавон дид. Китобе бо шеърҳое, ки агарчи ангезаи сароиши ағлаби онҳо ба ҳадс

дарёфтани аст ва ҳамин боиси гумони хусусияти он мешавад, вале ба эътибори забони пухтаву сохтмони устувори шеърӯ ба роҳати таъмин меёбад, шакл мегирад ва шеъри ҳамеша мешавад» [103, 255].

Китоби «Иброҳим дар оташ» соли 2000 мунташир гардидааст. Ҳарчанд дар маҷмуа шеърҳо мухталифанд, мо чанд нуктаеро атрофи шеъри «Иброҳим дар оташ», ки дар маснади унвони китоб нишастааст, изҳор медорем. Унвони шеър талмеҳе мебошад ба қиссаи Ҳазрати Иброҳим ва ба оташ афкандани ӯ бо фармони Намруд. Шеър ду ровӣ дорад. Яке донои кулл, ки ровии асли аст ва дигаре шахсияти ягона, ки тавсифгари ақидаҳои худ аст. Шоир дар матни шеър шахсияти ягонаеро фарз карда, ки ба сурати рамзӣ монанди ҳазрати Иброҳим туғёнгар ба вазъияти мавҷуд ва сохторшикан аст.

Ин мард муътақид буд, ки барои қалбу ҳастии инсон шоиста аст дар саҳттарин шароити ишқ дар хун биншинад ва дар хуни худ биғалтад ва ин шоистаи инсон аст, ки зеботарин номҳо аз гулӯяш ба забон чорӣ шавад.

Дар матни шеър таркиботу ибораҳои барсохтаи шоир ҷалби назар мекунад. Бемаврид нест зикр гардад, ки шеъри мазкур соли 1973 мелодӣ ба муносибати кушта шудани Маҳдӣ Ризой дар майдони Тири Читгар суруда шудааст.

Ба ақидаи Парвин Салочиқа «Лаҳни ин марсия фоҳиру ҳамосӣ аст ва истифода аз мотивҳои устурай дар чиҳати халқу парвариши як қаҳрамони устурай дар ҳамосаи ватанӣ вижагии хосе ба он бахшидааст.

Ҳарчанд шеваи баён дар ин шеър бо ибҳоми ҳунари ҳамроҳ аст, аммо дар бисёре аз маворид метавон фосилаи ровиву шоиру нигориши иҷтимоиву сиёсии ӯро ба таври возеҳ ташхис дод. Мусиқӣ дар ин шеър бар асоси қавоиди шеъри сапед танзим шудааст» [54, 504].

«Дашна дар дис» маҷмуаи дигари ашъори шоир мебошад, ки бори аввал соли 1975 ва баъдан соли 2002 ба таъб расидааст. Шоир қисмате аз ашъори ин дафтарро дар Эрон ва барҳеро дар мусофиратҳояш офаридааст.

Дар ашъори ин дафтар навъе аз ғанову тақомули фикриро дар ҳавзаи шеъри иҷтимоӣ ба руҳ мекашад ва ба ҷойи тамаркуз бар шахсиятҳо ва унсурҳои маҳдуд

фазои куллӣ ва ҷомеаи таъсиргузор барои шахсиятҳо ва аносирро дар маркази диққати худ қарор медиҳад.

Бояд зикр намуд, ки дар сурудаҳои маҷмуаҳои охиринаи А. Шомлу ҳузури фаъоли вай дар матни рӯйдодҳои ҷомеа эҳсос намешавад, аммо ҳассосияти вайро нисбат ба ҳар чунбиши озодиталабона ва низ ҷиҳатгирии ӯро дар муқобили ҷобирони ҳоким бар ҷомеа эҳсос мекунем.

2.3. Пешинаи таҳқиқ

Шуҳрату шинохти як адиб гузашта аз ҳунару истеъдод ва расоии калому ҳадафаш ба нақду баррасии муҳаққиқон пайванд мегирад. Нақд аст, ки ҳусну кубҳи эҷоди як суҳанварро арзёбӣ намуда, мизони ҳунару осори суҳан, ҷойгоҳашро дар ҷомеаи адабӣ муайян мекунад. Бо ин восита таваҷҷуҳи хонандагонро ба шеърӣ вай ҷалб месозад.

Таваҷҷуҳи ноқидон ҳар қадар ки пештар сурат бигирад, таъсиру коргараш бештар аст. Зеро ба андешаи як ноқид аст, ки ҳунарманд, як шоир ба камбуду норасоии шеваи эҷоду дастовардҳои ҳунариаш ошно мешавад, сари мавзуи пешрафту камоли хеш тааммул менамояд, А. Шомлу ин бахтро дошт, ки бо наشري нахустин маҷмуааш «Оҳангҳои фаромӯшшуда» мавриди таваҷҷуҳи ноқидону шоирони ҳамасраш қарор гирифт. Муносиб аст зикр гардад, ки нахустин ноқидони шеърӣ вай шоирон буданд. Маҷмуаи нахустин ба ҷуз муқаддимаи шахси шоир фарогири чанд муқаддимаи дигар буд. Аз ҷумла, муқаддимаи Иброҳим Дайламқолиён, Фарзона, Носир Начмӣ. Эшон ба таври умум бо зикре шохисҳои шеърӣ шоир ба ояндаи дурахшони офаринандагии А. Шомлу таъкид варзиданд.

Муртазо Кайвон шояд аз нахустин касоне бошад, ки ба маҷмуаи шоир нақд навишта, ба нуқоти неруманду заъфи А. Шомлу ишорат меварзад. Аз ҷумла, зикр менамояд, ки ӯ натавониста хешро аз ҷанги аждаҳои романтизм раҳо намояд. Мавсуф ҳамзамон қайд мекунад, ки шоир ҳарчанд дар қолабҳои озод шеър мегӯяд, вале шеърҳои бевазну қофияаш беҳтаранд [73].

Муртазо Кайвон ояндаи А. Шомлуро дар шеърҳои бевазнаш мебинад. Бар хилофи номбурда М.А.Солис шеърҳои бевазни Шомлуро нуқтаи заъфи вай мешуморад. Ба қавли ӯ «он шеърҳои сапеди бевазну қофияаш, ки ба назараш дар онҳо шикаст хурдааст ва чуз дар яке ду маврид дар боқӣ ба куллий хонандаро аз ин гуна шеър мунзачир мекунад ва хоса касе, ки ба шеърҳои дигари ӯ ошно бошад» [60, 40].

Аз ховаршиносони собиқ Игтиҳоди Шуравӣ Кляшторина В.Б. барои нахустин бор дар ироншиносии Шуравӣ перомуни зиндагӣ ва эҷодиёти А. Шомлу очерки муфассали бадеӣ навишта, дар асари алоҳидааш ба таъб расонид. Мавсуф аз Шомлу ҳамчун пайрави мактаби Нимо ва сарсупурдаи навгониву навпардозӣ дар адабиёти муосир ёд намудааст [38].

Муҳаққиқи озарбойҷонӣ Н. Алиев, ки пажӯҳишҳои судманде перомуни «шеъри нав»-и Эрон анҷом дода, мақолаи ҷудогонае атрофи вижагиҳои эҷодиёти шоир ба нашр расонидааст [9].

Муҳаққиқи рус Шойтов А.М. низ перомуни шоир ва шохисҳои корномаи вай маълумоти кутӯҳе ироа намудааст [83].

Ноғуфта намонад, ки соли 1975 муҳаққиқи озарбойҷонӣ У.М. Додошева дар мавзӯи «Назми шоири муосири Эрон Аҳмади Шомлу» рисолаи номзадӣ таълиф намуд, ки дар эроншиносии собиқ Шуравӣ аввалин пажӯҳиши густурда перомуни корномаи шоир ба шумор мерафт [25].

Муҳаққиқи саршинос Д.С. Комиссаров низ замони арзёбии адабиёти муосири он ва тамоюлҳои навини он ба Шомлу ҳамчун бунёнгузори шеъри сапеди Эрон ишораҳои кӯтоҳ намудааст [39].

В. Полешук аз муҳаққиқони дигари рус мебошад, ки дар мақолаи мабсути худ перомуни намояндагони номвари шеъри нави Эрон, аз ҷумла, А. Шомлу изҳори назар намудааст. Мавсуф дар матлаби хеш бештар ба дарунмояҳои ашъори шоир дахл намуда, таъкид менамояд, ки Шомлу «шоири фочеа аст. Марг яке аз мавзуоти аслии девони ӯ маҳсуб мешавад. Марг шояд руҳдоди эҳтимолӣ, оинӣ ё фочеавӣ бошад, ё ки марги як нафаре бошад, ё ин ки таҷрибаи ботинии ҳуди шоир аст» [80, 255].

Шарқшиноси маъруф Кляшторина В.Б. дар китоби дигари худ «шеъри нав»-и Эрон бахшери ба А. Шомлу ихтисос дода, ба муҳимтарин вижагиҳои шеваи шоирӣ ӯ, аз ҷумла баҳраҷӯии ӯ аз насри мусаччаъ, шеъри мансур, мусиқии дохиливу канории вожагон сухан дар миён гузоштааст [38].

Шарқшиноси тоҷик У. Сафаров перомуни пайванди А. Шомлу ба мактаби Нимо чунин изҳори ақида менамояд: «Пайравони Нимо, онҳое, ки воқеан ба моҳияти кори ӯ, тарзи кораш пай бурда буданд, зиёд буданд ва худи Нимо низ роҷеъ ба кори онҳо дар бархе мақолоташ андешаҳои баён доштааст, ба шогирдонаш бетаваҷҷуҳ набудааст, балки аз миёни ҳамапайравонаш бештар ба Ҳ.И. Соя, А. Шомлу ва С. Касроӣ меҳру алоқа доштааст» [55, 130].

Дар адабиётшиносии муосири Эрон зимни арзёбии масири эҷодии шоир яке аз масъалаҳои баҳсбарангез масъалаи таъсирпазирии Шомлу аз дигар шоирон ва заминаву сарчашмаҳои илҳому сабкии шоирӣ вай мебошад. Шомлу ба шеърӯ адабиёти мағрибзамин ошно буд ва ашъори зиёдеро аз дигар забонҳо ба форсӣ тарҷума намуда буд. Мусаллам аст, ки амри тарҷума дар камолу пешрафти хунарии вай бетаъсир набуд.

Ба андешаи гурӯҳе аз муҳаққиқон А. Шомлу ба ҷуз мактаби Нимо аз ҳамон оғози шоирӣ аз шоироне мисли В.В. Маяковский, Ф.Г. Лорка ва П.Элют таъсирпазир буд. «Дар шаклгирии шахсияти адабии Шомлу махсусан таъсири адабиёти Шуравӣ ва ғарб бисёр ҷашмгир аст. Шоирони дӯстдоштаи ӯ адиби исландӣ Федерико Гарсия Лорка, шоири рус В.В. Маяковский буданд, ки андешаи онҳо шоирро ташвиқ менамуд. Шоир ба адабиёти классикӣ алоқаи хос дошт ва зимнан талош менамуд барои бозтоби фардияти эҷодии хеш шеваҳои тоза баёнро пайдо намуд» [165].

Қобили зикр аст, ки ба ин масъала беш аз ҳама мунаққиди номдори Эрон Р. Бароҳанӣ ибрози назар намудааст. Дар шарҳи ин масъала номбурда ба чанд нукта ишорат меварзад. Ба гумони вай ошноӣ ва умқи ошноии шоир аз адабиёти мағрибзамин ба андозае набуд, ки имкон дошта бошад шоиреро сармашқи кори худ қарор диҳад. Нуктаи дигари масири истидроки вай ин аст, ки шеъри сапеди

ғарбиён пешинаи дуру дароз дошта, бар асоси низому қоидаи ҳосе устувор аст ва ҳеч умумияте бо шеъри сапеди Эрон надорад.

Матлаби дигаре, ки шоир ба он такавар аст ин аст, ки А. Шомлу дар тӯли фаъолияти эҷодии хеш ҳамвора талош намуда худро аз қайду банди арӯзи классик озод намояд ва аз қолабҳое истифода кунад, ки аз шеваи дигар шоирон мутафовит бошад. Аз ҷониби дигар қолабҳое, ки А. Шомлу аз онҳо кор гирифтааст номи ҳосе надоранд, зеро тибқи маъмул дар шеъри озод қолабҳо аз пеш таъин намешавад, балки муҳтаво аст, ки пас аз баён қолабро ба вучуд меорад.

Нуктаи дигаре, ки Р. Бароҳанӣ ба он дақиқ шуда, оҳанги ҳоси шеъри Шомлу аст, ки дар он ҳеч таъсири бардоште аз шеъри ғарбиён дида намешавад.

Баррасии фарогири шеваву шигардҳои шоирии Шомлу мавсуфро ба ин натиҷа мерасонад, ки «Шомлу фикри озод кардани яксараи шеър аз қайду банду вазро аз Ғарб гирифтааст, вале манбаи лутфу зебоии каломии ғайриманзум, вале оҳангинаш «Насри шеърғуна»-и қарни чаҳоруму панҷум (X-XI) аст ва оҳангҳои маҳкамии қисматҳое аз тарҷумаи форсии «Таврот» ва «Инчил», ки тарҷумаи бисёр поку шуста рафтаву пуроҳангу боуслуге аст ва кайфияти пайғамбарона сухан гуфтани Шомлу аз ҳамин китобҳои муқаддас сарчашма мегирад» [93, 351].

Аз дигоҳи мунаққиди ёдшуда сарчашмаву заминаи қолабҳои шеърии шоир таъсири мустақими Таврот аст: «Усулан Шомлу гоҳе дар «Сафари хуруҷ», «Сафари пайдоиш» аст, гоҳе дар «Мазомир»-у замоне дар «Китоби ҷомеа» шеърҳое ҳастанд, ки гарчи дар рӯйи замин сафҳа ба сурати пароканда навишта шуданд, аммо бароҳатӣ метавон онҳоро ба сурати ояҳои Таврот навишт» [93, 360].

Муҳаққиқони корномаи А. Шомлу ба ҷанбаҳои гуногуни сурудаҳои вай тавачҷух намудаанд. Донишманди фозил М.Ш. Кадканӣ аз ҷумла, ба корбурди абзорҳои шеърсоз дар ашъори шоир ва заминаҳои мусиқоии сурудаҳои вай тавачҷух намудааст.

Чи тавре ки қайд намудем, чараёни фаъолияти офаринандагии шоир чунин буда, ки вай қабл аз адабиёти классикӣ ба адабиёти ғарб дилбастагии зиёд дошта,

вале баъдҳо ба осори Мавлоно ва Ҳофиз рӯ овардааст. Дунёи андешаи ин ду бузургмарди адабиёти форсӣ роҳи эҷодии вайро дигаргун сохтааст. Махсусан дар коргирӣ аз абзорҳову аносири шеърсоз, ки фароҳамсози оҳангу лаҳни махсус мегарданд.

М.Ш. Кадканӣ дар иртибот ба ин ба истифодаи қофияву аносири мусиқоии шеъри Шомлу дақиқ шуда, чунин менависад: «Ҳамон гуна ки тақорунҳо, таззодҳо ва ташбеҳот дар ҳавзаи овоии забон мусиқии асвотро падида меоварад, ҳамин тақорунҳо ва ташбеҳоту таззодҳо дар ҳавзаи умури маънӣ ва зеҳнӣ мусиқии маънавиро сомон мебахшад. Бинобар ин ҳамаи иртиботи пинҳонии аносири як байт бо як мисраъ ва аз сӯйи дигар, ҳамаи аносири маънавии як воҳиди хунарӣ аҷзои мусиқии маънавии он асаранд» [125, 393].

Адабиётшиноси тоҷик У. Сафар ба реҳти калимот дар сурудаҳои шоир сохтору инсичоми онҳо диққат намуда, ба ин натиҷа меояд, ки «дар ашъори А. Шомлу метавон ба вучуди калимоте пай бурд, ки тамоми пайкараи шеър, сохтмону иртиботи мазмунӣ, ҳадафрасонӣ, сахнаофаринӣ маҷнуну вобастаи онҳо аст. Чунин калимот гоҳо дар оғози банд чун дом партофта мешаванд ва тамоми риштаҳову пайвандҳои мазмунсоз аз дохили он раҳо мегарданд, вале ин раҳой абадӣ нест. Тамоми аҷзову калимот ба гунае побанди ҳамон дом аст. Чунин калимоти калидӣ, ки гоҳо бар маснади қофия нишаставу метавонанд дар як шеър чанд маротиба такрор шаванд» [55, 143].

Бар хилофи дигар пажухандагон М. Коҳӣ бештар сояи таъсири А. Шомлу дар осори пайравону муқаллидонаш мавриди арзёбӣ қарор додааст.

Равшан аст, ки сурудаҳои А. Шомлу намунаи олии шеъри сапед ё мансур аст. Шоир дар роҳи баргузидаи хеш танҳо буд ва ин масирро сарбаландона ба поён расонид. Албатта, тақлидгарони бешуморе дошт, ки ҳеч як дар ин росто муваффақу комёб набудаанд. Ба андешаи М. Коҳӣ «онҳо ки то кунун дар ин роҳ рафтаанд ё ба гумроҳӣ кашида шудаанд ё дар волотарин сурати худ, ширкнависӣ аз ашъори мутависити А. Шомлу ба даст овардаанд, ё аз нимароҳ ба иллоти заъфи буняи мизоҷӣ аз шеър маофияти доим гирифтаанд» [52, 37].

Масъалае дигаре, ки диққати ноқидони шеъри Шомлуро ба худ ҷалб намуда, мавзуи мусиқӣ, лаҳну оҳанги шеъри шоир аст. Албатта, шеъри суннатӣ ҳам мусиқии вижа дорад, ки дар фароҳамсозии он аносири зиёде аз қабилӣ кофия, радиф, ҳуруфи мушобеҳ корсозанд. Бархилофи он дар шеъри сапед чанбаҳое мавҷуд аст, ки аз дигар абзори шеърсоз пураҳаммияттар аст ва он сирати оҳангини он аст. Ба ин гӯшаи шеъри А. Шомлу олими нуктасанчи эронӣ М. Фалакӣ дақиқ шуда, ба натиҷаҳои матлуб расидааст. Ба андешаи мазкур дар матни офаридаи А. Шомлу ҳар вожа, ҳама аҷзо ҷойгоҳи ба худ ҳосе дорад. Аслан дар оғози зухури шеър пеши мардуми ҷаҳон шаклу сурати табиӣ дошт, яъне аз чанбаи оҳангинӣ вожагон ибтидо меёфт. Вале бо гузашти замон шоирон барои бозтоби эҳсоси авотиғи хеш аносири зинҷиргунае офарид, ки шеърро комилан даступобаста намуд. Аммо «имрӯз башари оғоҳу хоҳони озодӣ озодиро дар ҳама паҳноҳо меҷӯяд ва ин раванд, маншури шеъру яке аз вучуҳи он яъне оҳангро низ дарбар мегирад то шеър ба оҳанги табиӣ худ наздик шавад ва аз бори мусиқии таҳлилий озод шавад» [139, 97].

М. Фалакӣ таъкид менамояд, ки шеъри сапед гуфтан душвортар аз ҳалқи шеъри суннатӣ аст. Зимни офариниши чунин шеъре рехти калимот, ҳамнишинии вожагон, мантиқи калом бисёр арзишманд аст. Муҳаққиқ дар мавриди шеъри А. Шомлу ба ин натиҷа мерасад, ки як каломи вай як навъе «назми пӯшида» ё «оҳанги ҳиссӣ» мавҷуд аст. Натиҷаи дигаре, ки аз таҳқиқ барои М. Фалакӣ баромада ҳамнишинии вожагон аст, ки бар асари он забон ба рақс меояд, аммо «ҳамон гуна ки наметавон «ҳаракат»-и рақс ё «мавзуният»-и рақсро комилан тавзеҳ дод ва бештар амри диданӣ аст, дар шеъри Шомлу низ бояд, ки рақс ё ҳамовоиро ҳис кард» [139, 92].

Муҳаққиқи номвар зимни арзёбии корномаи шоир ба ваҳдату ягонагии органикии аҷзои шеъри шоир дахл намуда, чунин менависад: «шеъри ӯ аз ваҳдати органик ва ҳамоҳангии байни муҳтавоу сурат бархурдор аст ва сохтмони шеър чунон ташаккул ёфта, ки дарунмоя ва низ қолабу андому оҳанги сухану тасвирҳо ва таъбирҳо ҳама бо якдигар ҳамгому ҳамсадоянд» [118, 722].

Марҳум Ф. Фаррухзод низ перомуни шеъри шоир андешаҳои чолибе арза намудааст. Нигоҳи Фурӯғ ба шеъри Шомлу ҳам интиқодӣ аст ва ҳам ситоишӣ. Ба андешаи Фурӯғ «Шомлу одамест, ки дар бештар маворид шефтаи маfoҳими зебо мешавад. Ситоише, ки дар баъзе шеърҳои ӯ ҳаст, ба назари ман натиҷаи таҷрибаҳои ӯ ва махлут шуданҳои ӯ бо ин маfoҳими зебо нест. Ҳосили шефтагиҳои ӯст» [52, 630].

«Амирзодаи қошиҳо» (Аҳмади Шомлу) таълифи муҳаққиқ Парвин Салочика пажӯҳиши арзишмандест дар амри шомлушиносӣ. Асари мазкур фарогири даҳ фасл буда, дар ҳар фасле бахше аз ашъори шоир мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор гирифтааст. Муаллиф дар фасли нахуст ба таври густурда перомуни хусусиятҳои сабки шеъри Шомлу суҳан дар миён мегузорад.

Мавсуф қабл аз пардохтан ба шохисҳои сабкии Шомлу масири ҳаракати ҳаллоқонаи вайро аз маҷмуаи нахустин то поёнӣ мурур намуда, мушикофона камолу пешрафти шигифтангези шоирро нишон медиҳад. Номбурда таъкид менамояд, ки барои аксари муҳотабони адиб ин масъала тааҷубангез аст, ки чи гуна як хирадманд дар як муддати кӯтоҳ тамоми заъфҳои худро канор зада аз дурахшиши истеъдоду нубуғи худ дарак медиҳад. Манзури муҳаққиқ зуҳури А. Шомлу бо нашри маҷмуаи «Ҳавои тоза» аст, ки аз маҷмуаи пешини вай комилан мутафовит буд.

Пас аз он тарҳи ин масъала вижагиҳои сабкии матни ашъор аз ҷумла масъалаи ҳинҷоргурезӣ, ҳинҷоргурезии замонӣ, корбурди ҳуруфи изофа, корбурди вожагони куҳан, ҳинҷоргурезии наҳвиву савтӣ, таҳлилу арзёбӣ гашта бо мисолҳои равшан нишон дода мешавад. Масъалаи дигаре, ки дар китоби мазкур омӯхта шуда, шеваи тасвиروفаринии А. Шомлу аст. Аз нигоҳи Парвин Салочика «тасвирсозӣ дар шеъри Шомлу дар қадами аввал аз се унсур «воқеъгароии адабӣ» ва «таҳаюли мубтанӣ бар ҳаммонандпиндорӣ» ва «тавсиф» сарчашма мегирад ва тасвири сохташуда ба василаи ин ду унсур бо баҳрагирӣ аз «маҷоз» дар меҳвари ҷойгузинии қалом ба далолатҳои зимнӣ роҳ меёбад» [54, 62].

Аз сӯйи дигар муҳаққиқи ёдшуда нумод ва нумодпардозиро яке аз барҷастагиҳои шеъри шоир мешуморад. Рӯйиҳамрафта дар пажӯҳиши Парвин Салочика тамоми ҷанбаҳои шеъри А. Шомлу таҳлилу арзёбӣ мегарданд.

Дар миёни пажӯҳишҳое, ки дар ҷанд даҳсолаи охир перомуни масири эҷодии анҷомшуда, ба андешаи мо китоби муҳаққиқи барҷастаи эронӣ Тақӣ Пурномдориён «Сафар дар меҳ» ҷойгоҳи хоса дорад. Асар бар асоси охириин шеваҳои таҳқиқи осори адабӣ, махсусан назм иншо шуда, низоми инсиҷомёфтае дорад.

Мавсуф натиҷаи кундукови хешро дар қаламрави шеъри шоир аз маҷмуаи «Ҳавои тоза» оғоз мекунад. Донишманди фозил бо назардошти ин ки дар матни як асари хунарӣ (шеър) отифаву таҳаюл аркони калидианд. Нахуст ин ду унсуро дар каломи шоир мавриди омӯзиш қарор медиҳад. Яке аз ҷанбаҳои арзишманди таҳқиқи Пурномдориён ин аст, ки матолиби матруҳа ҳамрадиф бо камоли тадриҷии шоир дар майдони адабиёт, пайвандаш бо ҷомеаву мушкилоти он, назаргоҳҳои адиб сурат мегирад. Барои ҳар андешае аз осори шоир намунае нақл мегардад. Ба қавли номбурда «Шомлу он чиро, ки эҳсос мекунад ва дар зеҳни ӯ асар мегузорад ба сурати шеър ироа медиҳад. Дарвоқеъ ангезаҳои ношӣ аз ёдҳо ва ҳаводиси зиндагӣ аст, ки заминаи отифии шеъри вайро падида меоварад ва боис мешавад шеър дар зеҳни ӯ зоида шавад» [54, 86].

Дар баҳши дигари китоб суvari хаёл ва аносири созандаи он ниҳоят мушикофона таҳлил гардидаанд. Тақӣ Пурномдориён дар ин баҳш талош намуда, дар таҳлилу арзёбии шеъри Шомлу аз охириин дастовардҳои илми адабиётшиносӣ дар таҳқиқи шеър истифода намояд. Бо шумори ин ки забон дар сурудаҳои Шомлу корбурди мутафовите дорад, дар баҳше аз пажӯҳиш тамоми аҷзои каломи шоир аз нигоҳи забон барандоз гардидааст. Ба қавли Тақӣ Пурномдориён «тасаллутӣ гӯянда дар забон ва шинохти истеъдодҳову зарфиятҳои гуногуни забон гӯяндаро ба таҳаққуқи ҳамоҳангӣ ва ҳамсозии забон ба ҳоли муҳотаб ёрӣ медиҳад» [54, 252].

Дар баҳши поёнии пажӯҳиш муҳимтарин рукни шеъри сапеди А. Шомлу мусиқӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Тавре ки равшан аст, машхуртарин навъи мусиқӣ дар шеърӣ форсӣ вазни арӯзӣ ва вазни нимой аст. Дар навъи якум баробарии тулии мисраъҳо, вазн муносиб мешавад. Дар навъи дуҷум вазн нигоҳ дошта мешавад, вале баробарӣ муруот намегардад. Бар хилофи ин дар шеърӣ сапед, мусиқӣ на тавассути ин аносир, балки тавассути лаҳну оҳанги хос ба зухур мерасад.

Дар киёс бо дигар пажӯҳандагон адабиётшинос Рӯзбех зимни арзёбии масири эҷодии Шомлу ба барҷастатарин механизмҳои сохтори шеърӣ мансури шоир аз ҷумла навъҳои мусиқӣ аз қабилӣ мусиқӣ дарунӣ, мусиқӣ канорӣ, мусиқӣ маънавӣ ва баҳрагирии ӯ аз забони хоси муъҷаз ишорат менамояд. Қобили зикр аст, ки пажӯҳишҳо дар атрофи А. Шомлу зиёд аст, ки зикри ановини он ҳатто аз имкон берун аст. Гузашта аз ин таваҷҷуҳи муҳаққиқон ба корномаи шоир бо гузашти замон рӯ ба афзунӣ аст.

Дар поён лозим медонем ба китоби М. Ҳуқуқӣ «Шеърӣ замони мо», ки ба А. Шомлу ихтисос дорад ишорат намоем.

Китоб фарогири муқаддимаи муфассале аст, ки перомуни ҷанбаҳои мухталифи осори А. Шомлу, махсусан масъалаи танаввуъ дар шеърӣ Шомлу ва зина ба зина камали шоирӣ ӯ бо таъҷиб ба нашри маҷмуаҳо таҳлилу баррасӣ шудааст. Аслан кори муаллиф гузиниши шеърҳои алоҳида аз ҳар маҷмуа аст, вале дар муқаддима ба забони шоир шеваи таркибсозиву истифодаи калимоти қуҳан ва махсусан, мусиқӣ шеърӣ ӯ таъкид варзидааст. Қобили зикр аст, ки пажӯҳишҳо перомуни шеърӣ шоир фаровонанд, вале мо ба муҳимтарини онҳо ишорат намудем.

2.4. Анвои шеърӣ дар девони Аҳмади Шомлу

Аз баррасии ашъори шоирони муосири Эрон бармеояд, ки аксар ҳам дар заминаи суннат ва ҳам шеърӣ нимой шеър офаридаанд. Дар имтидоди замон гурӯҳе аз суннат канор рафта бештар шеърӣ сафед, ки фоқиди вазну қофия аст, сурудаанд, ки дар ин росто А. Шомлу бузургтарин шоири сапедасарои адабиёти форсӣ мустасно нест. Аммо набояд фаромӯш кард, ки ҳамаи шоирон

шеърнависиро дар заминаи шеъри суннатӣ ва бо тақлиду пайравӣ аз шоирони пешин оғоз намудаанд.

Зимни арзёбии мавзуи матруха бояд гуфт, ки А. Шомлу мисли дигар шогирдони Нимо нахуст бо шеърҳои суннатӣ вориди майдони адабиёт гардид. Аммо дар ин замина суоле ба зеҳн мерасад, ки он чи ки шеъри суннатиаш унвон намудаанд, чи шохисҳое дорад, ки аз дигар анвои шеърӣ фарқаш месозад. Тибқи пажӯҳишҳое, ки дар ин замина сурат гирифта, суннати шеъри форсӣ, ки дар тӯли замони дароз шакл гирифтааст, бар се рукни аслии устувор аст: «сурату қолаб ё шакли суварии шеър, яъне мавзуну муқоффо будан дар ҳамон маҳдудии назаргоҳи қудамо, ки ҳам мешавад онро дар сурати шунидорӣ ва ҳам дар сурати дидорӣ ҳис кард: забони адабӣ яъне, забони ҳосе, ки шеърро аз назари забону баён ҳам аз забони рӯзмарра ва ҳам аз забони илмӣ фарқ месозад. Маънидор будан яъне, ки шеър ба ҳар ҳол ҳовии маънӣ ва паёми қобили дарёфт бошад, хоҳ ин маънӣ ба осонӣ барои хонанда идрок гардад, хоҳ пас аз ҳалли душвориҳо ва печидагиҳои матнӣ» [95, 31].

Масъалаи тағйиру дигаргунӣ дар пайкараи ин аркони сегона метавонад тағйире дар раванди офариниши шеър эҷод кунад. Вале дар ҳилоли замон он чи ки бештар собиту устувор монда ин сурати шеър аст. Суннатшиканӣ дар шеър замоне ки сурат тағйир накунад ба таври лозим эҳсос намешавад. Тағйиру дигаргунӣ метавонад дар заминаи ду рукни дигар рух диҳад ва идрок нашавад, вале чузъитарин тағйир дар сурат боиси муҳолифату воқунишҳои шадид мегардад. Адабиёти классики мо дар ин замина шавоҳиди зиёде дорад, ки дар робита бо мавзуи мавриди назар мо ба онҳо истинод хоҳем намуд.

Шеърҳои Аҳмади Шомлу дар пайванд бо аркони сегонаи шеъри суннатӣ метавон ба се гурӯҳ чудо намуд. 1. Шеърҳои суннатӣ. Шомлу дар ашъори суннати хеш ба усулу завобити суннатӣ бар мабнои аркони сегона пойбанд аст. Равшан аст, ки барои шеъри суннатӣ қолабҳои маъмулу машҳур ғазал, маснавӣ, рубоӣ, дубайтӣ, касиди таркиббанду мухаммасу муҳиму муссаддас аст. Вале наметавон гуфт, ки шоир дар ҳамаи ин қолабҳо шеър гуфта. Нуктаи дигаре, ки зикраш муносиб аст, ин аст, ки ҳарчанд шоир бо шеъри суннатӣ фаъолияти

хешро оғоз намуда, вале комилан аз ин шева канор нарафта аст. Яке аз қолабҳое, ки Шомлу ба он шефтагии хос дорад ғазал ва чорпора аст, вале бояд изҳор дошт, ки теъдоди шеърҳои суннати Аҳмади Шомлу зиёд нестанд. Барои мисол намунае аз чорпораҳои ӯ ва як ғазалаш нақл мекунем:

Мисли ин аст дар ин хонаи тор
Ҳар чӣ бо ман сари кин асту анод.
Аз қалоғе, ки бихонад бар бом
То чароғе, ки биларзонад бом.

Мисли ин аст, дар ӯ бо мардум
Ба гурез аст нишоте аз ман.
Мисли ин аст, ки пӯшида дар ӯст
Ҳар чӣ аз буд зи ғам пероҳан.

Хона вайрон, ки дар ҳасрати марг
Ашк мерезад бар ҳайкали зист.
Хона вайрон, ки дар ӯ ҳар чӣ ки ҳаст
Ранҷи имрӯзу ғами фардоест.[10, 128]

Шоир ғазали зебод дорад, бо номи «Барф», ки чанд абёташ нақл мешавад:

Барфи нав, барфи нав салом, салом,
Бинишин, хуш нишастаи бар бом.
Покӣ овардӣ эй умеди сапед,
Ҳама олудагист ин айём.
Роҳи шумест мезанад мутриб,
Талхарест мечакад дар чом. [10, 129]

Бояд гуфт, ки шоир дар ғазалвораҳояш комилан ба суннат ва асолиби он вафодор аст. Гурӯҳе аз ғазалҳо шомили радиф ва таҳаллусанд. Гурӯҳи дигар бидуни ин ду унсур. Танҳо бархе аз ғазалиёт аз нигоҳи фасоҳати забони адабӣ ва асли маънидорӣ чалби тавачҷуҳ мекунанд. Чанбаи дигари ғазалиёт баҳрагирӣ аз

вожагони забони гуфторист, ки хеле ба ҷо уфтодааст, амре ки шоирони насли пешин низ гоҳ-гоҳе дар пайкари ғазал анҷом додаанд.

2. Шеърҳои нимасуннатӣ. Дар сурудаҳои Аҳмади Шомлу баъд аз ашъори суннатӣ шеърҳои нимасуннатӣ хузури пуррангтаре доранд. Ашъори нимасуннатӣ аслан шеърҳои мебошанд, ки дар шаклгирии онҳо аз аркони сегонаи фавқулзикр рукни сурат дучори тағйиру дигаргунӣ шудааст. Яъне, шоир қолабҳои мураввачу машҳури мавҷуди шеъри классикро канор гузошта, андешаҳои хешро дар сурати ғайримаъмулӣ ё ноошнотаре ибраз медорад.

Албатта, он чи ки дар поён ба ҳайси шавоҳид оварда мешавад ихтироъ ва ибдоъи Шомлу нест. Гузашта аз ин дигаргунӣ ва таҳаввуле, ки дар сурати ашъор бо зухур расида, чандон чашмгиру доманадор нест ва ҳаргиз мучиби аз ҳам пошидани авзон ва тасовии тулии мисраъҳо ҳам нагашта аст. Навпардозӣ, ки ба чашм мерасад бештар дар риштаи баҳрагирӣ ва истифода аз қофия аст. Дар ин гуна шеърҳо ради пойи Нимо Юшич зиёд эҳсос мешавад.

Равшан аст, ки асли қофиядорӣ ин такрор аст. Такроре, ки назми ҳосе дорад ва ин назм офарандаи сурат ё қолабҳои вижа аст. Дар ашъори нимасуннатӣ ҳам қофия чун иттиқо ба такрор дорад, ҳарчанд сурати ноошнову тозатареро ба вучуд оварда, вале ба гунаи лозим барҷаставу шохис ба назар намерасад.

Қолаб ё сурате, ки дар шеъри муосири форсӣ ва тоҷикӣ ба зухур расида ҷаҳорпора аст, ки иборат аз ҷаҳор мисраъ аст ва дар он мисраи дувуму ҷаҳорум бо ҳам муқоффо мебошанд. Дар ин ҷаҳорпораҳо гоҳо мисрае ё байте афзуда мешавад, ки бо ҷаҳорпора муқоффо аст ё ин ки қофияи мустақил дорад. Вале иддае аз муҳаққиқон бар онанд, ки чунин қолаб дар шеъри муосири форсӣ бештар таҳти таъсири шеъри ғарб ба вучуд омадааст.

Ҳамин гуна метавон натиҷа гирифт, ки шеъри сапед ё мансур бо ҷанбаҳои гуногуни ашъори Шомлу муносибат дорад. Ў зимни офариниш аз табиитарин ва муносибтарин сохтору вазн барои шеърӣ истифода намуда ва заминаи шеъри мансур аст, ки шоир маҷоли ҳунарнамоӣ бештаре барои хеш дарёфт намудааст. Шеъри ӯ аз мусиқии ҳосу оҳанги вижае бархурдор аст, вале дар ин мусиқӣ арӯзи сунатӣ нест, гузашта аз ин бо намунаҳои кори Нимо низ яқсон нест. Ин мусиқӣ

яке аз шохисҳои шеваи кори Шомлу маҳсуб мешавад ва онро метавон ошноӣизудой аз вазни шеър номид.

Ў тавонист шеъру забони форсиро бо ин навъ вазн пайванд диҳад. Ба навиштаи Фурӯғи Чалилӣ «хонанда ин вазро билофосила дарк намекунад. Балки бо тааммулу ҳаракат додани зеҳни хеш дар масири шеър онро эҳсос менамояд. Аммо дар зоти худ истеъдоду қобилияти шоиронаи азимеро нуҳуфта доранд, ки бо тааммули хонанда бар ӯ кашф мегарданд. Дарки хонанда аз ин навъ мусиқӣ дарки таҳмилӣ нест. Ў худ ба таври табиӣ онро эҳсосу дарёфт мекунад ва ҳамоҳангии байни ону забону аносири дигари шеърро амиқан эҳсос менамояд» [119].

Тавре ки маълум аст, баъдҳо Аҳмади Шомлу шеъри суннатиро канор гузошт ва ба шеъри мансур ё сафед рӯ овард. Имрӯз ӯро ҳамчун бунёнгузори шеъри сафеди форсӣ мешиносанд. Бе маврид нест агар ба бархе аз вижаҳои шеъри мансур ишора шавад. Бар хилофи ашъори суннатӣ, нимасуннатӣ шеъри мансур вазн надорад, вале шеъри мансур дорои оҳанги хоси табиӣ забон аст. Оҳанге, ки ҳангоми қироати шеър ба гӯши мо менишинад ва зеҳни моро ба худ во медорад. Вале набояд фаромуш намуд, ки ин оҳанг таҳти таъсири низоми арӯзӣ аст. Яке аз шеваҳои оҳангин сохтани шеъри мансур баҳрагирӣ аз насри қадим аст, маҳсусан осори мансуре, ки аз низоми хоси оҳангин бархурдор аст.

Тарзи дигари оҳангофаринӣ баҳраҷӯӣ аз таваққуфҳо, фосилаҳову сукунҳо, тақтеъи ҷумлаҳост. Ба ҷуз ин барои тавлиди мусиқии калом метавон аз такрори калимоту иборот, вижаҳои ҳамвазн, ҳуруфи мушобеҳ истифода намуд.

Забони форсӣ фарогири имконоти таркибии шигифтангезе аст, ки истифода аз он аз хусусиятҳои шеваи шоирони шеъри мансур аст. Албатта, тамоми заминаҳои мусиқии шеъри мансурро наметавон шинохту бозгӯ намуд. Агар чунин амре анҷом мешуд, ҷанбаи ҳунарии он барҷо намемонд. Гап дар ин аст, ки «зеҳни шоир бояд дар амри муморисат ва мутолиаи фаровон ҷунон кайфияти музикалӣ пайдо карда бошад, ки бидуни андеша дар бораи мусиқии шеър каломаш мавзун бар забонаш ҷорӣ шавад. Бо ин ҳол арақрезони шоир баъд аз итмоми кори сурудаи тоза шуруъ шавад». [117, 320]

Дар шеъри муосири форсӣ шоирони зиёде кам ё беш шеъри мансур гуфтаанд ва ҳар яке дар бахши отифаву хаёл, сатҳи андеша ва забон вучуху шохисҳои вижа доранд. Вале барои шинохти дақиқи вучухи аслии ва хусусиёти шеъри мансур мо бештар ба осори А. Шомлу рӯчуъ мекунем. Зеро ба андешаи М. Ш. Кадканӣ шеъри мансур ё сапед «фақат дар Шомлу ва корҳои ӯ қобили мутолиа аст» [124, 131]

Шеърест, ки «мекӯшад мусикии берунии шеърро як сӯй ниҳод ва чандон аз мусикии маънавӣ ва гоҳ мусикии канорӣ кумак бигирад, ки заъфи худро аз лиҳози надоштани мусикии берунӣ ҷуброн кунад» [126, 131]

Муҳаққиқи дигар Чаъфар Ёҳақӣ назари хешро перомуни шеваи кори Аҳмади Шомлу чунин хулоса мекунад: «Аз назари сохту қолаб шеъри ӯ бештар аз ҳамаи пайравони ростини Нимо ба наср наздик аст. Озодии ағлаби шеърҳои ӯ аз ҳар нав қайд аам аз вазну қофия ба шеваҳои суннатӣ вижагии умдаест, ки дар шеъри имрӯзи Эрон намунаи чандоне надорад. Ба назар мерасад, ки оҳанги сухани ӯ гоҳ ба насрҳои садаҳои чоруму панҷуми ҳиҷрӣ ва забони тарҷумаҳои «Таврот» ва «Инчил» наздик мешавад. Дар ҳамин росто ноқидон аз таъсири ошқори насри Байҳақӣ бар шеъри Шомлу ғофил намондаанд» [146, 106]

Бархе аз ноқидони шеъри мансур ва баҳусус шеъри Аҳмади Шомлу шинохту муаррифии шеваи кори ӯро бар мабной тоззодҳои замонаш ё ба дигар сухан бар пояи танокузе, ки бо иҷтимоӣ хеш дошта, баррасӣ мекунанд. Ӯ дар даврони ризоҳонӣ ба сар бурда, асре, ки бар асари печидагиҳои танокузи фарҳангӣ фазои берунии ҷомеаро ба даруни шоирон интиқол дод ва баъдҳо шеърро сурудаҳои шоирон мазҳаре шуд барои ин танокузи дарунӣ. Тааммуқ ва арзёбии ашъори Шомлу пажухандаро ба ин натиҷа мерасонад, ки тамоми мавқеияту умқи шеърии А. Шомлу натиҷаи даргирии ӯ бо ҳамин таззод аст.

Шоире, ки ин танокузҳоро кашф мекунад ва дар маркази онҳо танаффуси фикрӣ дорад, ривоятгари танокузе ҳаст, ки дар зоти ҳастӣ ва дар зоти одамӣ аст. Ӯ бо ҳазм кардани нафаси зиндагӣ дар хештани хеш ва бо сафар пояҳои амиқи руҳу равони одамӣ метавонад шоҳиди он танокузе бошад, ки аз чашми дигарон дур мондааст» [103, 531].

Бад-ин тарик, дар девони ашъори Аҳмади Шомлу мо бештар ба сурудаҳое дучор меоем, ки дар қолаби шеърҳои сафед ё мансур сохта шудаанд. Чун мавзӯи таҳқиқи мо баррасии гузінгӯяҳои шоир аст, мо ба таҳлили васеъу густурдаи ашъори сафеди шоир намердозем.

БОБИ Ш

ТАҲЛИЛИ МАВЗУИИ ГУЗИНГӮЯҲО ВА АНДЕШАҲОИ ЗАВҚӢ-НАЗАРИИ АҲМАДИ ШОМЛУ

Матлаби асли дар ин бахши диссертатсия баррасии гузингӮяҳо ва таҳлили иҷмолии бархе аз дидгоҳҳои завқии адабии Аҳмади Шомлу мебошад. Аммо қабл аз вуруди густурда бояд ба чанд нукта ишора намуд. Гап дар ин аст, ки тавсифу тасвири зиндагии инсонӣ мавзуи ҷовидонии адабиёт аст, ҳадафи адабиёт бошад дар либоси ҳунари бозтоб намудани падидаву руҳдодҳои ҳазорранги конуни инсонист, ки дар иртибот бо табиат сурат мепазирад. Аммо перомуни сахнаҳои зиндагӣ изҳори назар намудан, моҳияту сиришти онро мунъакис сохтан, метавонад шеваву равишҳои гуногун, диду биниши мутафовит дошта бошад. Масалан, андешаи як фарди маъмулӣ аз нигоҳу назари як ҳунарманд, як шоир комилан фарқ мекунад. Як наққош ин ё он мазҳари зиндагиро аз чашми худ мебинад, мувофиқи завқу салиқаи хеш онро ба ҳам мекашад, тарсим месозад. Корбурди рангҳо дар асари мавриди назараш тобеи ҳисси зебошинохтии ӯст, аммо дар кори шоир биниши шоирона пешӣ мегирад ва вожагон дар амри инъикосу таҷассуми падидаҳо нақши асосӣ мебозанд.

Замони дидор бо як шеър мо маъмулан гирифтори созу барги шеър мегардем. Дарунмоҷи шеър, ҳадафи он, ин ки доштаҳои он чи ҳарфери ба мо илқо менамоёнд, гом ба гом моро аз вучуди гӯяндаи он канор мезананд. Агар шеър воқеан ҳам нерӯи ҷаззобу таҳаввулгар дорад, зеҳни моро асир месозад ва дигар шахси шоир камтар ба хотири мо хутур мекунад, вале дар осори гурӯҳе аз шоирону нависандагон бахше аз нигоштаҳо аст, ки ангеҷаи зуҳури онҳо таъсири муҳити перомуну фазои буду боши инсонӣ, соҳоти мухталифи ҷомеа, равандҳои тақомули ҳастии инсонӣ мебошанд. Шоир ба таври кӯтоҳ бардошту диди хешро перомуни онҳо иброз медорад ва дар адабиётшиносӣ аз онҳо ҳамчун «гузингӮя» ёд мешавад.

3.1. Нигоҳе ба мафҳум ва маънии истилоҳии гузингӯя

Қабл аз ҳама лозим ба зикр аст, ки гузингӯяҳо ҳосили таҷрибаҳо, назорату тарассуд, мушоҳидаҳои амиқи як шоир, як ҳунарманданд, ки дар имтидоди замон ба таври хулоса ва муъҷаз дар зехни шоир шакл мегиранд ва нигошта мешаванд. Дар адабиёти илмӣ ба шарҳу баёни истилоҳии ин вожа, ки барсохтаи донишмандони даҳаҳои ахир аст, камтар диққат шудааст. Ногуфта намонад, ки дар адабиёти пешин мо ба намунаи гузингӯяҳои зиёде бармехӯрем, танҳо бо ин тафовут, ки онҳо бо мафҳуми дигаре ёд мешаванд, ки шарҳаш баъдан хоҳад омад.

Яке аз донишмандони эронӣ перомуни маъниву вазифаи гузингӯяҳо чунин менависад: «гузингӯя фарохнок аст. Ин фарохнокӣ ҳам танҳо аз шоир бармеояд. Шоири часуре, ки дар парвозҳои зехнаш ба қаламравҳои бегона саркашӣ мекунад ва фориғ аз тааҳуд, сиёсат, ҳунар, ишқ, иҷтимоъ ва...гузингӯя мегӯяд. Гузингӯяҳо ҳамонҳоянд, ки шоир бегонагӣ дар қаламрави онҳоро ҳисс накарда аст. Ба қавли Гадамер «шоир қаламравҳои бегонаро мавриди тохту тоз қарор дода, чаро ки хуб медонад, ки дар ҳар қаламраве мо ба таври пинҳон дар ҳонаи хешем». Мо ба гузинагӯяҳо фосилаеро мепаймоем, ки ҳеҷ вақт аз ҷаҳони шоир суроғ нагирифта будем. Гузингӯяҳо лузуман барои рамзгушоӣ аз шоиру шеър нест, балки барои сохти як фарҳангу макони амн барои адабиёти имрӯз аст» [108, 15]

Қобили зикр аст, ки навиштани гузингӯяҳо дар байни шоирони мо ривочи зиёде надорад, вале дар адабиёти ҷаҳон кори маълуму маъруф аст.

Аслан дар адабиётшиносӣ манзур аз гузингӯя калимоти қисор ё кӯтоҳе мебошад, ки дар забони англисӣ бо номи «aphorism» (аффоризм) ёд мешавад. Дар асл «вожаест юнонӣ, ки маънояш таъриф аст. Таъриф намудани як чиз ё як мавқеият бо забони фишурда ва бо истифода аз ҳадди ақали калимот. Ба гузингӯяҳо гоҳо «адабиёти хирад» ҳам номида мешавад ва дар суннатҳои адабии чандин ҷомеаи бостонӣ ҷойгоҳи вижае доранд.» [152].

Дар забони юнонӣ феъли маҳдуд кардан ё чудо кардан бо вожаи «аффоризм» ёд мешавад. Аз сӯи дигар, мафҳуми аффоризм нахустин бор аз

чониби Гиппократ дар асри 4 –и пеш аз милод корбурд пайдо кард. Мавсуф рисолаи худро, ки ба мавзуи бемориҳо ва шеваҳои табобати онҳо ихтисос дошт «Аффоризм» унвон кард. Дар муқаддимаи он навишта буд: «зиндагӣ кӯтоҳ аст, ҳунар ҷовидонист». Истилоҳи аффоризм муддати тулонӣ ҳамчун истилоҳи тиббӣ пазируфта мешуд. Танҳо дар асри XVI маънии аҳкоми пандомез пайдо кард. Муносиб аст зикр гардад, ки дар сарчашмаҳои русӣ вожаи «аффоризм» бори нахуст дар китоби «Фарҳанги академияи Россия» (соли 1789) ба чашм мерасад. Дар ин китоб таъкид шуда, ки аффоризмҳо қоидаҳои муъҷазу қутоҳе мебошанд, ки ҳақиқаташон дар таҷрибуву амалии инсонӣ нухуфтааст ва дар каламоти муъҷаз маонии зиёдеро фаро гирифтаанд. Аффоризмҳо аз давраҳои қадим мавҷуданд ва дар зеҳнияти муосирин ҳамчун андешаҳои пандомӯз ва мавзуҳои ҷовидонӣ ба зухур мерасанд. Аффоризмҳо дар зиндагии инсонӣ нақши корсозе доранд. Ағлаб бозкунандаи розҳои сарбамуҳранд ё атрофи масоили мухталифе равшанандозӣ мекунанд ва ба инсон барои баёни дурусти андешаву назар роҳро ҳамвор месозанд [152].

Бояд гуфт, ки гузинагӯяхоро дар забони русӣ «цитаты» ва «изречение» ҳам мегӯянд. Яъне, калимаҳои кӯтоҳе, ки маънии камолёфта ва кӯтоҳу қисор доранд, хеле зуд ба зеҳн менишинанд ва аз чониби дигар инсонҳо мавриди корбурд қарор мегирад.

Дар забони русӣ ҳамчунин ифодагари гузингӯя мафҳуми «изречение» мебошад, ки манзур аз он «андешаи амиқу маънидор, баёни қутоҳу муассир, аффоризм» мебошад. [63]

Донишманди эронӣ Диёнуш хотирнишон намуда, ки «агар аз талхису тафсир фосила бигирем ва бо матн роҳат бошем, худро дар баробари ҷумалоти саркаше меёбем, ки аз матн забона мекашанд. Ба таъбири дигар ба тикаҳо ё гузингӯяхое даст меёбем, ки филвоқеъ бахше аз матн ё ба қавли Дридо «шатранҷи беинтиҳои маънист». Гузингӯяҳо пардаҳои аслии намоишии матн ҳастанд, ки боқии матн миёни онҳо нақши «миёнпардаҳоро ифо мекунад» [108, 12-13]

Аҳмади Шомлу дар хилоли замон гузингӯяҳои зиёде иншо намуда, ки аглаб дар мусоҳибаву гуфтугӯҳо ва дигар маросимҳои адабӣ зикр гардидаанд. Мавзуи гузингӯяҳои шоир мухталифанд, гоҳ андешаҳои дар муъҷазтарин шакл перомунӣ зиндагӣ, сиёсат, адабиёт, шеър, фарҳанг, иҷтимоӣ, иқтисод ва ғайра баён мекоранд. Танҳо вижагии хоси ҳамаи онҳо ин аст, ки рангу бӯи адабӣ-хунарии доранд. Албатта, дар ин бахш тақии мо бештар ба гузингӯяҳои шоир дар атрофи адабиёт ва масоили гиребонгири он аст. Баррасии гузингӯяҳои шоирро лозим аст ба таври мавзӯӣ анҷом дод.

3.1.1. Гузингӯяҳои перомунӣ зиндагӣ

Яке аз мавзӯҳои ҷолиб, ки миёни гузингӯяҳои шоир ҷалби назар мекунад, мавзуи зиндагӣ аст. Мавзуи мазкур дар зеҳни А. Шомлу аз зовияҳои мухталиф, дар сутуҳи гуногун, чи сатҳи ҷаҳон, иҷтимоӣ ва чи сатҳи фардӣ мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор мегирад.

Аслан камтар касеро метавон ёфт, ки дар хилоли умр дар розу асрори зиндагӣ тааммул накарда бошад. Вале воқеият ин аст, ки шинохти муқаддамотии инсонҳо ба зиндагонӣ нахуст аз роҳи доништаҳо, гуфтаҳо ва таҷрубаи дигарон сурат мепазирад. Танҳо дар марҳилаҳои хосе дид ё назари фардӣ аз зиндагӣ барои инсон шакл мегирад. Нахустин гузингӯяи А. Шомлу атрофи ҳамин масъала аст. Ў бар ин бовар аст, ки дидгоҳҳои дигаронро роҷеъ ба зиндагӣ набояд ба сифати воқеияти мутлақ пазируфт. Аксар пазириши носанҷидашуда инсонро ба марзи надомату пушаймонӣ мекашонанд. Ў менависад: «зиндагиро аз нахуст барои ман бад тарҷума кардаанд. Зиндагиро яке марги тадриҷӣ ном ниҳод, яке бадбахтии мутлақ маънӣ кард, яке дарди дармоннопазириш хонд ва саранҷом яке расиду гуфт: «зиндагӣ ба танҳои ноқис аст, то ишқ набошад, тағйир намешавад.» Ҳамин шуд, бовар кардаму табоҳ шудам.» [113, 55]

А. Шомлу ба зиндагӣ аз зовияи гуногун назар меафканад. Аз ҷумла, пайванди таҷрубаву зиндагӣ таваҷҷуҳи ўро ба худ ҷалб месозад. Албатта, вучуди ин пайванд воқеияти санҷидашудаи собитӣ аст. Танҳо шоир бар ин аст,

ки таҷрубаҳои рӯзхоро бояд ба дигарон интиқол дод, то аз он сабақ бигиранд. Ҳарчанд таҷрубаҳо гоҳо талху нохушоянданд, вале поёни хушоянд доранд: «зиндагӣ саросар дарсу таҷруба аст ва бояд таҷрубаро ба дигарон интиқол дод ва ҳамин ҳудаш хеле хуб аст. Ҳар таҷрубаи талхе натиҷааш мусбат аст» [127]

Мурури мақолоти шоир махсусан гузингӯяҳо гувоҳ бар ин аст, ки ағлаб зиндагӣ ба мафҳуми ом, балки ба гунаи фардӣ, хусусӣ зеҳну андешаи вайро ба худ ҷалб намуда. Ӯ пас аз тааммулу барандозии масири зиндагӣ, таҳлили зистаҳо, ба ин натиҷаи шигифт мерасад: «ман камтар зиндагӣ кардам. Таърифи ман аз зиндагӣ бузургтар аз зиндагии ман аст; бузургтар аз воқеияти он. Ва ба ростӣ бигӯям, ки зиндагӣ кардан бо ин таъриф мушкилтар аз зиндагӣ кардан бо ҳуди зиндагӣ аст» [128].

Дар боло зикр шуд, ки нигоҳи А. Шомлу ба зиндагӣ бисёр густурда аст. Ӯ гоҳо аз зиндагии ормонӣ сухан дар миён мегузорад, гоҳо аз зиндагии иҷтимоӣ ривоят менамояд. Замоне зиндагиро дар муқобили ранҷу азоб мегузорад ва ҳангоме зиндагиву марғро бо ҳам ҳамдидор месозад. Махсусан ҳамин масъалаи марғу зиндагӣ аст, ки дар ҷаҳони андешаи вай тасвиру тавсифҳои мухтасар дорад ва ин беиллат нест. Падидаи марғ, шеваи бархурди инсон бо воқеияти ногузири он яке аз мавзӯҳои ҷовидонии адабиёту фарҳанги ҷаҳон аст. Масъалае, ки дар адабиёти ҳар қавму миллате ҳузури маҳсусу домангир дорад. Бетардид ҳеч адибу ҳунармандеро наметавон пайдо намуд, ки дар тули зиндагии эҷодии хеш ба ин падидаи нохушоянди ҳастӣ наяндешида бошад. Муҳаққиқи тоҷик У. Сафар дар иртибот ба ин мавзӯ хотирнишон намуда, ки «масъала ин аст, ки чӣ гуна зистану чӣ гуна падрӯд гуфтани зиндагӣ аз гузораҳои муҳими иҷтимоӣ инсонист. Марғ як воқеияти пурпечу гиреҳхӯрдааст ва аз сӯйи дигар ниёзу иқтисоӣ пешрафту такомул аст.

Бо вучуди он ки дар перомуни он таҳқиқу пажӯҳиш, тааммулу андеша зиёд сурат гирифта, вале боз ҳам розест сар ба муҳр» [59, 52].

Вобаста ба ин мурури гузингӯяҳои А. Шомлу нишонгари он аст, ки вай дар садад аст, ба пурсишҳои ҳамешагии зеҳни башарӣ дар атрофи мақулаи марғу зиндагӣ гоҳо файласуфона ва гоҳо шоирона посух гӯяд.

Дар чое, шоир ин воқеияти ногузири конуни ҳастӣ, маргро таъкид мекунад ва изҳор медорад, ки зуҳури инсон дар синаи замин ин рухдоди тасодуфӣ аст, бар хилофи он марги инсон ҳатмӣ аст. Аз нигоҳи А. Шомлу ҳамин ногузир будан аст, ки боиси маънидор шудани зиндагӣ мегардад. Аз сӯйи дигар, зиндагӣ иборат аз лаҳзаҳои ҳол аст ва ҳар лаҳзае гом бардоштан ба сӯйи марг аст. Ин худ эҷоб мекунад, то мо шоиста зиндагӣ кунем, аз ин фурсатҳои тиллоӣ истифода кунем, то зиндагӣ маънодор шавад. Раванди зиндагӣ аркони аслияш инсонро зуҳури ӯ ва марг аст, ки инсонро ба сандуки адам партоб мекунад ва он чи ки боқӣ мемонад хотира, ёд аст, ки Шомлу исрор дорад неку хушоянд бошад. Аз диди А. Шомлу бебақоӣ, муваққат будани зиндагӣ гувоҳу малоки аҳаммияту арҷи зиндагӣ аст. Касе, ки дар ин миён меҳақад ба марзи ҷовидонагӣ бирасад, бояд ба сарзамини инсоният гом бардорад: «Аҳаммият ва арҷи зиндагӣ дар ҳамин аст, ки муваққат аст, ки ту бояд ҷовидонагии худатро дар ҷойи дигаре нишон бидиҳӣ ва онҷо «инсоният аст»» [129].

Маъмулан замоне, ки суҳан аз зиндагӣ дар миён меафтад, ағлаб ба кутоҳиву камии он ишорат меварзанд. А. Шомлу низ дар гузингӯяҳои ба ин ҷанба ишорат намуда, зимнан изҳор медорад, ки ин масъала набояд моёи афсусу дарег бошад, зеро маъниву моҳияти зиндагӣ маҳз дар ҳамин кутоҳ будани он хулоса мешавад. Аз сӯйи дигар, чун марг ногузир аст, лузуме надорад, ки атрофи тангиву кӯтоҳии ҳаёт вақтро зоеъ сохт: «фурсат ҳам надорем. Фурсат бисёр кам аст. Хеле кам. Ба тарзи бешармонае зиндагӣ кутоҳ аст, вале ҳар чи ҳам кутоҳ бошад, аҳаммияташ дар ҳамон аст, дар ҳамон кутоҳияш» [129].

Дар бархе аз гузингӯяҳо ҳарчанд мақулаи зиндагӣ ба ҳаёти фардии шоир бастагӣ дорад, вале ҷанбаи судманду омӯзанда дорад. Шомлу ин андешаро талқин месозад, ки зистан дар синаи дунё содаву осон нест, марзи зиндагӣ кӯху кутал, душвориву печидагиҳо, ранҷу машаққати фаровон дорад, ки инсонро гоҳо бар сарҳади ноумедӣ мерасонад, вале набояд, пеши душвориҳо ба зону заду таслим шуд. Бояд эътимод ба ояндаро, умедро аз даст надод. Ӯ шеваи зиндагии хешро масири тай намудаашро ба шарҳи зер ривоят мекунад: «Зиндагӣ! Зиндагӣ! Ман аз марг гурезонам. Рӯҳи ман солҳост, ки мурда аст. Аммо ҷисми ман аст, ки

чашм аз дунё намепошад. Дидагони ман мунтазири зиндагӣ ҳастанд. Ҳанӯз дар дили хеш оташи нимахомӯше ниҳон дорам. Ман солҳост, ки ба интизори зиндагӣ ба марг дасту панча нарм кардам. Солҳо бо сахтиҳо муқовимат кардам ва бо бадбахтиҳо масофа додаам. Ман умедворам, умедвор» [136]

Масъалаи дигаре, ки шоир зимни тарҳи масъалаи зиндагӣ ба он ангушт мениҳад, робитаи шеър ба зиндагӣ аст. Дар гузинагӯяҳо шоир изҳор медорад, ки зуҳури як қитъа шеър ҳосили таъсире аст, ки аз матни зиндагӣ бархоста. Ба дигар сухан шеър фароянди зиндагӣ ва забони он аст: «ҳеч вақт тасаввур наметавонам бикунам, ки шеър асари мустақими зиндагӣ набошад, ё чизе бошад ҷудо аз зарбаҳои зиндагӣ. Ман фикр мекунам ин аслан садои он зарбаҳо аст. Дар ин ҳеч шаке нест» [101].

Муҳаққиқи тоҷик У. Сафар зимни арзёбии мавзуи робитаи шеъру зиндагӣ дар иртибот бо андешаҳои А. Шомлу назари ҷолибе дорад: «Аҳмади Шомлу-шоири гаронмояи адабиёти имрӯзи Эрон дар яке аз шеърҳои бо дидаи интиқод ба шеъри қадим нигариста, осори шоирони классикро дур аз зиндагӣ медонад. Онҳо буданд, ки васфи гулу булбул, маю маъшуқа мекарданд. «Шаробу ёр» ҳамнафасу ҳамсӯҳбати онҳо буд:

Мавзуи шеъри пешин

Аз зиндагӣ набуд.

Дар осмони хушки хаёлаш ӯ

Ҷуз бо шаробу ёр намекард гуфтугӯ.

Аммо ба ақидаи Шомлу мавзуи шеъри имрӯз дигартар аст. Шеъри имрӯз набарду пайкори мардум аст, зеро шоирон худ фарзандони мардуманд. Шоири имрӯз ба дарду мушкилоти мардум ошно аст. Шоир аст, ки яъне умеди халқро васл мекунад ва ба онҳо зиндагӣ бемаҳшад.

Аз нигоҳи А. Шомлу ҳадафи шоир аз иншои шеър умед бахшидан ба қалбҳои ноумед, бедор намудани чашмони «хуфтагон» аст. Шеъри асил, шеъре, ки аз зиндагӣ бошад, бояд қудрати онро дошта бошад, ки мардум дар душвортарин лаҳзаҳои ҳаёт бо бархурди кӯтоҳе ба он аз сатрҳои нерӯ бигирад, умеди ишқро эҳсос кунад

Гар шеър зиндагист,
Мо дар таки сиёхтарин сояҳои он
Гармои офтобии ишқу умедро
Эҳсос мекунем» [56, 28-29)].

Зиндагӣ падидаи исто нест. Вижагии умдаи он тағйиру таҳаввуле аст, ки дар синаи он мегузарад. Қобили зикр аст, ки дар дигаргунӣ ё таҳаввули зиндагӣ муҳити инсонӣ ва муҳити перомун, табиат ва ҳама авомилаш саҳиманд. Аммо рукни асосӣ дар раванди тағйиру такомул ба дӯши инсон аст. Махсусан равшанфикрон, ки қишри пешрафтаву бозаковат, огоҳи ҷомеа мебошанд, дар камоли зиндагӣ, пурранг сохтани матни он нақши корсоз доранд.

Бо шумори ин ҳасиса А. Шомлу дар масири рӯзгори хеш ҳамеша мувоқиба таҳлилгари корнома, рисолат ва рӯзгори равшанфикрон будааст.

3.1.2. Гузингӯяҳо роҷеъ ба равшанфикрон ва нақши онҳо дар ҷомеаи адабӣ

Миёни андешаҳои қисори шоир бахши муҳиммеро мавзуи равшанфикрӣ ташкил медиҳад. Аз дидгоҳи Шомлу равшанфикрон дар ҳар гӯшаву канори дунё вижагиҳои хос доранд, ки ба қонуни зиндагӣ ва сатҳи донишу огоҳии онҳо бастагӣ дорад. Дар яке аз гузингӯяҳо изҳор дошта, ки равшанфикрон бояд бо назардошти шеваи иҷрои амали хеш ба гурӯҳҳо ҷудо шаванд: «Агар лозим бошад миёни равшанфикрон ҳатти тафқиқ қашида шавад, ки бисёр ҳам лозим ба назар мерасад, ҳаттест, ки равшанфикрон мардумро дар ин сӯ қарор медиҳад ва равшанфикрони худфурӯхта ё кироҷеро дар он сӯ» [130].

Аҳмади Шомлу дар яке аз мақолоташ назарашро перомуни моҳияту сиришт ва бори маъноие, ки «равшанфикр» мерасонад, иброз медорад. Ба андешаи мавсуф дар форсӣ калимаи равшангарро ба маънои «интеллектуал» мефаҳманд, ки калимаи дуруст нест. Ё муътақид аст, ки вожаи «интеллектуал» он бори сиёсиву эътирозомезро, ки калимаи «равшангар» дар кишварҳои истеъморзада ва гирифтаҳои фишору ихтинок гирифтааст, надорад. Манзури мо

дар Эрон аз калимаи равшангар касе аст, ки руҳи муътаризу норизо аз низоми мавчуд дорад, дар ҳоле ки «интеллектуал» дар кишварҳои ғарбӣ ин бори маъноиро надорад.

Дар ҷойи дигар перомуни «равшангар» ва пайвандаш бо иҷтимои инсонӣ, шеваи бархурдаш бо низоми мавчуд, мақсуду маромаш сухан дар миён мегузорад. Аз дидгоҳи номбурда аслан равшанфикрон намояндаи тӯдаҳои мардуманд ва ҳадафи аслиашон дар зиндагӣ беҳбуду беҳрӯзӣ бахшидан ба тӯдаҳои мардум аст. Аммо равшанфикр ба шарте равшанфикр мемонад, ки дар низоме, ки ба муқобилаш мубориза мекунад, ё низоме, ки нақшаашро ҳуди ӯ пешниҳод кардаасту таҳаққуқ пайдо намудааст, қарор нагирад: «Ман муътакидам равшанфикр касе аст, ки иштибоҳот ё қачравихоии низоми ҳокимро ба суди тӯдаҳои мардум, ки таъбан худ низ фарзанди он аст ифшо мекунад. Бинобар ин фаъолияти ӯ дар роҳи беҳрӯзии инсонӣ тӯдаҳои мардум аст. Бар ин асос равшанфикр то замоне шоистаи ин унвон аст, ки худ дар низоми ҳоким ва ҳатто дар низоме, ки ба василаи ҳуди ӯ пешниҳоду сипас мустақар шудааст, нақше бар уҳда нагирад, зеро дар он сурат ногузир ба даруни он меҳазад ва ба мудофеи низом табдил мешавад, аз дарёфти иштибоҳот ва инҳирофот боз мемонад ва таърифи худро аз даст медиҳад. Ҳамчунин аз сафи тӯдаҳо берун меояд ва дар баробари он қарор мегирад» [131]

А. Шомлу дар гузингӯяҳои хеш гоҳо назари фардии хешро дар бораи мақому рисолати равшанфикр, шохисҳои касбии ӯ баён медорад. Аз дидгоҳи вай муҳимтарин хасисаи равшанфикр бояд ин бошад, ки руҳи эътирозу норизоят дошта бошад, ҳаргиз аз чизе дифоъ накунад. Бояд муҳолифи зоҳирпарастӣ бошад. Баръакс агар равшанфикр аз чизе ҳимоят кунад, дигар маънии равшанфикр буданро аз даст медиҳад ва ба як вакили мудофеъ табдил мегардад, зеро бо ин амалаш худ ворида низоми мавчуди ҳокимият мегардад.

Шоир дар ҷои дигар таъкид меварзад, ки равшанфикр нафаре мебошад, ки як шакле, як намунае барои амалу кор пешниҳод кунад. Шакле, ки дар оянда бояд пазируфта шавад.

Равшан аст, ки дар чомеаҳои табакотӣ ҳар ҳокимияте таъинӣ мебошад ва ҳар давлате намояндае аққалияти ҳоким аст. Ин ҳокимият гӯё аз манфиатҳои мардуми оддӣ ҳокимият мекунад. Ба ақидаи шоир вақте миёни мардуми оддӣ ва ҳокимият фосила мегузорем, онҳоро аз ҳам чудо месозем «равшанфикр, ки вазифааш огоҳӣ додан аст, ки бар курсии ҳукумат нишастан, балки тоза ба майдони амал по гузорад» [137].

А. Шомлу дар суҳбате зимни ибрази моҳияту рисолати равшанфикр мардум аз эшон ҳамчун «содиқтарин пайғамбарон» ёд мекунад. Онҳоро афроде меномад, ки тақавар ба ҳеч касе нестанд. Эҳтиёче ба касе надоранд. Ҳарчанд дар аксар маворид бе умқи ин воқеият расидаанд, ки ба фарёди онҳо ҳеч касе гӯш фаро намедиҳад, вале ба ин ҳеч тавачҷуҳе надоранд. Ягона барҷастагии шахсияти онҳо садоқати онҳо аст: «чехраҳои дурахшоне тулуъ мекунанд ва инҳо содиқтарин пайғамбаронанд, чаро ки умеде ба халқ надоранд, бениёз аз ному нон, сар дар кори худ. Медонанд, халқ агар порасанге бар сари эшон накӯбад, боре рӯйи хуш ба эшон наменамоянд. Дар хилват фарёд мекашанд, ки медонанд гӯши диле ба фарёди эшон нест, лочарам самимона «аз барои хеш» меноланд. Ҳарчианд ва ҳаркианд, содиқанд ва ончи муғтанам аст, ҳамин аст» [137].

Масъалаи дигаре, ки миёни андешаҳои шоир дар пайванд бо мавзуи равшанфикрон ҷалби тавачҷуҳ мекунад, мансуб донишмандон он ба соҳоти мухталиф аст. Ба дигар сухан чудосозӣ ё гурӯҳбандии он аст. Дар гуфтмонҳои сиёсӣ-иҷтимоӣ мо бо ибороте мисли «равшанфикри давлат» дучор меоем.

А. Шомлу муҳолифи чунин тақсимбандиву унвонгузорӣ мебошад. Аз нигоҳи ӯ чизе бо номи «равшанфикри давлатӣ» мавҷуд нест. Агар як нафар равшанфикр замоне мақому мавқеияти худро аз миёни мардуми ҳокимиятҳо ҳоҳони табдили низом тарк намуда, ба қатори ҳукуматкунандагон мепайвандад, маъниву моҳияти хешро аз даст медиҳад.

Ҳар ҳокимияту давлате васоилу асбобу абзори таблиғотӣ дорад, ки тавассути шахсони алоҳида мавриди истифода қарор мегиранд ва маъмулан ин гардонандагони таблиғотро равшанфикри давлатӣ мехонанд. Аммо шоир дар ин маврид бар ин назар аст: «ман истифода аз васоили иртиботии давлатиро усулан

дар ҳеч шароите барои равшанфикрон таҷвиз намекунам. Васоили иртиботи ҷамъии давлатӣ муфтчанги равшанфикрони давлатӣ. Ҳеч давлате он қадар озод нест, ки сухани мунтақидони худро таҳаммул кунад. Пас агар қард, ҳатман калаке дарқор аст» [129].

А. Шомлу ҳамзамон дар иртиботу пайванди равшанфикр бо мафҳуми озодӣ тааммулу андеша мекунад. Шоир изҳор мекорад, ки аслан равшанфикрон ба яғонагиву якпорчагӣ, ҷудоинопазир будани озодӣ боварманданд. Дарки онҳо аз мафҳуми озодӣ ва абъоди қорбурдии он қомилан мутафовит аст. Барои онҳо масъалаи озодии ақида, озодии баён, озодии мазҳаб забону ҳар озодии дигаре фақат дар як мафҳуми истиснопазир шакл мегиранд, ки вобастаи ҳеч ҷуну ҷарое нест. Ў вазъу ҳолати равшанфикронро дар бархе аз ҷомеаҳо ба шароити асрҳои миёна қиёс мекунад, ки барои равшан шудани масъала порас аз онро нақл мекунем: «фочеаи дардноқи андешамандоне, ки дар шароити иҷтимоии қуруни вустои зиндагӣ мекунанд танҳо ба баҳои ночизи зинда мондан ночоранд тазохур қунанд, ки ба боварҳои омиёнаи муҳити фиребхӯрдаи худ гардан мениҳанд ва аз парвоз бозмонда ба қафасе тан диҳанд, ки дигарон дар он шоду хушанд ва сипосгузор ва агар тавонистанд ҷуз ин барои онон роҳе боқӣ наместонанд, ки дар ҷустуҷӯи тариқи таҳаммулпазиртар қардани фазои тангу пасти қафас саре ба санге бикӯбанд» [112].

Тавре ки равшан аст тақя ё муҳотаби аслии равшанфикр тӯдаҳои мардумӣ аст. Амалу фаъолияти як равшанфикр дар марзи зисти буду боши тӯдаҳо сурат мепазирад. Бо шумори ин аст, ки дар гузингӯяҳои шоир муносиботу пайванди миёни равшанфикру тӯда ба таври густурда таҳлилу арзёбӣ шудааст.

Ба қавли шоир равшанфикрон вазифаи душвору сангинеро пешорӯ доранд. Онҳо бояд роҳро барои ҳукумати хираду мантиқ ҳамвор қунанд. Гузашта аз ин онҳо бояд аз қабл бидонанд, ки поёни муборизаи онҳо имқон дорад паёмади нохушоянде дошта бошад. Албатта, ҷӣ гуна сурат гирифтани раванди амалу фаъолияти эшон ба сатҳи донишу омодагии ҷомеае мебошад, ки онҳо дар домани он зиндагӣ мекунанд. Ҳар қадар, ки ҷомеа дар ҷаҳлу таассуб фуру рафта бошад, вазъи равшанфикрон ҳамон қадар ваҳимтар мегаардад.

Мардуми мутаасибу чоҳил беш аз ҳама дар симои як равшанфикр душману бадхохи хешро мебинад. Манфиатдорон бошанд, аз ин хусумат истифода намуда, тӯдаро бар зидди равшанфикрон чихат медиҳанд. А Шомлу хушдор медиҳад, ки «тӯдаи ноогоҳе, ки манофеъи худро ташхис намедиҳад ва ногузир аз пойгоҳи таассуб қазоват мекунад, маъмулан бо ҳамон чизҳое душманӣ меварзад, ки начотдиҳандаи ўст ва лочарам пояҳои қудрату нуфузи ҳаромзодаҳоеро истехком мебахшад, ки душмани савгандхӯрдаи ў ҳастанд» [129].

Шоир тӯдахоро ба кудаконе шабеҳ медонад, ки аз суранги пизишку корди чарроҳ метарсанд ва агар ба ихтиёре онҳо бошанд, маргро ба дӯш мегиранду мусоидати начотбахши табибро не. Аммо бемории тӯдаҳо дар муқоиса бо чомеаи бемор ҳеч аст, зеро «ичтимои бемор ғули қудратманди пурнеруест, ки бо чумоқаш фикр мекунад ва гирифтори микруби ваҳшатноке аст, ки сафрои таассубашро ба ҳаракат дармеоварад ва ўро гирифтори чунин хомандешӣ мекунад, ки ҳеч мантиқеро намепазирад» [129].

Шоир ба ин назар аст, ки дар чунин вазъияте агар як равшанфикр бихоҳад вазифаи вичдонии худро иҷро кунад, бояд барои ҳар гуна азхудгузаштагӣ, шаҳодати нобахангом омода бошад.

Масъалаи дигаре, ки перомуни мавзуи ёдшуда атрофаш изҳори назар шуда, муносибати равшанфикр бо мансабу мақом аст. Аз қавли шоир равшанфикр ҳақ надорад таваққуи чоҳу мақом дошта бошад. Дар чунин ҳолате вай аҳаммияту арзишро аз даст медиҳад ва ба як маддоҳ табдил мегардад.

Нуктаи муҳим, ки А. Шомлу ба он таъкид меварзад собит сохтани ин ақида аст, ки равшанфикрӣ касбу шуғл нест, балки як ормони инсонӣ аст. Барои равшанфикр марзу сарҳади чуғрофиёӣ мавҷуд нест. Равшанфикрон дар саросари ҷаҳон қавму хеши якдигаранд. Ғамхори табори инсонанд. Ҳамин тариқ бояд зикр сохт, ки мавзуи равшанфикру равшанфикрӣ яке аз масъалаҳои хоси гузингӯяҳои А. Шомлу мебошад, ки теъдодашон аз 20 таҷовуз мекунад. Бо назардошти пайвандашон бо шеърӯ адабиёт мо ба бархе аз онҳо ишора намудем. Гузашта аз ин таҳқиқи гузингӯяҳои мазкур дар шинохти шахсият ва ҷойгоҳи адабии шоир бисёр пураҳаммият аст.

3.1.3. Гузингӯяҳо дар бораи шеър ва анвои он

Гузингӯяҳои шоир дар иртибот бо шеър бештар дар заминаи навоариҳо ва тозагӣҳое ба вучуд омаданд, ки дар хилоли замон дар шеъри муосири форсӣ ба зуҳур расида буд. Маълум аст, ки навҷӯӣ, навандешӣ, бархӯрди тоза ба зиндагӣ ва масоили хурду бузурги он зарурату эҳтиёҷи ҳамешагии конуни ҳастӣ ба шумор меравад. Дар ин миён набояд фаромӯш кард, ки шеваву тариқи ин амр ва андозаву миқёси он дар ҳама давру замонҳо дар як поя нест. Танҳо собит шуда, ки ҷунбиши навхоҳиву навоарӣ дар адабиёти муосири Эрон аз нахустин даҳаи қарни XX ба баъд ривочу равнақи ҷашмгире доштааст.

Махсусан пас аз падид омадани инқилоби Машрута ва таъсири амиқи он ба тамоми риштаҳои ҷомеа, дигаргуниҳои қобили мулоҳизае дар адабиёти форсӣ, махсусан дар шеър сурат гирифтааст.

Шоирон кӯшидаанд, қолабу мавзуи шеъри форсиро дигаргун сохта, онро ба мазмуну мундариҷа ва андешаву эҳсосоти рӯзгори ҳеш мувофиқу созгор намоянд.

Албатта, таҳаввуле дар шеъри форсӣ дар ин давра сурат гирифт, заминаҳои пуршуморе дошт, шинохти онҳо баррасии раванди вуқӯи Инқилоби Машрута ва таъсири онро тақозо менамояд.

Дар адабиётшиносии Эрон атрофи ин масъала пажӯҳишҳои фаровоне анҷом шуда, ки ба ҷанде аз онҳо ишорат хоҳад шуд.

Тозатарин таҳқиқ дар ин замина монографияи Умар Сафар «Шеъри форсӣ дар аҳди ҷадид» мебошад [58].

Муҳаққиқ зимни арзёбии заминаҳои тағйиру дигаргунии адабиёт зикр намуда, ки таҳаввулоти паёпай ва омилҳои сиёсиву иҷтимоиёти даврони Машрута оҳиста-оҳиста сабаби нуфузи маданияту фарҳанги кишварҳои мағрибзамин дар Эрон гардида, ки омилҳои асосиаш, вуруди хориҷиён ба Эрон, мусофирати эронӣ ба кишварҳои урупоӣ ва ошноии гурӯҳе аз бузургону аҳли адаб ба забонҳои хориҷӣ, пешрафти фанни тарҷума ва огоҳии мардум аз дигар анвои адабии кишварҳо ва андешаву афкори тозаи эшон, бунёди дорулфунун,

ривочу рушди санъат ва пешрафти абзору олоти саноатӣ, кӯтоҳ шудани роҳҳо ба воситаи василаҳои ҳаракативу муҳобиротӣ, интишори китобҳои маҷаллаҳои матбуот ва ривочи санъати ҷопу нашр буд [58, 7].

М. Ш. Кадканӣ зимни арзёбии даврони мазкур хотирнишон месозад, ки «...вақте арзишҳои зиндагӣ дигаргун шуд, навъи авотифу бардошт аз зиндагӣ низ тағйир ёфт ва шеърҳои даврони маршрутӣ бо заминаи тунди отифии ҳеш шакл гирифт, болид ва шукуфта шуд ва масоили отифии аср дар шеърҳои Эраҷ, Деххудо, Ишқӣ, Ориф, Лоҳутӣ ва Фаррухиву дигарон мавриди назар воқеъ шуд ва ҳамин тағйирот, ки дар зиндагиву дар натиҷаи навъи эҳсосоту авотиф рӯй дод, вазъи шеърро ба лиҳози дигар аносир, яъне таҳаюлу оҳангу забон ва шакл дигар кард, ки, албатта, набояд аз интишори баъзе нақдҳои тунди иҷтимоӣ дар ин давра ғофил буд» [36, 184].

Аз пажӯҳишҳои мавҷуд дар ин замина чунин бармеояд, ки дар ибтидо шоирону адибон саъй намудаанд амри таҳаввулу дигаргуниро дар қолабҳои маъмултарин осонтар, мустазодгуна, дар дубайтиҳои сарбаста анҷом диҳанд. Бояд арз дошт, ки аз ин қолабҳо бештар шоироне кор мегирифтанд, ки ҳозир набуданд яқбора аз марзи суннат хориҷ шаванд. Дар ҳар сурат шеърҳои форсӣ бо ин дигаргунии ҷузъӣ басанда накард. Бо гузашти замон дигаргуниҳои махсус дар қаламрави мазмуну мундариҷа, муҳтавои шеър падида омад, ки гоми муассиртаре маҳсуб мегашт. Ин таҳаввул, ки рӯҳи замону иҷтимоӣ буд, дар қаламрави мазмуну муҳтаво маҳдуд намонд ва аксари шоирон пас аз Маршрутият дар ҷустуҷӯи қолабҳои навтаре, ки ҷудо аз қолабҳои классик буд, баромаданд.

Дар ин миён шоироне мисли Ҷаъфар Хоманай, Тақӣ Рифъат, Шамси Касмой ва Абулқосим Лоҳутӣ ҷаҳорпораҳое эҷод сохтанд, ки аз нигоҳи забон, рехти калимот, диду биниши шоирона аз сабку услуби пешиниён мутафовит буданд. Дар адабиёти таҳқиқӣ шоирони мазкурро пешгомони шеърҳои нави форсӣ шинохтаанд. [134, 49].

Вале ҳеҷ яке аз эшон натавонистанд поягузори шеърҳои ҷадиди форсӣ бошанд, чун таҳаввул наметавонад дар ҷаҳорҷӯби чанд намунае аз шеър хулоса шавад. Қобили зикр аст, ки бархе аз ин пешгомон аз ҷумла Тақӣ Рифъат ва

Шамси Касмой мутаассир аз чараёни инқилоби адабии Аврупо ва Туркия буданд ва ният доштанд чунин инқилоберо дар чомеаи эронӣ низ ба вучуд биёранд. Иқдоми шоистаи эшон махсусан Тақӣ Рифъат ин буд, ки атрофи масоили таҷаддуду навандешӣ баҳсу ҷидолҳои зиёде баргузор менамуданд ва афкору андешаҳои хешро дар рӯзномаи «Озодистон»-у маҷаллаи «Раъд» ба нашр мерасониданд. Мутаассифона бо сабабҳои мухталиф аз ҷумла худкушии Тақӣ Рафъат эшон натавонистанд таҳкурсии маҳкаму устуворе барои шеъри ҷадиди форсӣ бино созанд.

Роҳ ба қаламрави таҷаддуди ростин баъдҳо тавассути Нимо Юшиҷ боз гардид ва беҳуда нест, ки ўро дар адабиётшиносии Эрон бунёнгузор ё падари шеъри форсӣ шинохтаанд. Ба андешаи Тақӣ Пурномдориён «Нимо ба тадриҷ дар натиҷаи тааммулу тафаккур, ки хасоили ў буд ва ғалаба бар васвасаҳои шуҳрату мулозимони он, тавонист роҳи дурусти суннатшиканӣ ва таҳаввули адабиरो пайдо кунад ва фориғ аз ҳаббу буғзҳои дигарон ва сабр бар тамасхурҳову танзу кинояҳо ба суннатвобастагон, ҳатто ба қабули шаҳодати адабӣ, ки замоне Шаҳриёр ба ў ёддовар шуда буд, рисолати худро дар эҷоди таҳаввули асосӣ дар шеъри форсӣ ба анҷом расонд» [95, 19].

Нимо бар ин бовар буд, ки шеър бояд ба ҳоли табиӣ баён наздик шавад ва талош менамуд назму насрро бо ҳам наздик кунад. Перомуни ин ҷанбаи кори Нимо муҳаққиқони зиёде таъкид варзидаанд. [93; 56; 80; 111].

Имрӯз бидуни шак шеъри нимой ба сифати як қолаби аслӣ ҷойгоҳи худро дар шеъри муосири форсӣ бозёфтааст. Маълум аст, ки он чи қолабҳои шеъри суннатиро пойдору устувор нигоҳ медорад «баробарии тӯлии мисраъҳо ва риояти қофия» аст. Бар хилофи ин он чи қолабҳои нимоиро ба вучуд меовард, раҳой аз вобастагии ин қолабҳо ва канорагирӣ аз қолабҳои аз пеш таъиншуда аст. Ба дигар сухан қолаби шеъри нимой замоне падид меояд, ки шеър зода шавад.

Дар радифи шеъри нимой лозим аст аз шеъри сапед ё шеъри озод ёд намуд, ки яке аз шаклҳои дигари таҳаввули шеъри форсӣ маҳсуб мешавад. Бунёнгузори ин шакли шеърӣ дар адабиёти муосири форсӣ ба номи Аҳмади Шомлу гирех мехӯрад.

Нахустин вижагии ин навъи шеър иборат аз он аст, ки дар он вазн риоят намешавад. Шоир дар шеъри сапед бештар ба калима ва ҷойгузинсозии он дар матни шеър ва гузашта аз ин ба унсури хаёлу андеша такявар аст.

Дар хусуси заминаҳои зуҳури он дар адабиётшиносии Эрон чунин андешае пешӣ мегирад, ки гӯё шеъри сапед бар асари тарҷумаҳои шеъри ғарбӣ, ки шабеҳи китъаҳои мансури адабӣ буданд, ба вучуд омадааст.

Шеъри сапед бо назардошти осонии зоҳирӣ тарафдорони зиёде дошта, вале ба ҷуз А. Шомлу ва чанд тани дигар дар ин росто муваффақ набуданд.

Қисмати зиёди гузингӯяҳои шоир маҳз ба шеъри сафеду аносири созандаи он иртибот мегирад. Қобили зикр аст, ки замоне ки Шомлу ва насли ӯ даст ба ибдоъу навардозӣ заданд, ки ҳама шеъри навро қабул доштанд. Ин буд, ки А. Шомлу дар муқобили муҳолифони шеър ҷабҳа гирифта буд ва дар мақолоту матолиби пуршумораш аз ин падидаи тоза Ҳимоят менамуд. Ӯ дар бораи шеъри сапед чунин назар дорад: «Шеъри сапед аз вазну қофия, аз ороишу пиرويш-эҳсоси бениёзӣ шояд накунад, аз он маҳрум аст ва шояд битавон аз он маҳрум намонанд, лекин тазоҳур ба бениёзӣ мекунад. Шеъри сапед шояд рақсе аст, ки ба мусиқӣ эҳсоси ниёз намекунад. Дар ҳақиқат шеъри сапед шеъре аст, ки намехоҳад ба сурати шеър дарояд, шеъре, ки барои шудан ва аз қувва ба феъл даромадан қолаби баранги худро-шакли зеҳнӣ ва мучаррадро дархост мекунад, бо ҳар чизи изофӣ, ба ҳар қофия дугонагиву беҳавсалагӣ нишон медиҳад» [145, 37].

Дар хусуси шеъри озод андешаву дидгоҳҳо мутафовут аст. Бархе онро муодили шеъри сапед медонанд. А. Шомлу дар борааш чунин изҳори назар мекунад: «Нияти ман аз шеъри озод навъе шеър аст, ҳамчунин ки рубой ё ғазал навъе аз шеър аст. Шеъри озод шеъре аст, ки вазни он аз вазни шеъри куҳан комилтар шуда аст. Ба ин шакл, ки аз як баҳри арузӣ на ҳамон маҷмуаи афоил, балки танҳо як воҳиди он ба кор гирифта шавад. Дар шеъри озод андеша дар ҷомаи мавзуну муносиб ба андомҳои хеш ба озодӣ мехиромад ва гирифтори ин боистани нест, ки агар ҷомае орият танг даромад аз ҳайкали худ битарошад ва

бар хилофи он шолу дасторе бар худ печад, то чомаи кушод бар қомати ӯ фуру наафтад» [111].

Масъалаи дигаре, ки миёни андешаҳои шоир дар робита ба шеъри озод чалби назар менамояд, мавзуи қофия дар шеъри озод аст. Ба қавли шоир дар шеъри озод қофия ба таври маҷбурӣ ё бо хоҳиши шоир оварда намешавад, балки сиришти шеър гоҳо зояндаи қофия аст «дар шеъри озод ровии қофия низ чун вазн ё сухан ё наҳви андеша аст. Асбоби бузург ва василаи ороиши зоҳир нест, аз рӯйи ҳисоб дар қор менишинад ва лочарам зебост, чаро ки муқайяд аст. Шеъри озод шеъри Нимост ва «Мурғи омин»-и Нимо намунаи комилу дурахшон ва намунаи беназири шеъри озод аст» [94, 202].

Яке аз масъалаҳои, ки дар адабиётшиносии имрӯзи Эрон ҳамеша гарму доғ буда, масъалаи заминаҳои шеъри сапеди А. Шомлу аст.

А. Шомлу дар ҷойи дигар нуктаи чолиберо перомуни меъёрҳои санҷиши шеъри сапед ибраз медорад. Ба ақидаи мавсуф шеъри сапед, замоне, ки ба зухур мерасад ҳамзамон малакаву меъёрҳои санҷиширо ҳам барои арзёбии хеш фароҳам меоварад. Меъёрҳои, ки шеъри ба зухуррасидаро ҳамчун шеъри хуб ё қабул мекунад ё ҳамчун намунаи шеъри бад маҳкумаш месозанд [111].

Мавзуи дигари қобили мулоҳиза дар миёни гузингӯяҳои А. Шомлу назари хоси ӯ ба шеъри қуҳан ва шеъри фардии шоир аст. Мавсуф дар мавориди мухталиф атрофи ҷистии шеър, заминаҳои зухуру дидани он, лаҳзаҳои офариниш, иртиботаш ба мазоҳири зиндагӣ, нақши он дар қонуни ҳастӣ андешаҳои чолиб баён дошта.

Қабл аз он, ки перомуни назариёти ӯ роҷеъ ба шеър сабки хоси мазкур изҳори назар шавад, лозим медонем ба як андешаи ӯ дар пайванд ба шеъри қуҳан ишорат намоем.

А. Шомлу дар матлабҳои алоҳида ва дар бархе аз мусоҳибаҳои ба масъалаи шоирони қадим, бархурду таваққушон аз шеър ва мавзуоти дарунмояҳои шеър дахл менамояд. Шоир муътақид аст, ки шеър барои шоирони қадим категорияи хосе набудааст. Аз диди эшон ҳар асаре, ки бар вазни арӯзӣ

устувор будаву мавзюяш панду ахлоқ, мадху ситоиш, ҳачву масхарагӣ, ҳарзагиву ҳикояту моддаи таърих бошад, шеър будааст.

Ба қавли А. Шомлу дар аксари маворид дар шеъри қадим аз мақулаҳое мисли «эҳсоси шоирона», «мантиқи шеърӣ» асаре наметавон пайдо намуд.

Албатта, ба ин чанбаи назаргоҳи шоир метавон то андозае мувофиқат намуд, вале миёни мероси манзуми ниёкони мо осоре, ки шомили ду унсури ёдшуда аст, пуршумор аст. Аз сӯйи дигар, заминаи аслии шеъри муосир, бархурдориаш аз эҳсосу биниши неруманди шоирона, бастагӣ ба шеъри қадим дорад.

А. Шомлу ағлаб зери унвони «шеъри ман» диду талаққӣ ва бардошташро аз дунёи розолуди шеър тарсим менамояд. Шеър барои ӯ ҳама чиз аст. Василае, ки бо ӯ метавон гӯшае нишасту роз гуфт. Замони зуҳури мушкилот аз нерӯи беинтиҳои ӯ кор гирифт. Масъалаи дигари чолиб миёни гуфтаҳои ӯ ба замони офариниш ва пайванди он бо муҳити перомун гиреҳ мехурад.

Шеър барои шоир чизе нест, ки махсус ба хотири он гӯшае нишасту дар борааш фикр намуд. Ӯ менависад, ки «ман усулан машғалаи шеърӣ надорам ҳеч вақт, ҳеч вақт. Шеър ҳамеша барои ман як зиндагии ониву фаврӣ аст. Медонед, гоҳе барои ман шеър воқеан як чизи қобили ламс аст. Дуруст мисли марде аст, ки эҳтиёҷ ба зане пайдо мекунад. Маро ниёз мекашад ба тарафи шеър ва вақте навишта мешавад, маълум мешавад, ки ҳиссе аст. Як ин далели ҳисс, ки ҳамеша шеър бар ман тасаллут дошта, дар аксари шеърҳо» [111, 184].

Шоир дар гузингӯяи дигаре таъкид менамояд, ки ончи барои шеър заруру муҳтарам аст, нерӯи ангезаҳои он мебошад. Шеър набояд баёни субъективӣ бошад. Шоир набояд ҳикоятгӯи азаматҳову сардиҳо, ваҳшатҳо бошад, балки шахси шоирро нубуғу хунаре лозим аст, ки ин сифатро ба гунае дар матни шеър чойгузин намояд, ки зимни хондан ба хонанда ангеза бидиҳад, азим будан, сардиро, ваҳшатро дар вучуди хеш эҳсос намояд.

Дар боло зикр гардид муҳаққиқон бар ин назаранд, ки таҳаввули шигарфу амиқ дар фаъолияти хунарии шоир танҳо пас аз чопи маҷмуаи «Ҳавои тоза» дар соли 1958 сурат мегирад. Ба назар чунин мерасад, ки шоир ба қавле, ки ба

мардуми миҳанаш дода буд, вафо мекунад. Ба навиштаи Т. Пурномдориён, заминаи аслии ашъори вайро эҳсосоту авотифи бархоста аз таассуроти иҷтимоӣ ташкил менамоянд. Сурудаҳои вай як навъ саргузашти меҳру кин, яъсу умед, ишқу нафрат, ғаму шодӣ, дарду дарег ва ҳамлаву гурез аст, вале меҳвари аслии тамоми ин авотиф иҷтимоӣ мардумаш мебошад: «Камтар шеър аз вай мехонем, ки асар аз дардҳои мардуми фазои мусаллат бар чомеаро набинем. Шомлу дар калби маъракаи зиндагӣ ҳузур дорад... набзи шеърҳои ӯ бо набзи иҷтимоӣ мезанад ва шеъри ӯ садои зарбаҳои як зиндагии иҷтимоӣ ва як даргирии васеъ бо рӯйдодҳост» [94, 202].

Дар атрофи пайванди шеърш худӣ ӯ дар яке аз гузингӯяхояш чунин менависад: «Ҳеч вақт тасаввур наметавонам бикунам, ки шеър асари мустақими зиндагӣ набошад. Ё чизе бошад чудо аз зарбаҳои зиндагӣ. Ман фикр мекунам, ин аслан садои он зарбаҳост. Дар ин ҳеч шаке нест. Мунтаҳо ман наметавонам чунин кӯшише бикунам, ки ин зарбаҳо ба як нахве ба сурати шеърӣ дарбиёяд ва навишта бишавад. Худ ба худ ин кор мешавад» [94, 3].

Шояд саволе ба миён афтад, ки ин зиндагӣ, ки шеъри шоир садои зарбаҳои он аст, дар кучо чараён дорад ё дар кучо таҳаққуқ пайдо мекунад? Беҳтар аст, посухи ин пурсишро дар хилоли андешаҳои вай чувствӯ намоем. Дар як мақолааш конуни зиндагиву шебу фарози онро чунин шарҳ медиҳад: «Дар боби ончи «заминаи кулӣ» ва натиҷаи «заминаи асли»-и шеъри маро месозад, метавонам ба содагӣ гуфта бошам, ки аз дер боз саросари зиндагии ман дар нигарониву дилҳура хулоса мешавад. Мушоҳидаи тангдастиву беадолатӣ дар ҳама умр, бахтаки руъёҳое будаанд, ки дар бедорӣ бар ман гузаштааст. Беадолатӣ дағдағаи ҳамешагии ман будааст ва шояд аз ҳамин рӯст, ки беадолатӣ ҳамеша дастдандаркор аст, то ба навъе аз ман интиқом биситонад.

Ин ҳайвони хавфангез, ки даври ман роҳ рафтааст ва дар қадамҳояш тилисме ба гирдогирди ман кашида, то ҳеч гоҳ ҳузурашро аз ёд набарам ва дуртар ҳангоме, ки истоданро навъе беадолатӣ биёбад нисбат ба дигарон... ва дар заминаи инҳо ҳама хушрақсӣҳои тангдастӣ-ин беадолатии бузургу мардафкани

ичтимой, ки тан додан ба ҳамаи шиканчаҳоро бо калимаи харрангкуни «вазифа» тавзеҳ мекунад» [94, 84].

Исботи ин гуфтаҳоро мо зимни мурури ашъори шоир равшан мекунем:

Бар дари ин рӯзи по дар чой

Умеде дурахшид, ки дигар нест.

Умеди саодате, ки побарчо менамуд,

Лекин дар бистари хеш ба чуз хоби гузар набуд [2, 43].

Шоир дар гузингӯяҳо ба масъалаи шеъри сафед ва мансур бисёр тавачҷух намуда ва маълум аст, ки аслан сабаби аслии шуҳрату маҳбубияти ӯ ашъорест, ки бо номи шеърҳои мансур ё сафед сурудааст. Пӯшида нест, ки дар радифи Шомлу шоирони зиёде дар заминаи эҷоди шеърҳои мансур гомҳое бардоштаанд, вале ҳеҷ кадоме аз онҳо ба пояи Аҳмади Шомлу нарасидаанд. Дар ин замина ӯ шоири муваффақ аст ва шеъри асили сафеди муосири форсӣ, бидуни тардид, бо номи вай тасбит шудааст. Ба андешаи муҳаққиқ У. Сафар, Аҳмади Шомлу «худ офаридгори беҳтарин намунаҳои шеъри мансур аст ва аз сӯи дигар, нерӯмандтарин назариётчӣ ва донандаи чузъиёти ин навъи шеър аст. Ӯ нисбат ба шеъри асил, шеъри ноб диди тозаи худро дорад. Дидгоҳе, ки дар зехну афкори дигар шоирон ва муҳаққиқони шеъри сафед нест. Аз дидгоҳи Аҳмади Шомлу, шеър ҳосили ёфтаҳо, кашфҳо ва дидаҳову зоидаҳои ногаҳонии амалу зехни шоир аст, ки зимни падид омадани он ҳеҷ қайду банде набояд музоҳими он бошад. Маҳзи хотири ин абзореро, мисли вазну қофия дар чунин ашъоре муҳим намедонад. Ҳама чиз бояд ба таври табиӣ сурат бигирад. Агар зимни зоишҳои ногаҳонии зехни обистани илҳом шоир пушти вазну қофия бигардад, ин чараёни табиӣ дучори олудагиҳо хоҳад шуд, олудагӣҳое, ки аз ҳусну зебоии табиӣ шеър коста мегардонад ва метавонад масири зехнро дигаргун созад» [55, 13].

Дар чойи дигар А. Шомлу аз пайванди шеър бо забон сухан дар миён мегузорад. Агар як шеър дар марзи замону макон ба зухур расид шаклпазириаш тавассути забон сурат мегирад. Пас барои шоири асил будан қабл аз ҳама шинохту маърифати имконоту заруриятҳои забон бисёр арзишманд аст.

Ҳарчанд асосгузори шеъри сафед будани Шомлу собит шудааст, вале шинохту маърифати шоистаи он дар заминаи шеъри нави Эрон ба таври комил таҳқиқ нагардидааст. Мавзуҳои зиёди зидду нақиз дар робита ба чанбаи навардозонаи шеъри ӯ дар адабиётшиносии имрӯз мавҷуд аст, ки ба бисёре аз онҳо метавон дар гузингӯяҳои шоир посух пайдо намуд.

Тавре ки зикр гардид, миёни гузингӯяҳои А. Шомлу мавзуи шеър ва чистии он аз матраҳтарин мавзӯ аст. Шомлу дар яке аз суҳбатҳои хотирнишон сохта, ки умуман шеърро таъриф додан, барои он қоидаи муайяне пешниҳод намудан душвор аст, аслан шеър таърифпазир нест. Танҳо бо таърифи бархе таҷрибаҳо, доништаҳо ва қиёси падидаҳо метавон дарку бардоште аз шеър ба даст овард.

Мавсуф ҳамзамон ёдовар мегардад, ки муҳаққиқону ноқидони қадим дар таълифоту тазкираҳои хеш таърифҳои аз шеър додаанд, вале бозтобдихандаи табиати шеър нестанд, норасоӣ ва нуқсҳои зиёде доранд. Гузашта аз ин замони муосир ниёзу таваққуш аз шеър чизи дигар аст.

Шомлу зимни баён арзёбии мавзуи шеър ба чанд нуктаи қобили тавачҷух ишорат менамояд. Аз ҷумла, таъкид менамояд, ки шеър шабеҳи дигар аҷсоми падидаҳои ҷаҳони перомун дорои ду унсур даруниву руҳӣ ва берунӣ аст. Ӯ қиёси аҷиб менамояд. Шеърро бо инсон тақосӣ намуда зикр менамояд, ки агар барои як инсон либос унсури хориҷӣ ё берунӣ бошад, барои шеър вазну қофия рӯки берунӣ шумурда мешавад.

Инсонҳо талош меварзанд зоҳири ботини хушоянд дошта бошанд. Танҳо дар марзи шеъру офариниши он воқеият дигаргуна аст. Матлубу созгор афтодани унсури берунӣ дар шеър бастагӣ ба ҳунари шеваи кори ҳунарманд аст. Гоҳо мешавад, ки бархеҳо ки матлаби гуфтани доранд, вале дар амри эҷод дасти расо надоранд. Мавзӯро ба гунае бозтоб медиҳанд, ки тамоми аҳаммияту арзишашро аз даст медиҳад, баръакс ҳунарманд мардум гоҳо як матлаби пешипоафтодаро ба гунае баён месозанд, ки агар дар қазовату арзёбӣ дақиқ нашавӣ онро асари олии мешуморӣ.

Шомлу дар ҳалқи шеър барои шоир шинохти техникаи офаринишро муҳим мешуморад ва ёдовар мешавад, ки гомҳои нахустини ӯ ва ҳамтоёнаш дар амри

офариниши шеърҳои бевазну беқофия барои онҳое, ки гӯшашон ба шеъри қадим одат карда буд, қобили қабул набуд ва маъмулан офаридаҳои онҳоро ҷиддӣ намегирифтанд ва ба сурудаҳои онон ба тамасхур менигаристанд. Мушкили онҳо аз нигоҳи шоир ин буд, ки эшон шеърро аз адабиёт фарқ карда наметавонистанд. Барои онҳо танҳо вучуди вазну қофия собиткунандаи шеър буд. Бо гузашти замон бар асари саъю талоши шоирони наваҷод бахши умдае аз мардум тавонистанд ба моҳияти масъала пай баранд ва шеърро аз адабиёт фарқ кунанд, бе он ки дониши комили адабӣ дошта бошанд.

Ба қавли дигар мардум «агар таърифи дақиқе аз шеър дар даст надоранд ба таҷруба дарёфтаанд, ки таърифи Шамс Қайси Розӣ аз шеър таърифи умумӣ аст ва ба рағми ӯ калом мумкин аст мавзуну мутасовӣ набошад ва ҳуруфи охирини он ҳам бо якдигар намонад ва бо ин ҳама шеър бошад. Имрӯз хонандаи шеър медонад, ки вачҳи имтиёзи шеър аз адабиёт танҳо ва танҳо мантиқи шоирона аст, на вазну қофия ва санъатҳои каломӣ» [52, 240].

Равшан аст, ки аз оғоз дар шеъри форсӣ вазно яке аз унсурҳои аслии шеърсоз шинохтанд. Дар тӯли замон ин андеша дар зехно нишаста, ки шеър бидуни вазн шеър нест. А. Шомлу дар гузингӯяҳо зимни ибрази назар перомунӣ ин мавзӯ нуктаи ҷолиберо пеш меорад.

Мазкур мегӯяд, ки хонандаи имрӯз ба умқи ин воқеият расида, ки шеърро метавон дар шакли наср ҳам офарид. Ҳатто хубтару зеботар аз ашъори шомили вазну қофия.

Шомлу ба вазн ҳамчун як унсури зотиву рӯки аслии шеър муътақид нест. Аз диди ӯ вучуди вазн зехни ҳаллоқи шоирро аз масири аслии офариниш мунҳариф месозад. Зеро вазн танҳо теъдоди муайяне аз калимаҳоро дар ҳарими худ роҳ медиҳад ва иддаи дигари вожагонро иҷозаи вуруд ба ин ҳарим нест. Ин дар ҳоле аст, ки ҷо дорад он вожагон беш аз дигар калимаҳо мазмунофарину маънисоз бошанд. Шоир барои тасдиқи андешааш мисоли ҷолибе мезанад: «бигзор шеъри хому афсонахурдари ба селобе ташбеҳ кунам, яъне ба он миқдор обе, ки бар асари ба ҳам пайвастанӣ ин қатраҳое, ки якдигарро тадоӣ карда, берун кашидаанд, бар шеби замонае, ки зехни шоир аст, фуру меғалтанд. Вақте ки мо

вазне барои шеър дар назар бигирем мисли он аст, ки барои ин селоб, ки бояд ташкили рӯде бидихад, пешопеш бистаре ҳафр кунем, то об ҳатман ва ногузир аз он бигзарад ва ба фалон нуктаи хос ҳидоят шавад. Дар ин сурат вазн чизе чуз «селгир» нест. Ин дарвоқеъ мунҳариф кардани ҷараёни селоб ва ҷилавгирӣ аз ҳаракати халлоқи он аст» [52, 430].

Шомлу дар идомаи матлаби хеш боз ҳам таъкид мекунад, ки шеър бояд аз ҳар банду қайде озод бошад, зеро ба ҳукми «фаровони оташфишоне аст, ки аз аъмоқи торики уқёнус берун меояд» ва бояд ҷазоирӣ зебоеро аз фарҳанги инсонӣ бисозад. Маҳзи хотири ин вазн ҳамеша сабаби дур шудани зеҳни шоир аз масири табиӣ шеър мегардад.

Омӯзишу мурури мӯшикофонаи гузингӯяҳои А. Шомлу касро ба ин натиҷа мерасонад, ки гӯё ӯ ҳамеша мувоҷибу назорагари шеър аст. Ба он аз паҳлуҳои мухталиф нигоҳ мекунад, афқору аносири созандаашро таъйин месозад, барои ҳар яке нақшу арзише қоил мешавад. Муддате атрофи ҷистии он тааммул мекунад, то сабаби ҷаззобияту кашандагии онро дарёбад. Гоҳе ба шеър аз зовияи андӯхтаҳо ё мақулаҳои фалсафӣ назар меафканад ва шеърро падида, иттифоқ ё ҳодисае медонад, ки замону макон аркони созандаи онанд. Шеър дар марзи забон ва созу барги он шакл мегирад ва ба зухур мерасад. Ин амр дар навбати худ тақозо мекунад, ки дар офариниши он аз ҳама имконоти забонӣ истифода шавад. Дар ин нукта аст, ки назари ӯ ба унсури аслии шеър калима ва ё вожа мерасад. Аз нигоҳи шоир маҳз калимот мебошанд, ки мазоҳири дунёи перомунро дар бистари шеър ҷойгузин месозанд. Бо кумаки вожагон мо дунёи айниро дар марзи зеҳният ба тамошо менишинем.

Дар гузингӯяе, ки Шомлу чунин изҳор медорад: «калимаҳо дар шеър мазоҳири ашё нестанд, балки худ ашъянд, ки аз тариқи калимот дар он ҳузур пайдо мекунанд. Бо рангу таъмашон, бо садои ҳаҷму дурустиву нармиашон, бо илқоиёте, ки метавонанд бикунанд, бо тадоиҳое, ки дар имконашон ҳаст, бо тамоми боре, ки метавонанд дошта бошанд, бо тамоми фарҳанге, ки пушти ҳар қадамашон хобида. Бо тамоми таърихе, ки доранд. Пас тамоми инҳо бояд барои

шоир шинохташуда, таҷрубашуда бошад. Шоир бояд кулли ҷаҳонро аз тариқи шеър таҷруба кунад» [52, 242].

Шомлу дар халқу офариниши шеър таҷруба, ошноиву шинохти дақиқу амиқро бисёр заруриву арзишманд медонад. Ба қавли ӯ инъикосу бозтоби матлабе мисли захр, бидуни чашидан, озмудани он имкон надорад. Ё шоире, ки мехоҳад аз марғу ҷаҳони розолуди он сухан дар миён меғузорад бояд дар муқобили марғ сина сипар созад.

Шомлу муътақид аст, ки шеър мисли дигар риштаҳои ҳунар омӯхтани аст. Набояд ин амрро сатҳӣ пиндошт, бояд дар марзи он даст ба мутолиаву омӯзиши амиқ буд. Масъалаи дигаре, ки дар гузингӯяҳо дар иртибот бо мавзуи шеър барҷастагӣ пайдо намуда, шеърियाи шеър аст, шеър тамаддунсоз, инсонсоз бошад. Ба ин маънӣ чунин менависад, ки «Шеър бояд аввал шеър бошад, баъд мултазам. Ҳаргиз беш аз ҳар шоири дигар аз замону ҷомеаи худ сухан гуфтааст, аммо аз онҷо, ки шеъраш фарҳангсоз буда, то ба имрӯз бар қуллаи ифтихори шеъри мо зиндаву пӯё монда. Пас бояд тафовут миёни шеъру шиор ба дурустӣ ташхис шавад. Мақсадам аз мултазам дақиқаи ҳамон аст, ки Маяковский онро суфориши иҷтимоӣ мехонд ва меғуфт «шоир бояд барои навиштани шеър аз иҷтимоӣ суфориш қабул кунад...»» [52, 243].

Бояд зикр намуд, ки перомуни матлаби мазкур аксари муҳаққиқон изҳори назар намуда, ба нақши калимаҳо дар матни як шеър арзиши босазо қоил шудаанд. Дар китоби «Фалсафаи дӯст доштан» зикр шуда, ки «ҳар шеъре дар ниҳоят иборат аз маҷмуи вожагону калимоте аст, ки дар ҷаҳорҷӯби муайян канори ҳам омадаву пайванду иттиҳод эҷод намудаанд, то паёмеро ба муҳотабон бирасонанд ё мисли бозигарони театр саҳнаеро аз зиндагии инсонӣ ба намоиш бигузоранд. Дар ин миён муҳим шеваи расонандагӣ ва сабки бозигарист, ки ба ҳунару истеъдод доман мезанад. Шеър бозӣ бо вожагон аст ва ин бозӣ бояд ба гунае сурат бигирад, ки эҷоди шигифтӣ, дилчаспӣ, ҷаззобият намояд, таъсирбарангез бошад» [59, 53].

Бо дидаи таҳқиқ нигаристан ба гузингӯяҳо ҳар муҳаққиқеро ба ин натиҷа мерасонад, ки гузингӯяҳо калимаҳои кутоҳшудае нестанд, балки дидгоҳи хоси

шоиранд. Нерӯи таъсири ин гузингӯяҳо ба андозае аст, ки гоҳо хонандаро ба ҷое мерасонад, ки онро кори худ, моли худ медонад. Яъне хонанда ба ҷойи дигарогоҳӣ ба худогоҳӣ мерасад. Зеро гузингӯя сухани мутафаккирона нест, балки андеша, тафаккур ба садои баланд аст.

Гузингӯяҳои А. Шомлу ҳарчанд мавзӯӣ мебошанд, вале ҳар яке унвоне дорад, ки матнаш бо он мувофиқати комил дорад. Масалан яке аз онҳо «Таквини шеър» аст, манзур аз он камоли тадриҷии шеър аст. Дар матни чунин гузингӯяҳо ончи ҷалби таваҷҷуҳ менамояд, шеваи муътақид сохтани хонандагон аст. Шомлу перомуни мавзӯе, ки худ ба он боварманд аст, назарашро ба таври қотеъ зикр намуда, баъдан ҷиҳати равшанӣ андохтан атрофи он қиёсҳои аҷиб мекунад. Шоир шеърро ба як зиндагии фаврӣ, онӣ ташбеҳ намуд, баъдан шабеҳи афтодани себ аз дарахт медонад «бояд тағйиру таҳаввули бисёр дар он анҷом шавад. Аввал шукуфа аст ва баъд мерасад ва баъд ҷудо мешавад, мунтаҳо мо он мароҳили аслашро намебинем» [17].

Ҳамон гуна ки хотирнишон гардид, мавзӯи ҷистиву моҳияти зотии шеър дар тули умри эҷодии шоир густариши камоли матлубро пайдо намудааст. Гоҳо гузингӯяҳои шоир хеле кутоҳанд ва танҳо ба яке аз ҷанбаҳо ё вижагиҳои шеър ишорат меварзанд. Аз диди мавсуф шеър иттиҳоду таҷаммуъ мебошад, ки аз мантиқу таҷрибаву қиёси инсонӣ мегузарад ва замоне, ки аз ин суханон инсон ёрӣ мегирад, эҳсосоту авотифаш барангехта мегардад ва дарку тасаввури қобили мулоҳиза дар ӯ пайдо мешавад.

Шомлу дар ҷойи дигар иброз медорад, ки шеър бояд шайпур бошад, на лолоӣ ё аллағӯӣ. Ба дигар сухан бедоргар бошад, на хобовар. Хосиятҳо ва барҷастагиҳову сифатҳои, ки шоир барои шеър қоиладор аст зиёданд. Вай муътақид аст, ки шеър бояд ҳаяҷону ҷушандагӣ дошта бошад. Дар ниҳоди шоир бичӯшад. Адами ин хосият шеърро беруҳу бечон месозад ва касе онро ба расмият намениносад. Шомлу гоҳо шеърро рӯёе медонад, ки дар бедорӣ мегузарад. Эҳсосе аст, ки дар марзи зеҳнияи шоир даргурез аст ва нобаҳангом дастгиру маҳор мегардад.

Барои мутақоид сохтани тарафи суҳбат ва равшан сохтани мавзуи матруҳа қиёсҳои одӣ, вале нишонрас менамояд. Масалан дар мусоҳибате чунин иброз дошта: «мисли ин ки шеър чизе аст, ки ба ношиносе, ки кунҷковии одамро бармеангезад ва ночор одам тасвире аз он чизи гунг туи зеҳнаш мебандад, бикашад, барои он ки он ҳолатро беҳтар бишносад. Онро бишқофад, битавонад бубинад, сар дарбиёрад аз ин, тақрибан ба ҳамчунин ҳолати ҳис» [70].

А. Шомлу зимни ибрази назар ба шеър перомуни навъҳои шеър низ гузингӯяҳои чолиб дорад. Аз нигоҳи ӯ миёни ашъори шоирони имрӯз мо ба навъе аз шеър дучор мешавем, ки онҳоро метавон шеъри абзорӣ номид. Хосияти ин шеърҳо аз он иборат аст, ки холиқи онҳо дар садад аст назари мардумро ҷалб созад. Ин тоифа шоирон ё сиёсатпешаанд ё гадое, ки бо каломи худ меҳоҳанд суди молӣ ба даст биёранд.

Ба навъе аз ашъор Шомлу унвони шеъри иктисобӣ медиҳад. Ӯ бар ин назар аст, ки шеър бояд дар даруни шоир бичӯшад, то баъдан раҳо гардад. Замоне ки як шоир ин сарватро дар ботин надорад, ҷӣ гуна метавонад онро аз берун бигирад. Гап дар ин аст, ки бархеҳо дарунҳолиянд ва маҷбуранд онро дар берун ҷустуҷӯ ва касб кунанд. Коре, ки иҷрояш имконпазир нест.

Шеъри тасаннуй навъи дигаре аз шеър аст, ки дар шарҳу баёни воқеъ ва муъҷазӣ он Шомлу зиёд саъю талош намудааст. Диди ҷомеъ ва умумии шоир аз шеъри тасаннуй, самимӣ, ҷиддӣ набудани шеър аст. Сатҳӣ, сохтакорона сохтани шеър маҳсуб мешавад. Шоир бар ин бовар аст, ки бо овардани ду се тасвиру чанд ташбеҳ дар калом наметавон ба марзи шеъри воқеъ расид.

Шомлу дар фурсати дигар мегӯяд, ки шеър бояд тарҳу нақшаи аз пеш таъиншуда надошта бошад, лозим аст, ки ғайриинтизор, нобаҳангом ба зухур расад. Дар акси ҳол шеъри тасаннуй аст.

Дар идомаи мавзӯ зикр мегардад, ки аслан холиқи шеъри тасаннуй касоне мебошад, ки меҳоҳанд бо шеър худро дар ҷомеа ҷой кунанд.

Эҷоди ашъори сохта ё тасаннуй барои Шомлу ба андозае нохушоянду нопазируфтани аст, ки пешниҳод мекунад соҳибони чунин ашъоре бояд муҷозот шаванд, зеро ин ҳам як навъ, ҷурм, фиребкорӣ, гумроҳкорӣ маҳсуб мешавад. Ӯ

менависад: «Оби покеро рӯйи дастатон бирезем. Шеъре, ки тарчумааш ба сурати мақолае дарояд, хукқабозӣ аст, на шеър. Гандумнамой ва чавфурӯшӣ аст. Чунин шоиреро қонунан метавон ба унвони кулоҳбардор таҳти таъқиб қарор дод» [18].

Миёни гузингӯяҳои шоир мо ба мафҳуми дигаре бо номи «шеъри исто» бармехурем. Мачмуан, манзур аз шеъри исто шеъре мебошад, ки аз нигоҳи мазмуну мундариҷа, дарунмояҳои шеърӣ аз доираи муайяне берун намеравад. Мавзуҳои шабеҳу такрорӣ дорад. Мақсади шоир аз ин гуна шеър шеъри шоирони классик аст. Ба ақидаи Шомлу мазмунҳои шеърии форсӣ аз чанд чиз таҷовуз намекунад. Васфу ситоиши маъшук яке аз дарунмояҳои калидии шеъри классик ба шумор меравад. Мавзуи дуюм, ки мавриди назари шоирони пешин аст интизории маъшук ва бевафоии вай мебошад. Васлу пайванд мавзуи сеюми адабиёт шумурда мешавад. Ниҳоят, танҳой, тангдастӣ ва шиква аз фалаки қачрафтор мавзуҳои мебошанд, ки дар шеъри классикӣ такрор мешаванд.

Шомлу дар радифи шеъри исто аз шеъри ҷовидона ном мебарад, ки дар биниши ӯ сиришту вижагии мунҳасир ба фард дорад. Шоир бар ин бовар аст, ки шеърро бояд барои ҷовидонагӣ сарчашмаи тағзия хуни шоир бошад. Идомати зисти чунин шеъре вобастаи он аст, ки то чи андозае метавонад дар як чашм ба ҳам задан дар зехну авотифи инсонҳо русух намояд, ба дигар сухан зарбаи муассиру мондагор ворид созад [20].

Дар байни гузингӯяҳо дар ду маврид аз мафҳуми «шеъри ҳақиқӣ» зикри ном шудааст. Албатта, инро наметавон навъи ҳосе аз шеър ба ҳисоб овард. Дар матни ин мафҳум ёфтаҳо ё дидаҳои шоир баён шуда, ки намоишгари сурат ё моҳияти ҳақиқат ё аслияти шеър аст. Аз таҳлили матни «шеъри ҳақиқӣ» дар мавриди аввал метавон чунин натиҷа гирифт, ки зуҳури як шеъри ҳақиқӣ ба зиндагии хусусӣ ва падидаҳои, ки холиқи шеър озмуда, саҳт бастагӣ дорад. Гоҳе ранҷу машаққати сангин заминаи мавриди шеъри воқеӣ мегардад. Ба ин маънӣ А. Шомлу менависад: «Ҳангоме ки дардҳои Ҷанги дувум қалбҳои равшанфикрро фушурд ва ҳангоме ки Роберт Деснос дар боздоштгоҳҳои нозӣ (натсистҳои олмонӣ) ба хоки ҳалок афтод... дар миёни ин дудҳо буд, ки шеъри ҳақиқӣ ҷӯшид ва аз миёни зулмат чун офтобе толеъ шуд» [27].

Шоир дар мавриди дуом баён намуда, ки шеъри ҳақиқӣ ҳамоне тавлид мегардад, ки пайвандашро бо адабиёт чур созад, мантиқаш дар радифи мантиқи мусиқӣ, рақс ва наққошӣ қарор бигирад.

А. Шомлу гоҳо дар гузингӯяҳояш таҳти унвони як мафҳум, ки дар асл як мавзуи алоҳида аст, бардоштҳояшро аз вижагиҳои шеър, моҳияту сиришти он изҳор медорад. Масалан зери унвони «шеъри имрӯз» муҳимтарин хусусиятҳои шеъри муосирро бозгӯ менамояд: «Шеъри имрӯзи мо шеъре огоҳу баланд, шеъре дилпазиру тапанда аст, ки дерест то аз марзи таъсирпазирӣ гузашта, ба давраи асарпазирӣ по ниҳодааст» [79].

Шоир дар идомаи матлаб изҳор медорад, ки шеъри имрӯзи форсӣ то андозаи қобили мулоҳизае маҷнунӣ шоирони бузурги дигар қавму миллатҳост. Бедорӣ, огоҳӣ, ҳамқадами замону посухгӯи ниёзҳои замон буданро мо аз устодони бузурги шеъри ҷаҳон омӯхтаем. Аксари гузингӯяҳои марбут ба шеър унвонҳои шигифтангезу кашанда доранд ва дар матни онҳо ба фикрҳои тааммулбарангези шоир рӯ ба рӯ мегардем. Дар як гузингӯяи А. Шомлу аз «шеъри хомӯш» сухан дар миён мегузорад. Ба андешаи ӯ ҳар шеъре, ки зойидаи зеҳни шоирона аст, пас аз ба зухур расидану руҳ боз кардан гӯё ба марзи хомӯшӣ мерасад. Дар чунин вазъе замони пардозоширо ҷило додани он оғоз мешавад.

А. Шомлу перомуни унвони «шеъри дурахшон» низ дидгоҳи арзишманде дорад. Аз нигоҳи вай дурахшиш, ҷилову дурахш ёфтани шеър ба вучуди диди фароҳи шоирона бастагӣ дорад. Агар шоире аз чунин дида бархурдор аст, ҳама чизро шоирона мебинад ва халқ мекунад.

Дар боло таъкид гардид, ки шеър дар гузингӯяҳои А. Шомлу аз зовияҳои мухталиф мавриди баррасӣ, таҳлилу арзёбӣ қарор мегирад. Дар бахше аз гузингӯяҳо шоир шеърро дар пайванд бо дигар риштаҳои зиндагии маънавии инсон, эҳсосу авотифи инсонӣ мурур менамояд. Масалан дар пайванди шеъру адабиёт изҳор медорад, ки мантиқу маъно дар шеър бадон гуна, ки дар адабиёт аст, мавҷуд нест. Дар ҷойи дигар замоне, ки «шеъру иқтизо»-ро канори ҳам мегузорад, вобастагии онҳоро мӯшикофона баён медорад: «шеър фарзанди иқтизо аст. Чи маълум аст ҳамин фардо «иқтизое» тағйиротеро дар забону шакли

шеъри ман ё ҳар каси дигар эҷоб накунад. Иқтисоӣ тааххуру ворастагӣ, на иқтисоӣ вобастагӣ» [21].

А. Шомлу дар шарҳи мавзуи «шеъру умед» иброд меорад, ки умеду ноумедӣ ҳолате аз зиндагии инсонанд, ки бо вуҷуди доштани фазоҳои сарбаставу торик ба кас нерӯи раҳобаршӯ ворастагӣ мебаранд. Дидгоҳи А. Шомлу дар атрофи мавзуи «шеъру андеша» низ бисёр ҷолибу шигифтангез аст. Дар ин маврид ӯ нахуст қайд менамояд, ки барои як шоир доштани пойгоҳи мушаххаси фикрӣ бисёр арзишманд аст. Набудани чунин пойгоҳе шоирро бедасту по месозад. Дар амри эҷоду офариниш муваффақ нахоҳад шуд.

Зери мафҳуми «шеъру барангезиш» шоир ба ҷанбаи ниҳоят муҳимму пураҳаммияти ангезиш ё ангега додан, таҳрик кардан таъкид меварзад. Ба қавли А. Шомлу шеър иборат аз баёни субъективӣ нест. Шеър нашояд бигӯяд ин хуршед аст, ин чиз бузург аст ё чизи дигаре. Бояд эҳсоси хуршед буданро, азаматро дар эҳсосу авотифи хонанда барангезад.

Дар гузингӯяи «шеъру тамаддун» менависад, ки шеър бо тамаддун дар муҳолифату низоъ нест, балки бо иттиҳоду таъкид ба зиндагии хеш идома медиҳад: «агар шуморе аз васоили тамаддун, мошин, чоп ва радио, синамову телевизион ва амсоли инҳост. Магар чӯз ин аст, ки ангегаи аслии пайдоиши ин васоил, тасҳили басту нашр ва эҷоди васоили фарогиртаре барои тавсияи хунару фарҳанг будааст. Инро ки мункир наметавон шуд?» [130].

А. Шомлу дар мақола аз замон мавзуи шеъру шоирро канори ҳам мегузорад то вобастагӣ ё ниёзи ин ду мақуларо аз ҳам дарёбад ва ҳосили ёфтаҳояшро ироа диҳад. Дар яке аз гузингӯяҳо гуфта, ки шеър чизе аст, ки шоирро маҷбур месозад то ӯро сурати айнӣ диҳад. Дар ҷойи дигар шеърро гӯётарин санаде меҳонад, ки бар асоси он метавон ба алоқаи иҷтимоии ҳар шоире пай бурд.

Мавзуи дигари мавриди назари А. Шомлу дар гузингӯяҳо таҳлили шеър аз шиор ва ҳусну қубҳи онҳо мебошад. Дар матни гузингӯяе омада, ки шиори сиёсӣ ё ақидаӣ наметавонад даъвои шеър будан намояд, вале шеър метавонад шомили ҳар паёме бошад.

Шоир дар ҷойи дигар таъкид менамояд, ки аз ҳеҷ шиоре наметавон шеър сохт, вале як шеър замоне ба сарҳади нозу ишвагарии худ расид, ба шиор табдил мегардад.

Равшан аст, ки илм яке аз риштаҳои муҳими ҳаёти маданӣ-маънавии инсон аст ва бо шеър пайванду иртиботҳои зиёд дорад. А. Шомлу дар гузингӯяхояш ба ин мавзӯ дахл намудааст. Аз ҷумла хотирнишон намуда, ки «ҳамеша дар ҳамин пошна чархида: истикрои олимона ҳамеша дар нуқтае ба ишроқи шоирона расида. Дар ғайри ин сурат шеър ҷойгоҳу пойгоҳе намедошт. Ҳадди аксар бозии қудаконаи бесамаре буд бо алфоз» [129].

А. Шомлу ҳамзамон изҳор медорад, ки донишу биниш ҷаҳоннигарии шоирро густариш медиҳад, аммо ба таври мустақим ба зоти шеър, ки мантиқе комилан ғайририёзӣ дорад, роҳе намеёбад. Назари А. Шомлу дар мавриди алоқаи шеъру фалсафа низ қобили тавачҷуҳ аст. Мавсуф дар як гузингӯяхояш зикр намуда, ки дар як шеъре, ки бо тамоми талаботи шеърӣ посухгӯ аст, биниши мантиқӣ бар як китоби фалсафӣ созгорӣ дошта бошад. Аммо ин амри собитшуда аст, ки бисёре аз файласуфон модаи хоми фикри худашонро аз шеър гирифтаанд.

Яке аз баҳсҳои, ки ҳамеша дар адабиётшиносӣ ҳиддату шиддати зиёд дошта, масъалаи шинохти шеъри асил аз навиштаҳои, ки бо нои шеър арза шудаанд, вале шеър нестанд. А. Шомлу низ дар гузингӯяхо дар чанд мавриде ба ин мавзӯ таъкид варзида аст. Андешаҳои ӯ зери мафҳуми «шеъру нашъер» баён гардидаанд.

Аз дидгоҳи А. Шомлу агар мо шеърро хоҳ ба назм дарбиёрем хоҳ наорем, шеър боқӣ мемонад, шеърӣташро раҳо намесозад. Алорағми ин нашъерро ба ҳар шевае, ки пешниҳод намой, мумкин аст бозтобдиҳандаи ҳама чиз бошад, ба ҷуз шеър.

Дар мавқеи дигар қайд менамояд, ки шеърро ба шеъри оливу мутавассит, хубу бад набояд ҷудо намуд. Шеър ё олий мешавад, ё аслан шеър нест.

Васати гузингӯяхои А. Шомлу беш аз 10 гузингӯя мавҷуд аст, ки зери унвони «шеъри ман» омадааст. Инҳо бо назардошти ин ки фарогири шарҳу

тавзеҳҳо, дидгоҳҳои завқии номбурда перомуни шеъри хусусии вай мебошад. Қиммати зиёди адабӣ доранд.

А. Шомлу аз шеъри хеш, чузъиёту барҷастагиҳои он сухан дар миён мегузорад ва ҳамзамон ба ҷанбаҳои дигари шеър дар умум ишорат меварзад.

Дар нахустин гузингӯя зери унвони «шеъри ман» хушдор медиҳад, ки шеъри ӯ дашноми ӯст. Ҳарчанд ин идао каме дағалу густохона аст, вале дар матни он маъноӣ ҷомеъу васеъ нухуфта аст. Манзури шоир аз ин «маънӣ» маънии шеъри муосир аст. Шомлу бар ин бовар аст, зиндагӣ дар ҷаҳони муосир иқтисо дорад, ки ба вожагони шеър маъноӣ муосир дода шавад. Ҳар калима, ҳар вожа маъноӣ имрӯзӣ дошта бошад. Ба қавли ӯ «калимаҳо бо таърих ҳаракат мекунанд, роҳ мераванд, суръат мегиранд, шитоб мекунанд, авҷ мегиранд ва гоҳ меъроҷ мекунанд» [21].

Тааммул дар атрофи мақулаи шеър Шомлу ро ба натиҷагириҳои аҷиб меорад. Шоир бар ин назар аст, ки вай барои шеъраш холиқ нест, балки нависандаи он аст. Шеъраш ӯро даъват мекунад, то онро бинависад. Гӯйи дар ботинаш як нерӯе зиндонист, ки раҳой меҳоҳад. Дар либоси вожаҳо, калимаҳо бадар ояд. Ба қавли шоир ин мавқеъ шаклгирии сохту мазмуни шеър аз иродаи ӯ хориҷ мешавад.

Шомлу дар як мусоҳибаи дигараш ибраз дошта, ки ӯ ҳаргиз барои шеър гуфтани шеър сохтан саъю талош нанамудааст. Шеър ҳамеша барояш як зиндагии онӣ, лаҳзавӣ буда. Шеър барояш як чизи қобили ламс будааст.

Гузашта аз ин шеър ҳамеша бар ӯ тасаллут доштааст. Аз нигоҳи вай «шеър навиштан дарвоқеъ покнавис кардани худ зиндагӣ аст» [70].

Тавре ки худ А. Шомлу мегӯяд ба маъниву сохтори ағлаби ашъораш танҳо баъд аз ҳалқи онҳо ва гузашти замоне чанд пай мебарад, ба дигар сухан шеърҳо гӯё дар адами ҳузури вай офарида мешаванд. Ин шеър аст, ки ба суроғи ӯ меояд ва шоир онҳоро ба гунае покнавис мекунад.

А. Шомлу идао дорад, ки ӯ замоне даст ба офариниш мезанад, ҳаргиз перомуни хонанда, муҳотабон намеандешад. Барои ӯ муҳим нест, ки шеърро чи гуна истиқбол мекунанд, роҷеъ ба вай чи фикр мекунанд. Ҳадафи ӯ аз шеър

барандоз намудани дунёи даруни худаш, дарки чаҳоннигарияш аст: «аслан ман рӯям ба хонанда нест. Рӯйи ман ба худам аст. Инро аз ман қабул кунед. Шеърро, ки ман менависам барои ин аст, ки бидонам худам чи фикр мекунам, на барои он ки бубинам хонанда чи тасмиме дар бораи ман мегирад? Ман шеърро барои ин менависам, ки ҳаргиз намедонам чи хоҳам навишт ва ба чи сурате дар хоҳад омад» [22].

А. Шомлу мавзуи шеъри манро дар дигар гузингӯя дунбол мекунад. Ин матлабро тарҳ месозад, ки шеъри ӯ баргирифта аз конуни зиндагии инсонист. Дар матни он метавон нишоне аз рӯзгори як коргар, як токсист, як барзгар суроғ гирифт. Вале дар маҷмуъ шеър моли ҳалоли шоир аст. Зеро бо халқи он шоир ба зиндагияш сомон, низом мебахшад, онро маънидор мекунад.

Як қисмат гузингӯяҳо ба истилоҳоту мафҳумҳои марбут ба шеър бахшида шудаанд. Аз ҷумла, шеъри нав, шеъри мавҷӣ ва шеъри куҳан. Ҳамон гуна ки равшан аст, замони вуруди шоир ба майдони адабиёт баҳсу ҷидолҳо перомуни шеъри наву шоҳаҳои мухталифи он, шеъри куҳан миёни навардозону таҷаддудхоҳон зиёд буд.

Худи шоир низ яке аз намоёнтарин шоири навардоз маҳсуб мешуд, аммо гузингӯяҳои ӯ на моли баҳсу ҷидолҳо, балки андешаҳо дар танҳои ва посух ба пурсишҳои мебошад, ки зимни мулоқоту гуфту шунудҳо баён гардидааст.

Зикр намудем, истилоҳи дигаре, ки анқариб як аср атрофаш баҳсу ҷидолҳо гарм аст, шеъри нав мебошад, ки адабиётшиносону муҳаққиқони дохилу хориҷ атрофаш зиёда анҷом додаанд. Шомлу дар гузингӯяҳои хеш ба таври муъҷаз ба муҳимтарин нишонаҳои он ишорат меварзад. Мавсуф нахуст изҳор медорад, ки на ҳама ашъоре, ки қабл аз мо офарида шуда куҳна аст ва на ҳама сурудаҳои, ки қолаби нимӣ доранд, шеъри нав маҳсуб мешавад. Бояд нишони куҳнаву навиро на дар зоҳири шеър, балки дар ҷавҳари он ҷустуҷӯ намуд, зеро «навӣ пеш аз он ки дар раҳту либоси шеър намуд кунад, дар «диди шеърӣ» ва «эҳсоси шоирона» ҷилвагар аст» [130].

Шоир дар ҷойи дигар таъкид менамояд, ки шеърӣ нав идомаи мантиқии шеърӣ куҳани форсӣ аст, зеро имрӯз аксари шоирони муосир «ҷузъи классикҳои шеърӣ форсӣ» маҳсуб мешаванд [130].

Миёни гузингӯяҳое, ки ба истилоҳоту мафҳумҳои марбут ба шеърӣ навад, мо ба истилоҳи «шеърӣ мавҷӣ» бармехурем, ки А. Шомлу перомунаш чанд гузингӯя изҳори назар мекунад. Шеърӣ нави Эрон дар раванди зуҳуру камоли тадриҷӣ дучори мушкилоти фаровоне гардид, ки иллати аслиаш ноогоҳӣ, камдонишӣ ва беҳунарии идае аз шоирмаъобон буд, ки мехостанд, бо ироаи гироишу ҷараёне дигаргуна дар адабиёти муосири ҷойгоҳе барои худ боз намоянд, ки мисолаш ҷараёни шеърӣ мавҷӣ буд бо мафҳумҳои мавҷӣ наву мавҷӣ якуму дуюм вориди сахна мешуд, то собит созад, ки шеваи офариниши он комилан тозаву мутафовит аз дигарон аст. Ин кӯшишҳо мутаассифона ба ҷуз бадномӣ суде ба бор наовард.

А. Шомлу бештар ба ҳамин ҷанбаи нохушоянду дарки нодурусти пайравони шеърӣ мавҷӣ аз шеър ишорат меварзад. Ба қавли мавсуф он чиро, ки мавҷӣ наву мавҷӣ аввалу чандум ном додаанд: «Мавҷ нест, ғарқоб аст. Табиӣ аст, ки шоири фардо аз бистсолагони имрӯз бошад. Фақат шарташ он аст, ки ба кори худ бичаспад ва гирифтори ин гуна бозиҳо нашавад» [14].

Аз диди А. Шомлу, аз нигоҳи мазмуну мундариҷа ашъори мавҷӣ матлаби қобили мулоҳизае надорад «аксари онҳо чизе ҷуз як мушт алфоз нест, ки бо ҳеҷ мантиқ ва аз ҳеҷ зовияе наметавон мафҳуме барояшон битарошӣ. Дар натиҷа бо худ меғӯй:- агар инҳо шеър аст, пас ман ҳам шоирам. Аммо ҳақиқат ин аст, ки инҳо шеър нест, бозори ошуфтае пайдо шуда, ки халқе ба ҳавои ном дар он бигиру бигир ба роҳ андохтаанд» [14].

Албатта, теъдоди гузингӯяҳо перомунӣ шеърӯ ҷойгоҳи шеър, ҷараёнҳои шеърӣ шеваҳои офариниши шеър зиёданд, ки мо ба таври интихобӣ ба иддае аз онҳо ишора намудем. Ин гузингӯяҳо мусаллам аст дар шиноҳти шеър ва рисолати он, ошноӣ бо дидгоҳҳои завқӣ, инфиродии шоир бисёр судманд аст.

3.2. Гузингӯяҳо перомуни шоир, ҳунар ва мафҳумҳои марбут ба онҳо

Яке аз мафҳумҳои ому шинохташуда дар фарҳангу адаби ҷаҳон мафҳуми шоир аст, ки перомунаш назаргоҳҳои пуршумору гуногун мавҷуд аст. Дар ин миён ончи шигифтангез аст, шарҳу баёни бидуни қатъ, ноистои ин калима аст. Хосу ом як тасаввуру дарки умумӣ аз шоир доранд, вале муҳити адабӣ, раванди ҷомеаи адабӣ шоҳиди он аст, ки дар маросиму нишастҳои фарҳангиву ҳунари, махсусан ҳини мулоқоту дидор бо адибон, як суоли ҳамешагӣ «шоир аз нигоҳи шумо» ё «шоир кист?» мебошад. Мусаллам аст, ки посухҳо гуногун ва такмилсози шарҳу баёни мавҷуд атрофи ин вожа аст. А. Шомлу низ аз ин доира истисно нест. Мавсуф борҳо ба ин суоли маъмулӣ посух гуфта ва гоҳо дидгоҳҳои муъҷазу ҷаззобе баён доштааст. Омӯзиши ин мавзӯ нишонгари он аст, ки А. Шомлу ба шоир нигоҳи ҳамагир меафканад. Вобаста ба мавқеияташ, ҷаҳоннигириаш, рисолаташ, ҷойгоҳаш, сатҳи қароиву қифояташ ба шоир арзиш қоил мешавад.

Дар яке аз гузингӯяҳо Шомлу ба пайванди амиқу печидаи шоиру замон таъкид меварзад. Аз нигоҳи ӯ ҳар шоире фарзанди замони худ аст. Замон аст, ки ба шоир шахсият мебахшад, водораш месозад, ки посухгӯӣ ниёзхояш бошад.

Дар ҷойи дигар аз наққошу мусиқадон зикри ном мекунад, шабоҳатҳои зиёде миёни ин гурӯҳ мебинад ва таъкид менамояд, ки табиати намояндагони ин касбу пеша чунин аст, ки ба ҷуз хубиву меҳрубонӣ чизи дигарро бақад нестанд.

А. Шомлу бар ин бовар аст, ки наққошу мусиқидон низ дар зоти худ шоиранд. Ман мегӯяд Шомлу «меҳоҳам ҳамаи инҳоро дар калимаи шоир ҳулоса кунам» [17].

Масъалаи дигаре, ки зеҳни шоирро ҳамеша маътуф дошта, мавзуи шоир будан ё набудан аст. Дар амри офариниши шеър муҳимтарин нукта сатҳи шоистагӣ, пухтагӣ, камоли ҳирфай, яъне номбардори пешаи шоирӣ аст. Зеро шоистагиву омодагӣ дар шоирӣ шахси шоирро шуҳрату маҳбубият мебахшад. Шоирӣ шоирро «во медорад биравад ба аъмоқи забон ва роҳҳои ба қор

гирифтани абзори мавриди ниёзаширо биёмӯзад. Ин кор вақту ҳавсала ва кушойи хастагинопазир металабад» [130].

Дар идомаи матлаб Шомлу ба ҷанбаи дигари амри шоирӣ, асбобу абзори баёни шоир ишора намуда, изҳор медорад, ки ин абзор бояд ҳосили заҳмат, саъю талоши ҳамешагӣ бошад, ба дигар сухан шабеҳи зиндагии худӣ шоир бошад: «ҳамчунон ки зиндагии шоир мебояд аз диду ранчи худ ё дигарон сухан бигӯяд, то эҳсоси зарифу сайқалхурдае ба даст орад, васоили баёнии ӯ низ мебояд бо заҳмату бо талош ба даст ояд» [31].

Мавсуф дар як гузингӯяи дигар изҳор медорад, ки ҳар шоире зотан анархист аст. Танҳо ба маънои воқеии ин калима, на ба маънои ҳуқуқбозу девонаи харчу марҷталаб. Ба қавли Шомлу анархизм инсонитарин идея ё ормоне мебошад, ки ҳанӯз ду ҳазору панҷсад сол пеш барои осоиши инсонҳо ва расидани одамӣ ба камоли матлуб пешниҳод гардидааст. Маҳзи хотири ин ҳар шоире дар ниҳояти амр як анархист аст.

Тааммул дар атрофи пешаи шоирӣ А. Шомлу ба марзи натиҷагириҳои марғубу ҷаззоб мекашад. Гоҳо ба вижагиҳо, барҷастагиҳои ин пеша ишора менамояд, онро бо шайъу мавҷудоти дигар қиёс менамояд, ҳамсониву шабоҳатҳое миёни онҳо пайдо мекунад. Аз ҷумла перомуни шоиру асарпазирии шахси шоир аз муҳити перомун ибрази ақида менамояд. Аз диди ӯ аслан асарпазирӣ дар ниҳод, тору пуди шоир аст: «Шеър зоидаи ҳассосияти мутлақ аст. Пас асарпазирӣ дар ниҳоди шоир аст» [31].

А. Шомлу тавре ки аз гузингӯяҳои бармеояд, ба мавзуи забону пайванди он бо шахси шоир зиёд тавачҷуҳ намуда, андешаҳои судманде ироа доштааст.

А. Шомлу бар ин бовар аст, ки шоир бояд ба забон ва зарфиятҳои он бархурди мучиддона дошта бошад. Зеро вазифа ё тааҳуди ӯ дар баробари забони модарияш ва дар қиблаи адабиёт аз вазифаҳои иҷтимоии шоир ба ҳисоб меравад. ӯ шоиреро, ки забонашро намедонад ва ба адабиёташ ошно нест, шоир намедонад. ӯ забонро дарди бузург медонад ва таъкид менамояд, ки «бояд ин дардро ҳис кард, дарди забонро» [17].

Дар чойи дигар иброз медорад, ки шоирону нависандагон қабл аз он ки меъморони руҳи башар бошанд, посдорони забони хешанд.

Шомлу атрофи мақулаи шоирӣ низ назари хосс дорад. Шоирӣ аз дидгоҳи ӯ амале нест, ки бишавад онро омӯхту шоир шуд. Шоирӣ бозтобе аз лаҳзоти зиндагӣ аст.

Мақулаи дигаре, ки Шомлу ба нақши корсози он дар амри халлоқияту офариниш арзиши босазо қоил мешавад, масъалаи зеҳнияти шоирона аст. Мавсуф муътақид аст, ки шоир созандаву бавучудоварандаи шеър нест, танҳо зеҳният, диди шоирона аст, ки шоирро месозад. Яъне василаи баёни як шоир шеър аст. Дар идомаи матлаб мегӯяд: «фикр мекунам бештар наҳваи зиндагиву наҳваи тафаккур аст, ки шеърро ба вучуд меоварад, ҳоло исмашро гузоштаанд зеҳнияти шоирона» [24].

А. Шомлу дар радифи шарҳу баёни мафҳуми шеърӯ шоир ва шоирӣ ба мақулаи ҳунар, ки шеър бахше аз он аст, диққату дилбастагии вофире доштааст. Гузингӯяҳои шоир ба гӯшаҳои гуногуни мафҳуми ҳунар бахшида шудаанд.

А. Шомлу тибқи маъмул нахуст донистаҳову шинохтаҳояшонро перомуни таърифи ҳунар баён медорад. Ӯ боварманд аст, ба ҳунар мисли шеър наметавон таърифу қоидаи хосе қоил шуд, зеро ҳунар таърифпазир нест. Ҳар таърифде муваққатӣ нокомил аст, танҳо гӯшае аз онро бозтоб менамояд.

Мавзуи дигаре, ки дар иртибот бо мақулаи ҳунар ҳамвора мавриди таваччуҳи А. Шомлу будааст, амри омӯзиши ҳунар аст. Шоир дар мавриде хотирнишон месозад, ки ҳунар чузъи зотии инсон нест. Бисёр нукоте аст, ки онро инсон бояд кашф кунад, аз ҷумла мақулаи зебоиро. Ин аст, ки ҳунар иқтисо мекунад, ки омӯхта шавад, фаро гирифта шавад. А. Шомлу дар чойи дигар таъкид менамояд, ки намояндагони ҳар риштае чи нависандаву шоир, наққошу балерина бояд ҳамеша дар пайи омӯхтан бошанд ва «ганчинаи зеҳни худро аз осори гузаштагону муосир пурбор кунанд» [43].

Ба қавли вай як силсила мавзӯҳои мавҷуданд, ки моро бояд дар мадраса ёд бидиҳанд. «Фикр намекунам, ки зиндагӣ маҷол бидиҳад одам худаш шахсан ин масоилро таҷриба кунад ва бифаҳмад чист. Ман назарияпардозии таълиму

тарбият нестам ва наредонам инхоро чи тавр бояд дар мадорис ба бачаҳо ёд дод, вале чизхое ҳаст, ки бояд гуфта шавад. Чаро банда дар ин синну сол бояд бифаҳмам чи робитае байни шеърӣ эронӣ, ғазали эронӣ ва мусиқии эронӣ ҳаст? Чаро ин чизе аст, ки моли ман аст, ин мусиқии эронӣ аст, шеърӣ ман аст, адабиёти ман аст» [17].

А. Шомлу ин мавзӯро дар гузингӯяҳои пуршумораш дунбол намуда, ба ҷанбаҳои мухталифи он дақиқ мешавад. Дар гузингӯяе изҳори нигаронӣ аз он менамояд, ки шеърӯ синаморо дар мактабҳои миёна таълим намедиханд, дар ҳоле ки ин кор сармоягузори фарҳангӣ нест. Навҷавонон дар мадраса бояд ёд бигиранд, ки адаби мард болотар аз сарвату боигарии вай маҳсуб мешавад.

А. Шомлу перомунӣ мақсаду ҳадаф аз ҳунари низ фикрҳои ҷозибедорад. Мавсуф дар як суҳбаташ изҳор дошта, ки яке аз ҳадафҳои бисёр муҳими ҳунари ин посухгӯӣ аст. Посухгӯӣ ба пурсишхое, ки матни қонуни ҳастӣ, аз ҷомеаи инсонӣ бармехезад. Аз сӯйи дигар, муҳим ин аст, ки ин посухгӯӣ ба воситаи ҳуди ҳунари сурат бигирад. Масалан агар қарор бошад шеър ба пурсишҳои мавҷуд бо фалсафа ҷавоб бигӯяд, дигар мо аз ҷодаи асли дур мешавем ва на бо шеър, ки бо назм саруқор хоҳем дошт.

Шоир гоҳо атрофи ҷистиву умқи ҳунари меандешад ва бо ҷумлаҳои ниҳоят муъҷазу кӯтоҳ сабӣ менамояд таърифе барои мақулаи ҳунари қоил шавад. Аз ҷумла зикр менамояд, ки «ҳунари табиат ба изофаи инсон аст», ё ки «ҳунари қобус нест, муҳаддир нест, мафҳуми инсониятаст» [19].

А. Шомлу боварманд аст, ки ҳар касе дар ҳар гӯшае аз ҷаҳон гирифтори мушкилоти муҳити худ аст ва маҳз ҳамин муҳит аст, ки барои як эҷодкор ҳадафу мақсадеро пешорӯ мегузорад. Ҳадафе, ки ба муҳити мазохирӣ он пайванди ногусастанӣ дорад.

Шоир ҳамзамон ҳунаро дар ҷанд замина мавриди таҳлилу таҷзия қарор медиҳад. Масалан дар адабиёти илмӣ мо бо бисёр ба таркибу мафҳумхое мисли ҳунари иҷтимоӣ, ақидаҳои иҷтимоӣ, андешаҳои иҷтимоӣ ва ғ. бармехурем. А. Шомлу бар ин назар аст, ки гоҳо аз ин мафҳумҳо истифодаҳои носавобу нобачо мешавад.

Мазкур аз чумла мегӯяд, ки гурӯҳе чунин меандешанд, шеърӣ иҷтимоӣ ё ҳунари иҷтимоӣ бозтобу гувоҳи зиндагии мардуми пойинтар аст, дар ҳоле ки воқеият комилан чизи дигар аст, Ҳунар бидуни шаку шубҳа иҷтимоӣ аст.

Дар хусуси ҳунари имрӯз низ мавсуф дидгоҳи қобили мулоҳиза дорад. Ба қавли вай наққошиву шеърӣ театр ва боқӣ қолабҳои ҳунарии имрӯз дигар фақат воситаву абзоре барои саргармиву тараннум нест: «Ин бачаи бозигӯши кӯдакистони дирӯз акнун инсонӣ пухтаи комилест, фаҳиму пуртаҷриба ва ҳунарманд, ки метавонад чомеаро ба дарки ҳуду фарҳангу мафҳуми амиқи озодӣ ва андешаву раҳой аз қайду бандҳои ҳуруфот мадад бирасонад ва бешак сарфи «тавонистам» эҷоди масъулият мекунад» [22].

Шомлу гоҳ аз пайванди танготанги анвои ҳунар мисли рақсу мусиқӣ, шеърӣ наққошӣ сухан дар миён мегузорад. Ӯ гузингӯяе дорад бо номи «Достони ҳунар», ки дар матни он раванди офариниши ин анвои ҳунарро ва дар маҷмӯъ зуҳури ҳунарро баён медорад. Ба қавли шоир сарчашмаи ҳама ҳунарҳо эҳсосоти инсонӣ мебошад. Замоне ки инсонҳо қодир набуданд эҳсосу авотифи ҳудро ба забон ифода кунанд, аз рақс кор гирифтаанд. Баъдҳо рақсро бо мусиқӣ пайванд дода ва ба гунае дар либоси мусиқӣ авотифи ҳудро ибраз доштааст.

Танҳо дар марҳилаи сеюм аст, ки мусиқиву рақсро бо вожагон, бо калимот омезиш дода ва аз ин се барои бозтоби авотифу эҳсосоти дарунии хеш баҳра гирифтааст. Дар марҳилаи чаҳорум бошад «рақсу мусиқиву шеърӣ дар қолаби тарҳу ранг мерезад ва ба иборати дигар ин ҳамаро наққошӣ мекунад» [65].

Тавре ки дида мешавад мавсуф ин чараёнро шеваи зуҳури ҳунар мешуморад.

А. Шомлу гоҳ ҳангоми арзёбии аносири ҳунар ё дақиқтар бигӯем анвои ҳунар ба шеър ҳамчун яке аз навъҳои ҳунар ҷойгоҳи ҳосе қоил мешавад. Дар гузингӯяе бо сароҳат шеърӣ барҳоста аз ҳонаводаи ҳунар мешуморад ва таъкид мекунад, ки шеър фарзанди охирини ҳунар аст, ки ба подшоҳӣ расидааст. Ба ин ҳам қаноат накарда онро, яъне шеърӣ «инсонитарин ҳунарҳо, подшоҳӣ ҳунарҳо» меҳонад [21].

Дар идомаи матлаб шоир ба исолати ҳунар дақиқ мешавад ва ҳушдор медихад, ки аслан исолати ҳунар бастагӣ ба он дорад, ки ҳунарманд бо чи шевае айнаи як эҳсосро аз буттаи озмоишу қудрати худ ҳамроҳи ҳамон ибҳоме, ки барои ҳуди вай дошта аст, берун бирезад.

А. Шомлу ҳамон гуна ки аз хилоли дидгоҳояш бармеояд ҳамеша мувофиқ мушоҳиди осори ҳунари, таъсири ҳунар бар ҷомеа ва бархӯрд, эътиқоди мардум ба ҳунару ҳунармандон аст. Ӯ ҳунарро руҳи миллӣ меҳонад ва таъкид меварзад, ки бо он бояд хеле зарифу ҷиддӣ рафтор шавад, то эътиқоду боварӣ ба он хадшадор нагардад.

Масъалаи дигаре, ки дар иртибот ба мавзӯи ҳунар мавриди таваҷҷуҳи нигарони шоир аст, мавзӯи тақлид аз ҳунар аст. А. Шомлу бар ин бовар аст, ки тақлид агарчӣ ба наҳви аҳсан иҷро шавад, боз ҳам асл нест, тақлид аст, ки муқаллидро номвар намесозад.

Агар ин амр ба расмият шинохта шавад пас ҳар ҳуруфчини матбаа метавонад даъво кунад, ки ӯ ҳам нависанда аст. Аммо дар ҷомеа «илова бар ҳунармандон, ки рисолат доранд то барои ҷамоати башарӣ бар асоси андешаҳои афкори худ осоре ба вучуд оваранд, як идда ҳам рисолати дасти дуввум доранд, то ончиро ҳунармандони дигар сохтаву пардохтаанд, бозсозиву бозпардозӣ кунанд» [22].

Мутаасифона дар сарзамини Эрон таъкид мекунад шоир бозори муқаллидон гармтар аз фаъолияти нависандагону ҳунармандони асил аст.

Бетаваҷҷуҳӣ ба ҳунару ҳунарманди асил аз нигоҳи шоир як ҳунармандро ба кунҷи танҳои мекашонад. Ин аст, ки дар гузингӯяи «танҳои ҳунарманд» ба ин масъала бо диди интиқодӣ менигарад. А. Шомлу шеърро фарёде меҳонад, ки аз умқи танҳои бадар меояд. Зеро «Ҷаҳони шоир ҷаҳоне ҷунон фардӣ аст, ки ҳатто бешумории хайли ситояндагонаш ҳам бар хилофи тасаввур фақат ба шинохти ҳарчи бештари талхиву умқи дардноки он замон мезанад. Вусъати теъдоди ҳамдилону пазирандагонаш амалан густариши доманаи масъулияти тааҳуди ӯро мучиб мешавад ва ногуфта пайдост ба рӯзи касе, ки ҳаққи хато кардану ҳаққи хомӯшӣ гузидан ва ҳатто ҳаққи навмед шудан аз ӯ салб шавад, чи

меояд. Гладиатори урёне, ки бе ҳеҷ силоҳи дар майдони беутуфати муборизаи бераҳмона ба худ раҳо шудааст ва ҷуз теъдоди ситояндаи ғолибан пуртавакқуъ, ҳатто барои дифоъ дар баробари бухтонҳои ошкоро бешармона василаи дифоъ дар ихтиёр надорад» [31].

Мавзуи дигаре, ки зимни мурури афқору назариёти шоир диққатҷалбкунанда аст, вобастагӣ, пайванди ҳунар бо ҷомеа аст. Албатта, мункир шудан аз таъсири ҳунар бар ҷомеа ба касе муяссар нест. Аммо чиддияту хиддати ин амрро мо дар гузингӯяҳои А. Шомлу мебинем. Шомлу нахуст изҳор медорад, ки агар як бача рақс накунад, машғули бозӣ нагардад, якин бемор аст. Ӯ шеърро бо ҳамин мисол қиёс намуда, чунин менигорад: «ҷомеае, ки шеъррашмиёни рақсу бозӣ барои қудак чиддиву нишонаи саломат набошад, ҳатман бояд пизишкашро иваз кард» [31].

А. Шомлу дар гузингӯяи «нутфаи асари ҳунари» ба масъалаи нақши ноқидон дар пешрафту камоли асари ҳунари фикри аҷиб ва иброн доштааст. Мавсуф нахуст нутфаи шеърро як чизи ношинохта меномад ва онро бо дақиқае шабеҳ месозад, ки нишонияшро намедонем. Нутфаи раҳо худаш пеши Шумо меояд, то аз худӣ вай адресашро пайдо намояд. «Агар ман битавонам адреси он рафиқамро пайдо кунам, ки дигар мунтақиди омадани ӯ нанишинам. Шояд як миқдор масоил ҳам бишавад. Шояд ман битавонам туйи роҳи саҳеҳе бияфтам. Аммо то ноқиде, ки ин корро бикунад, надорем» [101].

Ин матлаб ҳамеша мавриди назари шоир қарор дошта ва паҳлуҳои гуногуни онро мавриди омӯзишу таҳлил қарор додааст. Дар ҷойе изҳор медорад, ки дар ниҳоди ҳар шоире як ҷариқа, як оташаке мавҷуд аст ва дур нест, ки вучуди онро худӣ шоир беш аз дигарон дарку тасаввур менамояд. Аммо барои шоир муҳим аст, ки бо эҳсоси дарки он қонеъ нагардад, балки он шуъларо, то сарҳади оташи пурнур бирасонад.

Мазкур дар ҷойи дигар мавзуи «нутфаи асири ҳунари»-ро давом дода, хитоб ба аҳли ҳунар изҳор медорад, ки «ҳунарманде, ки кораш зоидаи истеъдоду таахулаш бошад масъалаеро, ки матраҳ мекунад дар камоли самимият бо гушту

пусту устухонаш дарёбад бо пайгирии тачрубаҳои сӯзанда ба он чаракаи Прометей даст пайдо кунад ва аз он чарақа ба рушноии машъалҳо бирасад» [101].

Яке аз мавзӯҳои муҳиму қобили мулоҳиза дар пайванд бо мақулаи хунарманд иттисолу алоқаи хунарманд бо замонаш ва посухгӯ будан ба ниёзҳои замонаш мебошад. Тааммул атрофи ин матлаб А. Шомлуро ба ин натиҷа мерасонад, ки ҳар хунарманде бояд бидонад, ки бо суруди ӯ ба дунёи хунар дигарон чӣ кардаву чӣ гуфтаанд. Адами ошноӣ дар ин амр имкон намедихад, ки вай ҳамқадами замон бошад. Муосир будан, ҳамгоми замон будан хунармандро ба паҳлуи дигари мавзӯ, ба оянда равона месозад. Зеро замон мунчамиду исто нест, тағйир мекунад, пас хунарманд ҳақ надорад танҳо дар доираи замони муосир маҳдуд бимонад. Ба қавли мавсуф барои як хунарманд огоҳӣ танҳо маърифат бар ду давраи аслии зиндагӣ, гузаштаву ҳол нест, балки замони гузаштаву ҳол дар назари ӯ асосҳои ҳастанд, ки метавонад рисолати худро бар онҳо устувор намояд. Масъулияту посухи як хунарманди халлоқу эҷодкор огоҳӣ доштан бар ин рисолат ва эҳсоси вазифа қардан дар баробари он аст. Аз нигоҳи шоир «хунарманд тасвири ояндаи инсонро чомеаро бар асоси маърифате, ки бар гузаштаву ҳол дорад, боз мешиносад. Кашфу шуҳуд ҷуз ин нест ва масиреро, ки фарду чомеа мебояд, барои вусул бад-он бипаймояд, ҳамвор мекунад» [23].

А. Шомлу ба пайвастагии зиндагии эҷодии хунарманд ба оянда ба андозае муътақид аст, ки зиндагии имрӯза ӯро бидуни дарназар гирифтани ояндааш номумкин медонад. Дар асл ба қавли вай хунарманди халлоқ созандаи оянда аст. Масъулияташ бошад иборат аз он аст, ки вазифаву рисолаташро бишносад.

Бахше аз гузингӯяҳои А. Шомлу ба ҷанбаи садоқат, илтизоми хунарманд ихтисос доранд. Шояд нахуст таъкид менамояд, ки илтизому хунарманд ду сатҳи як сиккаанд. Замоне, ки сухан аз илтизом ё садоқати хунарманд дар миён меафтад, манзур хунарманде аст, ки хунараш ба камоли матлуб расидааст. Аз сӯйи дигар, садоқати хунарманд бояд инсонӣ бошад. Ба ҳеҷ касе, созмоне, бастагӣ нашошта бошад. Фориғ аз ҳизббозиҳову сиёсатбозиҳо бошад ҳадафи аслиаш камолу таолӣ насли инсон бошад. Дар ҳар сурат ҳар асари хунари, пеш

аз он ки бори садоқату илтизомро ба душ бигирад бояд моҳият, хувияти ҳунарии хешро собит намояд.

Дар мавқеи дигар А. Шомлу чунин менигорад, ки «хунарманд ҳаргиз ба қасди баёни ҳосе даст ба халқи асаре намезанад. Ин паём бояд аз аъмоқи ҷони ӯ бичӯшад. Таахҳуд, садоқат агар дар зоти хунарманд буд, дар ҳар асаре, ки аз ӯ битаровад чехра боз хоҳад кард. Гул агар бӯйе дошт, наметавон пинҳонаш кунад. Ҳамчун шишае, ки ранг дар хамираи он аст. Агар сабз бошад, ҷаҳонро аз пушти он ҷуз дар таркиботи гуногуне аз ранги сабз намебинем» [32].

Ҳамзамон бо ин А. Шомлу қайд мекунад, ки мутаассифона иддае аз хунармандон ҳастанд, ки ба ҷуз ҳамон марзҳои барои ҳуди онҳо қобили пазириш по фаротар нагузоранд, то молашон беҳаридор намонад. Булбулвор сухан мегӯянд, вале аз масоиле, ки шояд барояшон хатарзо бошад, сарфи назар месозанд.

Мавсуф дар мавқеияти дигар масъулияту таахҳуд, садоқатро канори ҳам мегузорад ва хотирнишон месозад, ки ин ду танҳо ба хунарманд марбут намешаванд. Ҳама ашхос дар ҷомеа бояд масъулу мутааҳид бошанд. Аммо аз ин ки хунармандон дар маърази диди ҷомеа қарор доранд, масъулияташон бештар аст.

Аз дидгоҳи А. Шомлу замоне ки ҷомеа худаширо, эҳсосу дарди хешро дар асари хунарманде мушоҳида менамояд, бо хунарманд эҳсоси зиёди наздикӣ мекунад. Дар қиёс бо ӯ хунарманди ғайри мутааҳид ҳаргиз наметавонад мавриди писанду қабули мардум бошад.

А. Шомлу ҳамзамон ба таахҳуд, садоқат ё илтизоми сунъӣ ишора месозад. Аз нигоҳи ӯ камбуд, мушкили кори нависандагону наққошон ё шоироне, ки саъю талош мекунанд ба таносуби шароиту авзоъ чизе биофаранд ва муваффақ намешаванд, дар ҳамин аст. Онҳо «худҷӯш нестанд, колоро боби бозор тавлид мекунад. Таахҳуди иҷтимоии хунарманд агар дар хунаш набошад, асари ҳунарии ӯ фақат ба таври иттифоқӣ мумкин аст чизи самимӣ ва ғайри тасануъӣ аз об дарояд» [66].

А. Шомлу миёни ҳақиқату ҳунарманд пайванди ногусастанӣ қоил аст. Маҳзи хотири ин бояд ҳунарманд ба ҷуз тасвиру бозтоби ҳақиқат андешаи дигаре набояд дар зехнаш бипарваронад. Аз сӯйи дигар, барои як ҳунарманд лозим аст, ки аз донишу таҷрибаҳои замони худ баҳравар бошад.

Гурӯҳе аз гузингӯяҳои марбут ба ҳунар ба пайванди он ба мақулаҳои дигаре мисли ҳунару тӯда, ҳунару сиёсат, ҳунару фарҳанг бахшида шудаанд, ки дар навбати худ онро аз зовияҳои гуногун баррасӣ менамояд. А. Шомлу дар чунин мавридҳои кушида, арзишу ҷойгоҳи ҳунарро дар миёни дигар зовияҳои фаъолияти инсонӣ таъин созад ва ба он арҷи бештар қоил шавад.

Шоир замоне ки аз пайванди ҳунару тудасҳои мардум сухан дар миён мегузорад таъкид менамояд, ки ҳунар ҳамеша бо мардум аст ва вазифаи аслиаш таблиғи ҳақиқат аст. Як шеърӣ хуб бо фикри миллат, андешаи раҳиӣ ӯ аз мушкилоти рӯзгор камолу боландагӣ пайдо менамояд.

Ҳунар ба ҳар нияту ҳадафе, ки ба зуҳур бирасад, мухотабаш тудасҳои мардумӣ аст, вале дар ин миён набояд фаромуш кард, ки мардум аз мояҳо ё қабатҳои гуногуне иборат аст. Яъне байни мардум бесаводони хушзавқ ва донишмандони безавқ зиёданд.

Дар имтидоди замон тааммул дар атрофи ҷаҳони пуршебу фарози ҳунар А. Шомлу ба ин натиҷа мерасонад, ки «шеър наметавонад маҳсули мустақим ва содиқонаи ранҷ ё шодии зиндагӣ набошад» [82].

Зикр шуд, ки бархӯрдҳои ониву гаҳ-гоҳии сиёсату ҳунар низ аз ҷашми мушикофонаи А. Шомлу пинҳон намондааст. Нахустин андешаи ҷаззобу воқеии шоир атрофи амали онҳост, ки бар маснади қудрат нишаставу даст ба анвои ҳунар мезананд. Натиҷаи ҳосили аз мурури таҳлили ин сахна барои шоир нохушоянд, вале воқеият аст. Ба қавли вай қудратталабе, ки шеър мегӯяд, ё наққошӣ мекунад, ё ҷанг менавозад ҳунарро ба масхара ришханд мегирад.

Дар гузингӯяи дигар шоир миёни ҳунару сиёсати рӯз, фосила, тафовути густурда қоил мешавад. Аз дидгоҳи мазкур сиёсатҳои рӯз равандҳои маълуме ҳастанд, ки худ аҳли сиёсат ба моҳияти онҳо арзиш қоил нестанд дар сурате ки

як ҳунарманди равшанфикр аз чону хунаш мол мегузорад. Ин аст, ки «ҳунар марзу системи ҳукуматӣ наметиносад» [22].

Шоир дар ҳар гузингӯяи марбут ба сиёсат талош меварзад ба нуктаҳои ношинохтаву пинҳони муносибати миёни онҳо, тафовуту муҳолифаташон таъкид варзад. Аз ҷумла, дар мусоҳибае зикр менамояд, ки ҳам ҳунарманд ва ҳам давлатмадорон аз сиёсат истифода мекунанд. Фарқият дар ин аст, ки сиёсатмадорон талош меварзанд дар амали худ, ниятеро пинҳон ниғаҳ доранд. Ҳунармандон саъй мекунанд он ниятро ошкору амалӣ созанд.

Гоҳо лаҳни баёни шоир дар шарҳу тавсифи моҳияту сиришти сиёсат бисёр хашину таҳкиромез мегардад. Ӯ сиёсатро амали касифтарин меҳонад, ки агар гардаш ба домани шеър бияфтад, онро гардолуд месозад. Аз ин рӯ, шеър наметавонад сиёсӣ бошад «шеър иҷтимоӣ аст ва дар ситоиши инсон. Чун сиёсат дар зоташ ҷуз разолату падарсӯхтагӣ ва фиребу дурӯғу таблиғот ва ин ҳарфҳо чизе нест» [50].

Дар ҳошияи ин шоир хотирнишон месозад, ки ҳунару ҳунарманд комилан ба қудрат бегона аст. Ин ду қутби мутафовитанд.

Равшан аст, ки рушду такомул, пешрафту густариши фарҳанги як миллат ба дараҷаву сатҳи ҳунари ҳунармандон, фозилон, шоирону нависандагони он миллат бастагӣ дорад. Аз сӯйи дигар ҳунар набояд сатҳиву ҳасакӣ, шиорӣ бошад, агар чунин аст, рисолати зотии худро адо карда наметавонад. А. Шомлу дар гузингӯяе ба ин ҷиҳати масъала дақиқ шудааст. Мавсуф дуруст таъкид менамояд, ки ҳеҷ касе таблиғгари содагарой, сатҳинигарӣ, худфиребӣ ва тарафдори шиорҳои обакӣ нест, аммо дар асл вазифаи ҳунар баланд бардоштани сатҳи фарҳанг аст. Ин аст, ки «биниши ҳунарманд мабноӣ устувор аз мантику огоҳии амиқи густурда металабад, то битавонад ҷавобгӯи илалӣ вучудии ҳеш дар арсаи замон бошад, чизе, ки номи дигараш мушоракат дар ҳамовардӣ дар саҳнаи ҷаҳонии фарҳанги башарӣ аст» [50].

Мавзуи дигаре, ки зеҳну ҳуши шоирро зимни баррасиву омӯзиши шебу фарози мақулаи ҳунар ба худ кашида, масъалаи побандии ҳунар бо қоидаву қайдҳост.

Дар марзи ҳунару ҳунарофаринӣ, албатта, низому қоидаҳои мавҷуданд, ки бояд аз ҷониби ҳунарманд муруот шаванд, вале на ба он андоза, ки ҳунарманд дар ҳалқи зебӣ ҳунаро фидои онҳо кунад. Ба навиштаи А. Шомлу ин қоидаҳо ба он андоза қудсият надоранд, ки дар ҷаҳорҷубӣ онҳо ҳунарманд асаре биёфаринад. Аз нигоҳи А. Шомлу қонунҳои ҳунар шабеҳи рекордҳои ҳастанд, ки паҳлавонон дар риштаҳои мухталифи варзишӣ аз худ ба ҷой мегузоранд «ин қавонин аз мазмун осори ҳудоӣ ҳар ҳунар истихроҷ мешаванд, аммо ҳамеша то ҳангоме муқаддасанд, ки ба қавли Бетховени бузург ба хоҷаи зебоии бештаре шикаста нашаванд. Ин суҳан набояд бад-ин маънӣ таъбир шавад, ки ҳар ки ба ҳар қонуну қоидае по ниҳод, «қонунгузори» тозаест. Ин майдон паҳлавон меҳодад» [50].

Дар поёни ин бахш лозим ба зикр аст, ки андешаву орои А. Шомлу перомунӣ ҳунару ҳунарманд фаровонанд, ки зикри тамоми онҳо дар ин қисмат имкон надорад. Омӯзиши амиқу васеи ин мавзӯ дар навбати худ барои шинохти масири эҷодӣ ва вусъати назари шоир бисёр арзишманд аст.

3.3. Мавзӯи нақду мунаққид дар гузингӯяҳо

Дар адабиётшиносӣ яке аз масъалаҳои муҳим масъалаи нақди адабӣ мебошад. Албатта, судмандӣ, нақши нақд дар гузариши фарҳангу адаб ба шарҳу тафсири бештар ниёз надорад. Назари як ноқид дар шинохти ҳусну қубҳи як асар, шахсияти адибу қамоли эҷодии вай бисёр арзишманд аст. Гоҳо ёфтаҳои як мунаққид дар матнӣ як асар имкон медиҳад то ҳолиқи асар ба аносире пай барад, ки аз вучуди онҳо дар нигоштаи ҳеш оғайи нашошта буд. Назари мунаққиди оғоҳ ҳамчунин нависанда ё ҳунармандро ба роҳи рост ҳидоят месозад.

Дар адабиётшиносӣ ду гурӯҳанд, ки дар имтидоди замон даст ба наққодӣ заданд. Гурӯҳи нахуст ноқидони касбӣ ё ҳирфай мебошанд. Гурӯҳи дувум ҳуди адибонанд, ки осори ҳамдигарро нақд намудаанд. Расм шуда, ки нақди гурӯҳи дувумро нақди завқӣ унвон кардаанд. Дар ҳар сурат гоҳо ин нақдҳои завқӣ аз нигоҳи умқи мизони таҳлил аз таълифоти мунтақидон қай надоранд. А. Шомлу

дар имтидоди замон ҳам нақд навишта ва ҳам дидгоҳҳояшро атрофи аҳаммияту чойгоҳи нақд, шеваҳои нақду арзёбии осори адабӣ дар шакли гузингӯяҳо баён намуда, ки аз нигоҳи мо дар баррасиву омӯзиши адабиёт, чихати андешаи худи шоир бисёр арзишманданд.

Бояд арз дошт, ки баъзе аз гузингӯяҳо ба масъалаи нақди шоир аз ҷониби худи ӯ ихтисос дорад, ки бисёр ҷолиб ба назар мерасанд. Ноғуфта намонад, дар ин замина миёни донишмандон ихтилофи назар аст. Иддае бар ин боваранд, ки як адиб наметавонад осори худро нақд кунад, ба ҷуз мавридҳои чудоғона.

А. Шомлу дар як маврид хотирнишон месозад, ки шоирони хуб ҳамеша ноқиди шеъри худ ва дигарон будаанд. Дар идомаи матлаб меафзояд, ки ӯ ҳамеша ба сурудаҳои хеш ба диди интиқодӣ назар намуда ва ин сабаб шуда, ки кайфияти бисёре аз навиштаҳо беҳ шавад.

Ҳамзамон ба ин А. Шомлу изҳор медорад, ки ҳеҷ шоире аз нигоҳи фаннӣ кодир нест шеъри худро ба таври фарогир нақду баррасӣ намояд «баррасии лабораторияи шоир шеъри ӯро дар хатари синтетик шудан қарор медиҳад» [18].

Мавсуф дар гузингӯяи «нақд аз назари ман» талқин мекунад, ки як мунаққид зимни арзёбии асари бадеӣ набояд ба мақому манзалаат ва кистии холиқи асар таъҷавр бошад. Таваҷҷуҳи хешро ба навишта, гуфтаи муаллиф маътуф дорад. Дар чунин маврид бояд аз рӯйи зарбулмасали «мангар, ки кӣ мегӯяд, бингар, ки чӣ мегӯяд амал намуд».

А. Шомлу барои собит сохтани андешаи хеш дар мавриди зарурати нақди худӣ намунае аз зиндагии эҷодии хеш меорад. Дар бобҳои болоӣ зикр шуда буд, ки вақте ки нахустин маҷмуаи шоир ба номи «Оҳангҳои фаромӯшшуда» ба ҷоп расид, шоир хеле зуд аз нашри он пушаймон шуд ва дар нақде, ки навишт ба беҳудагӣ будани он маҷмуа таъкид варзид. Дар гузингӯяе менависад: «Оҳангҳои фаромӯшшуда (нахустин маҷмуаи шеъри ман) мебоист самимона, ҳамчун хатоӣ бузург эътироф ва маҳкум шавад ва ба он адами тааххуду беҳабарӣ» [22].

А. Шомлу дар чойи дигар ба шохисҳои кори як наққод ва нақши корсози вай дар беҳбудии асар ва камоли нависанда таъкид меварзад. Аз ҷумла зикр мекунад, ки як мунаққид қарор аст он чиро, ки дар вучуди як нависанда ба сифати

ноогоҳона чараён дорад, ба вучуд биёрад: «ноқиди огоҳ метавонад ин чараёнро дар ман кашф кунад, пеши ман бигузорад ва манро туйи роҳи саҳеҳ бияндозад. Ман ба ин муътақид ҳастам. Мумкин аст чизҳое ба ман ёд бидиҳад, ки мутафаккираш набудам. Чаро? Ман мехоҳам василае пайдо кунам, ки як робитаи бештаре бо шеър пайдо кунам. Шояд як ноқид битавонад инро ба ман меёмӯзад» [22]

Ҷолиби тавачҷуҳ аст, ки гоҳо гузингӯяҳое, ки ба масъалаи нақд ихтисосдоранд, аз талаботе, ки барои нақдnavисӣ пешниҳод шуда, фаротар мераванд. Масалан дар матни яке аз онҳо шоир таъкид меварзад, ки нависанда бояд саҳтгиртарин ноқиди кори хеш бошад, то битавонад пораҳое аз навиштаи худро дур афканад, ихтисор намояд. Маълум аст, ки чунин иқтизое аз нақд дида ба таҳрир шабоҳат дорад.

А. Шомлу ҳамзамон бо ин ба чанд навъ аз нақд ишора менамояд, аз ҷумла ба нақди созанда. Ў бар ин бовар аст, ки як шоир ҳамеша дар миёни гувд (чуқурӣ) қарор дорад. Бояд ҳамеша як нафаре бошад, ки ба ин гувд нигоҳ, назорат кунад. Шоир ё нависанда бидуни чунин назаре наметавонад дурустӣ ё нодурустии қорашро бисанҷад. Дар идомаи матлаб перомуни нақди созанда шоир чунин изҳори назар менамояд: «Ҳадди ақал кумаки як мунтақид дар баррасии мӯшикофонаи ӯ ин аст, ки метавонад чизеро дар шеър кашф кунад ва онро дар маърази огоҳиву дар ҳавзаи шиноҳти хонанда қарор бидиҳад. Ин қор лузуман боиси пурбории зеҳну боло рафтани таваққуи шеърдӯстон мешавад.

Мунаққиди хуб хонандаи мутаваққуъ тарбият мекунад ва хонандаи мутаваққуъ тавлидкунандагони тақаллубӣ ё дасти дуҷумро ноком мегузоранд» [22].

Шоир дар мавқеи дигар бо зарурати вучуди як ноқид дар ҷомеаи адабӣ саҳт хушдор медиҳад ва иброз медорад, ки ноқид бояд бошад, то нуқотеро, ки холиқи асар намебинад, онро ошқор созад ва парвариш намояд.

Дар радифи нақди созанда А. Шомлу аз нақди муғризна сухан дар миён гузошта, қайд мекунад, ки мутассифона дар Эрон қисмати зиёде аз мунаққидон

амалан душманони хунини адиби муосиранд. Дар симои як адиб, ҳунарманд дузди кисабуру қалттоқро мебинанд.

Гузашта аз ин нуқтаи диду биниши гурӯҳе аз мунтақидон равшан нест ва ин кутӯҳӣ боиси он мегардад, ки иштибоҳу бардоштҳои нодурусте аз осори ҳунари ба миён биёяд.

А. Шомлу ба шеваи дигаре аз нақд мавсум ба нақди ҳунари ишорат меварзад. Ӯ боварманд аст, ки дар ҳар ришта ноқидон ба таърихи он риштаи ҳунари ошноии комил доранд. Як мунаққиди огоҳу донишманд на танҳо ҳунари замони худро дар маҷрои саҳеҳу мантиқии худ меандозад, балки бори ҳунармандонро аз нигоҳи мутолиаи осори гузаштагон сабук мекунад. Шоир дар як гузингӯя таҳти унвони «Нақди ватанӣ» андешаи ҷолиберо перомуни нақд дар фазои адабии Эрон иброз мекорад. Ба қавли ӯ дар ибрази андеша перомуни ҳусну қубҳи осори ҳунари озод аст, вале мутаассифона «вақте нақди ватаниро мулоҳиза мекунад ё дӯстона аст, ё душманона, ё чунончи пиндорӣ амрест содира аз ситоди фармондеҳии кулл» [127].

Мавсуф дар радифи ин изҳор мекорад, ки дар Эрон аслан ба нақду нақод бархурди дигаре доранд, ба матни як нақди созанда бо василаи мухталиф, ки қобили пазириш нестанд, посух мегӯянд. А. Шомлу аз ҳаёти эҷодии хеш мисол мезанад ва иқро менамояд, ки бепарда сухан гуфтанд, фош ибрази назар намуданд, рӯйи хотир накардан ҳамеша барояш оқибатҳои нохушоянд доштааст.

Дар гуфтугӯи дигаре бо номи «Нақди вайронгар» таъкид намуда, ки «ҳосили ин нақднависӣ омӯзондан нест, сӯзондан аст» [70].

Бо шумори ончи гуфта шуд, метавон натиҷа гирифт, ки дар миёни гузингӯяҳои А. Шомлу мавзӯи нақду нақднависӣ, нақши он дар камоли эҷодии ҳунармандон ҷойгоҳи хос дорад.

3.4. Мавзӯи калима ва нақши он дар гузингӯяҳо

Дар ҳилоли замон муҳаққиқони адабиёт, донишмандон ва ҳуди адибону нависандагон ба калима ва ҷойгоҳи он дар як матни адаби аҳаммияти зиёд дода

ва андешаҳои пураарзише баён доштаанд. Ҳар шеър дар ниҳоят иборат аз мачмуи вожагону калимоте аст, ки дар чаҳорҷӯби муайян канори ҳам омадаву пайванду иттиҳод эҷод намудаанд, то паёмеро ба мухотабон бирасонанд ё мисли бозигарони театр сахнаеро аз зиндагии инсонӣ ба намоиш бигузоранд.

Ин беиллат нест. Ба навиштаи У. Сафар «барои як шоир унсури бунёдӣ андеша аст, ки баёнаш созу барги муносиб, абзори шоиста меҳоҳад. Ин андеша ниёз ба иттиҳоди вожагон дорад, то бозтоб гардад. Маҳз дар чунин лаҳзоте андешаи баландро мисли хиштрэзӣ, калимарезӣ ё ҳамнишиниву ҳамдӯшии калимот лозим меояд, ки вобастаи ҳунар аст. Ба дигар сухан ҳунарманди асил ё шахси шоир зимни баёни паёми хеш ҳамзамон нақши як васил, як пайвандгарро мебозад. Ӯ вожагонеро бо ҳам хонадор месозад, ки дар имтидоди ҳастии хеш шояд ҳаргиз канори ҳам набудаанд. Ҳамин тозаошноӣ эҷоди ғаробату аҷобат мекунад, андешасоз мегардад. Гузашта аз ин ин гуна ҳамчаворӣ боиси зуҳури калимоту таркиботи тоза дар забон мегардад» [59, 54].

Масъалаи калима дар шеър дар гузингӯяҳои А. Шомлу ба таври муъҷаз, вале фарогири чанбаҳои мухталифи он таҳлилу баррасӣ гардидаанд.

Дар гузингӯяе А. Шомлу иброз намуда, ки дар матни як шеър агар ҳадаф шинохти калимаву нақшу ҷойгоҳу рисолати он аст, бояд бархурд густурда, нигоҳ пурвусъат бошад, зеро вожагони шеър бозтоби як предмет, ашӯҳо нестанд, балки худи ашӯанд.

Мурури омӯзиши андешаҳои шоир атрофи калима, муҳаққиқро ба ин натиҷа расонида, ки мазкур дар тули фаъолияти эҷодӣ ҳамвора мавзуи мавриди назарро баррасӣ намуда, перомунаш фикру андеша намуда ва ёфтаҳояшро дар ин маврид дар қолаби гузингӯяҳо ба гунаҳои мухталиф ҷойгузин кардааст.

Дар матни як гузингӯя калимаро мадина, шаҳреро меҳонад, ки низоми таърих дар он машҳуд аст. Мавсуф хотиррасон месозад, ки вазифаи ӯ дар ин шаҳр зиндагӣ намудан аст. Ба ин маром меҳру алоқаи фаровон дорад. Чун аз чаҳордевори он имкони тамошо, муроқибати ҷаҳон бо шеваҳои мутафовит аст. Аз нуҳуфти ин шаҳр ҳамчунон имкони тамошои ҷаҳон бо тамоми мазохираш,

инсонҳояш мавҷуд аст. Аз ин шаҳр мегӯяд шоир метавонам «тулуъ ва ғуруби «инсон»-ро нигарон бошам» [20].

Таҷаммуи вожагон дар матни шеър падидаи шигифтангезест, ки А. Шомлу онро дар гузингӯяхояш «муъҷизаи ҳаёт» мехонад. Шоир барои тасдиқи андешаҳояш мисолҳои ҷолибе мезанад. Масалан мегӯяд вақте ман қанорӣ мегӯям (номи паранда? Ф), бояд Шумо қанориро бубинед. Бояд ҳузури онро дарёфта, онро бо тамоми вучудатон ҳисс намоед: «қанорӣ, ки ман мегӯям кофу нуну чанд то ҳарфу ҳаракат нест, як муъҷизаи ҳаёт аст» [20].

Дар ҷойи дигар изҳор менамояд, ки вожагон дар шеър шакле аз таърих маҳсуб мешаванд, зеро ҳар калима ишорате, кинояе ба инсон ва ҷаҳон дорад. Аслан дар адабиёти пажӯҳишӣ ба ҷанбаи барангезанда, тақонбахш ва таъсирдори шеър таъкид варзидаанд. Махсусан ба нерӯи пайвандгару инсичомбахши калимаҳо. Нерӯи ин пайванд ба андозаест сабки фардии хунарманду адибро фароҳам меоварад, ба каломии ӯ сурату ташаххус мебахшад.

Дар як матни адабӣ чи насру чи назм ҳар як вожа, вазифаву рисолати махсус дорад, ки агар он ба қамоли матлуб нарасад, дарунмоя комил намешавад.

Ин аст, ки А. Шомлу дар мавқеияти дигар перомуни вожагон дар матни адабӣ менависад: калима «ҳам дар наср ва ҳам дар назм иброз аст. Аммо дар назм иброз иртибот аст. Дар шеър ибрази интиқол, яъне дар гуфтор ва ҳатто дар наср муҳотаб вучуд дорад. Яъне ӯро қасб мекунанд ва бо ӯ сухан мегӯянд, то иртибот барқарор кунанд. Ағлаб интизори посух ё як навъи посух доранд. Дар ҳолате, ки дар шеър муҳотаб мақсуд нест. Шоир танҳо восита аст, то чизеро аз «ноқучо» то «қучо» интиқол диҳад. Дар инҷо калима худ тасмим мегирад ва изҳори вучуд мекунад ва дигар дар ихтиёри шоир нест» [52, 334].

Агар гузингӯяҳои А. Шомлу дар атрофи калима ҷамъбандӣ кунем, метавон чунин хулоса гирифт, ки калима дар матни адабӣ танҳо дар ҷаҳорҷӯби ибора ё матни комил метавонад судманду дархур бошад. Зеро лаҳну оҳангу ҷасоҳати он дар танҳои нухуфта аст ва дар ҷаҳордевори ибора ҷони тоза мегирад ва зухур мекунад.

Масъалаи дигаре, ки дар иртибот бо мавзуи калима дар шеър дар хилоли андешаҳои шоир ҷалби назар менамояд, пайванди калимаву тасвир дар осори хунари аст. Маълум аст, ки тасвир дар назму наср ё наққошӣ нақши корсоз дорад.

Дар назму наср бошад тасвир ба воситаи калимаҳо табалвур меёбад.

А. Шомлу маҳз дар ҳамин нукта назари нодир дорад. Номбурда таъкид менамояд, ки аҳли хунар маъмулан бо калимаҳо андеша мекунад. Агар қарор бошад бо тасвир фикр кард, ҳатто одаме, ки ҳеҷ савод надорад, баробари як хунарманд дар зехну хунараш тасвир хоҳад дошт. Аммо хунарманд бо калима фикр мекунад ва ҳамин ҷанба ба вай имкон медиҳад, ки ҳарфҳои бизанад, ки одам аз даркаш очиз мемонад: «касе, ки бо калимот меандешад мисли ин аст, ки як силсила алоиме дошта бошад ва беҳтар битавонад фикрҳо ё тарҳҳои сабт кунад, мисли тунднависии (стенограмм) тайлистҳо (мошиннависҳо), ки бо ҳамон суръате, ки суҳбат мекуни метавонад тойп кунад, ки банда масалан наметавонам» [37].

3.5. Навиштан ва нависанда аз диди шоир бар асоси гузингӯяҳо

Бояд хотиррасон намуд, ки гузингӯяҳо, ки ба мавзуи навиштани нависанда бахшида шудаанд зиёд нестанд, вале хулосаи ҷомеаи андешаи А. Шомлу бозтоб медиҳанд.

Дидгоҳҳои мазкур дар ин замина бештар ҷанбаи завқӣ-тавсифӣ доранд. Гӯё пас аз андешаву ҳаёли тулонӣ шоир фишурдаи назаргоҳашро ба мухотабон ироа дорад. Баёнаш кӯтоҳ, маъҷаз, вале пурумқу густурда. Дар гузингӯяҳои «Навиштан» зикр шуда, ки «ва навиштан, навиштан мочароҷӯи ҳайратангез, ҳамосаи азим. Ин офариниши дубора» [74].

Дар ҷойи дигар боз ҳам зеботару бадеътар ба тавсири навиштан мепардозад: «оташе маро сӯзонда ва инҳо хокистари ман аст, ки аз сурохи қалам рӯйи қоғаз нақш бастааст, вагарна ман бо навиштани ин ҷумлаҳо машқи нависандагӣ намекардам» [74].

Дар гузингӯяи «Навиштан барои навиштан» таъкид менамояд, ки агар амри навиштан фақат ба хотири навиштан бошад, суде надорад. Бояд як эҷодкор бидонад, ки манзураш чи гуфтан аст, яъне, паёме дошта бошад ва онро битавонад миёни мардум таблиғу густариш диҳад.

Мавзуи дигари мавриди таваҷҷуҳи А. Шомлу дар пайванд бо ин робитаи нависандаву тудаҳо мебошад. Равшан аст, ки мухотабони мустақими ҳар нависандае пеш аз ҳама оммаи мардум аст, маҳзи хотири ин шинохти шебу фарози мавзӯ бисёр арзишманд аст. Аз нигоҳи А. Шомлу як нависанда заминаи сатҳу умқи масъулияти нависандагӣро эҳсос менамояд, ки дарк кунад, ки рисолати вай интиқоли ҷаҳони андеша ва огоҳияш аз олами перомун аст.

А. Шомлу ақидан таъкид менамояд, ки нависанда мустаҳақ нест, ҳатто лаҳзае масъулияти хешро фаромӯш созад.

3.6. Мавзуи ҳичрат дар гузингӯяҳои Аҳмади Шомлу

Дар оғоз хотирнишон гардида буд, ки гузингӯяҳои шоир фарогири мавзӯҳои мухталиф ҳастанд, ки агар гурӯҳбандии онҳо сурат бигирад, мо ба риштаҳои гуногуни илм мансубашон хоҷем дошт. Ба сифати мисол гузингӯяҳои сиёсӣ, фалсафӣ, таърихӣ, ҷомеашинохтӣ, ҷуғрофӣ ва ғайра. Шинохту омӯзиши ҳар гурӯҳе дар ҷою мавқеияти худ ҳоизи аҳаммият аст. Аммо чун тақии мо ба гузингӯяҳои маълум ба адабиёт тааллуқ дорад, аз баррасии мутабоқӣ худдорӣ менамоем, ба ҷуз мавзуи ғурбат, ки ба андешаи мо ба адабиёт, зиндагии фардии шоирону нависандагон алоқаи зич дорад. Мо аз таърихи адабиёт шавоҳиди зиёде дорем, ки чи гуна аҳли адаб бар асари авомили иҷтимоӣ, даст ба муҳочират задаанд. Ҷилваҳои нохушоянди онро мо дар осори шоирону нависандагон бисёр дидаем.

Аслан ҳичрат тарки зоду бун барои ҳамеша ё шояд ба умеди бозгашт дар оянда яке аз печидатарин масоили иҷтимоии инсонӣ аст. Тавре ки аз пажӯҳишҳои мавҷуд равшан аст, муҳочират заминаву иллатҳои мухталифе дорад, ки бар мабной онҳо мақулаи ғурбат ё ҳичрат бар навъҳо ҷудо мешавад.

Миёни ҳама анвои муҳочират шояд сангинтарин навъаш муҳочирати иҷборӣ бошад. Замоне ки инсонро бар асари даргириҳои дохилӣ, инқилобу таҳаввулоти иҷтимоӣ зиндагии хешро дар марзи хатар мебинанд, ба чуз ҳичрату тарки ватан барояшон чораи дигар намононад.

Ин рухдод махсусан барои шоирону хунармандон, ки ҳассостарин қишри ҷомеа мебошанд, бисёр саҳту дардангез аст. Халлоқият, нерӯи офаринандагии як шоир бо ҳазор ришта ба муҳити зиндагӣ, расму суннат, фарҳангу адаб, пешинаи таърихию фарҳангии зодгоҳаш гирех хурдааст. Аз ин рӯ, бо ҳичрат аз зодубум даврони дигаре дар сарзамини бегона барои шоир ё хунарманд оғоз мешавад.

Дар гузингӯяҳои А. Шомлу мо ба мазоҳири гуногуни ғурбат бармехурем. Танҳо тарху талаққи ин мавзӯ дар коргоҳи эҷодии мавсуф густурдатар аст. Ба ин маънӣ, ки дар нигоҳи ӯ ғурбат танҳо дурӣ аз ватан нест. Инсон метавонад дар зодгоҳ, дар сарзамини хеш ғариб бошад. Вақте ҳаққи озодиро аз ӯ салб мекунад, ӯ ғариб мешавад. Симои воқеии ғурбатро А. Шомлу дар гузингӯяҳо бозтоби шоирона медиҳад.

Таҳлили арзёбии равандҳои сиёсии ҷаҳон, вазъи воқеии дунё А. Шомлу ба ин натиҷа меорад, ки мардуми дунё ба таври умум дар сарзаминҳои худ ғарибанд.

Марг аз нигоҳи шоир воқеияти ногузир аст «аммо ғурбат ҳаққи инсон нест. Мо дар дунёе зиндагӣ мекунем, ки ғаробат як ҳаққи мусаллам ва маҳтум шудааст. Ин дуруст нест, ки бигӯем ҷаҳон чанд миллиёрд ҷамъият дорад. Дурусттараш ин аст, ки бигӯем чанд миллиард «ғариб» дорад» [21].

А. Шомлу дар ҷойи дигар таъкид мекунад, ки «ман бо ҳамаи қабилai хеш, шаҳри хеш, рӯзҳои кудакии хеш, шеърҳои хеш, ҳамсоияи хеш, дар кӯча – паскӯчаҳои ғариб дар ба дарам. Ман танҳо нестам, ғами як сарзамини душодуши ман аст. Ғаме, ки дар ишқ реша дорад» [21].

Тавре ки дида мешавад, манзур аз ғурбат дар гузингӯяҳои мазкур ҳичрат, ҷилои Ватан кардан нест, инсон дар зодубуми хеш низ метавонад ғарибу мусофир бошад. Замоне ки инсон ҳаққи озодии сухан, фаъолият надорад. Тамоми равзанаҳои тарассудро, бар рӯйи вай бастаанд, ҳавои танаффусро аз ӯ

салб кардаанд. А. Шомлу ин вазъиятро дар хуну пӯсти хеш тачруба намудааст, ончо ки мегӯяд: «Ман садое будам, ки танин надошт, садое, ки садое набуд. Садое, ки аз даруни ман фаввора мезад, аммо дар ҳамон ғурбат сарнагун мешуд ва наметавонист худро ба ҳаво партоб кунад» [21].

Ғурбат аз дигоҳи А Шомлу падидае аст, ки таъсираш то умқи руҳу равони ғариб-мардум мерасад ва нишони онро ба гӯётарин сурат ҳатто дар ожангҳои сурат метавон дид.

Дар аксари гузингӯяҳои мансуб ба ғурбат мо ба унсурҳои дақику шохиси воқеӣ дучор намеоем. Шомлу бештар моил аст чехраи воқеии ғурбатро бо созу баргаш, фазои равонии мутааллиқ бо он, ҳарими нохушояндаш тасвир намояд.

Дар матни яке аз гузингӯяҳо ба ашъораш, ки зери унвони «шабонаҳо» ва «ғарибона» халқ шуда, ишора мекунад ва изҳор медорад, ки ӯ замони тулонӣ ғурбатро бо тамоми пахнояш, заҷри дурии зоду бум, тамошои муҷассамаҳои қадимӣ, ёди хониши мурғон ва ғ. тачруба карда ва ба гунае дар ашъори мазкур мунъакис намудааст. Дар мавқеи дигар таъкид бар он дорад, ки хонаи умед, маъмани аслии барои як инсон танҳо Ватан аст. Инсонии беватан шабеҳи як ҳубоб аст. Ин маъниро шоир дар ниҳояти таъсири чирадастӣ чунин тасвир намуда: «магар хонаи ман кучо буд? Як чордеворе дар табақаи дуҷоми сохтмоне, ки фосилааш то хуршед ҳазорон сол нурест, вале фосилааш бо ҳамсоёе, ки бо музоҳиматҳо ва тикзаданҳояш дар ҷустуҷӯи чизе аст, ки худ наредонад чист, чанд пила бештар. Бо ин ҳама аз хонаи худ ҷудо афтада будам. Муроди ман ҷоёе ҷуз Ватани ман набуд ва Ватани ман. Ҳузури мани бе ӯ: чизе ҷуз ҳубоб набудам» [16].

Яке аз вижагиҳои зиндагии ғарибона ҳолати интизорӣ аст. Интизори номае, хабаре, паёме аз Ватан, аз хонавода ва пайвандон. А. Шомлу зикр намуд, ки дар зимни иқомат дар ғурбат ҳуши ман доимо ба постхона (почта) банд буд. Ҳарчанд маълум буд, ки масъули постхона соати ёздаҳ меояд, вале ман аз соати нӯҳ мунтазир мемондам.

Дар гузингӯяҳои «Ғурбатгурезӣ» А. Шомлу ба мавзӯи мушаххастар назар меафканад, гӯё тамоми шинохташро ҷамъбасти месозад, то вучуди ғурбатро

тахаммулпазир эълон дорад ва қотеъона бигӯяд, ки ин сарзамин мутааллиқ ба ўст. Танҳо дар синаи он метавонад, танаффус кунад, озод аз ҳама гуна қайд банд бошад. Зеро, дар ин ҷо ў реша дорад, решаҳои амиқ, ки ҳатто табар наметавонад онро қатъ кунад. Агар ўро рӯйишу сабзише аст, барояш дар ин хок муяссар аст: «Бори ғурбат сангинтар аз тавону таҳаммули ман аст. Ҳамаи решаҳои ман дар боғча аст. Ва ин решаҳо он қадар амиқ дар хок фурӯ рафта, ки ҷуз ба зарби табар наметавонам аз он ҷудо бишавам ва худ нагуфта пайдост, ки пас аз қатъи реша чи умед ба бору бар боқӣ хоҳад монд. Шукуфтан дар ин боғча муяссар аст ва какнус танҳо дар ин уҷоқ ҷуҷа меоварад» [21].

Бояд арз дошт, ки иллати таваҷҷуҳи вофири А. Шомлу ба ин мавзӯи ҷовидонии адабиёт дар он аст, ки дар ним асри охир раванди ҳичрат дар сарзамини Эрон хезиши фавқуллодае дошта, ки бар асари он беҳтарин ҳунармандону аҳли адаб, мутахассисон меҳанро раҳо намуда, дар сарзаминҳои дигар иқомат гузидаанд ва мусаллам аст, ки хоставу нохоста бо ранҷу заҷри ғурбат мазоҳири нохушоянди он ошно ҳастанд. Манзури шоир ин аст, ки ҳамватанон бояд бидонанд, ки ин мушкили фардӣ нест. Ғурбат мардумро бо измаҳлоли забони модарӣ, хувияти миллӣ дастбагиребон месозад. Зиндагӣ дар ғурбат иқтисо дорад то, урфу одат, фарҳангу адаб, расму ойинро ҳифз намоӣ.

Дар поёни ин боб бояд арз намуд, ки гузингӯяҳои А. Шомлу, ки дар ин рисола намунаҳое аз онҳо мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор гирифт, аз ҷиҳати гуногун қобили аҳаммиятанд. Махсусан дар шинохти шахсияти адабӣ-ҳунарии А. Шомлу, омӯзиши равандҳои адабӣ, сатҳи андешаҳои ҷомеа, ҷаҳони андешаи ҳуди шоир. Ошноӣ бо гузингӯяҳо ҳамчунин заминаи муносибери барои вуруд ба олами эҷоди А. Шомлу фароҳам меорад.

ХУЛОСА

Аҳмади Шомлу дар таърихи адабиёти муосири Эрон аз зумраи шоироне мебошад, ки бо корномаи адабии худ дар инкишофу пешрафти адабиёт ва густариши ҷараёнҳои тозае шеърӣ, пешниҳоди дидгоҳҳои ақидаҳои судманди завқи назарӣ нақши ҷашмгире гузоштааст. Дар адабиётшиносии имрӯзи Эрон ӯро ҳамчун бунёдгузори шеъри сапеди форсӣ шинохтаанд.

Диссертатсияи мо, ки ба омӯзиши масъалаҳои марбут ба дидгоҳҳои завқӣ-назарӣ ва гузингӯяҳои шоири номвари муосири Эрон Аҳмади Шомлу ихтисос дошт, баррасии масъалаҳои мавриди назар дар он моро ба чунин натиҷаҳо расонид.

1. Вуруди А. Шомлу ба майдони адабиёт ба яке аз давраҳои ҳассостарини таърихи Эрон рост меояд. Муҳимтарин руҳдоди ин давра шинохти диктатураи Ризошоҳ ва ба сари қудрат омадани Муҳаммадризошоҳ буд.

Иқдоми қобили мулоҳизае шоҳи ҷавон дар ҷомеа фароҳамсозии озодиҳои нисбӣ буд, ки ба раванди адабиёт, дар маҷмӯъ беасар намонд [1-М; 5-М].

2. Ин давраро бар асоси таҳлили пажӯҳишҳои мавҷуд метавон давраи рушду камолӣ шеъри нав ва равияҳои навпардозона дар адабиёт номид. Яке аз шохисҳои барҷастаи ин давра зухури маҳфилҳои адабӣ ва нашрияҳои даврӣ мебошад, ки махсусан дар даҳаи чилум ба баъд равнақи ҷашмгир пайдо намуданд [1-М; 5-М].

3. Таъсири ҳизби Тӯдаи Эрон дар таъсири рӯзномаву маҷаллаҳо, маҳорату кружокҳои адабӣ, ба худ ҷалб намудани шоирони номдори замон қобили зикр аст. Ҳизб бо идеалу ормонҳои, ки дар маромномааш дарҷ намуда буд, дар миёни мардум маҳбубияти зиёд дошт.

Машхуртарин шоирони мактаби Нимо мисли С. Касроӣ, А. Шомлу, Ҳ. Соя ва дигарон ҳаводорони ин ҳизб буданд [5-М].

4. Аксари нашрияҳо: «Сухан», «Паёми навин», «Дунё», «Паёми нав», «Хӯша», «Интиқоди китоб» муталлиқ ба ҳизби Тӯда буданд [5-М].

5. А. Шомлу маҳз дар ҳамин давра ба майдони адабиёт қадам ниҳод. Таъсири мухити адабии давр ва нашрияҳои адабӣ-иҷтимоии замон дар ташаккули шоирӣ ва шахсияти адабии вай бисёр муҳим аст [5-М].

6. А. Шомлу бо шеъри суннатӣ ба майдони адабиёт омад ва дере нагузашта ошноии мустақим бо Нимо Юшич – бунёнгузори шеъри нави Эрон, роҳу шеваи шоирии вайро дигар намуд [1-М].

7. Шинохти масири эҷодии А. Шомлу гувоҳ бар ин аст, ки баъдҳо бар асари ошноӣ бо шеъри нави мағрибзамин ва навпардозҳои шеъри Эрон аз шеъри нимой канор рафт ва «шеъри сапед»-ро бунён гузошт [1-М].

8. Саҳми нақди адабӣ дар пешрафту инкишофи ҳунару шоирии Шомлу бисёр чашмгир аст. Нахустин дафтари шеърии вай мавриди таваҷҷуҳи бисёре аз ноқидони адабиёт, ҳамчунин шоирони ҳамзамонаш қарор доштааст.

Бо мурури замон пажӯҳишҳои арзишманде дар атрофи паҳлуҳои мухталифи эҷодиёташ, сабку услуби офаринандагӣ, заминаҳои фикрӣ ва ҳунари эҷодӣ ба нашр расидааст [3-М].

9. Аз миёни ҳама таълифоти анҷомшуда, зарур аст ба пажӯҳишҳои адабиётшиносону мунтақидони маъруф М.Ш. Кадканӣ, Т. Пурномдориён, А. Дастгайб, П. Салочиқа, В.Б. Кляшторина, М.А. Солис, М. Ҳуқуқӣ арзиши хос қоиладор. Бо вучуди ин дар девони шоир гӯшаҳои ношинохта зиёданд [1-М].

10. Мавзуи камшинохташуда, тавре ки аз баррасии роҳи эҷодии шоир бармеояд, андешаҳои завқӣ, назарӣ ва гузингӯяҳои адиб ба шумор меравад, ки дар ҳилоли замони тӯлонӣ таълиф ва ҷамъоварӣ шудаанд [2-М].

11. Ҳар ҳунарманде перомуни масоили гуногунранги конуни зиндагӣ, саҳнаҳои ҳаёт назари хос, диди хос, шеваи баёни вижа дорад. Ба дигар суҳан ҳадафи худро ба гунаҳои мухталиф дар либоси ҳунари нишон медиҳад.

Гузингӯя ҳам як навъи изҳори назар аст, ки дар ҷаҳорҷӯби ҷумлаҳои кӯтоҳ пешниҳод мегардад [4-М].

12. Гузингӯяҳо баёни маъмулӣ, одии мавзуи назар набуда, натиҷаи мушоҳидаву таҷрибаҳои як ҳунарманд мебошанд, ки дар ҷараёни замон дар зеҳну ҳуши вай ба зухур расида, шакл мегиранд ва дар муъҷазтарин сурат,

офарида мешаванд. Ба қавли дигар гузингӯяҳо нишонгари ҷаҳони андеша, биниши вижаи як адиб перомуни масоили ҷаҳони перомун аст [2-М].

13. Гузингӯяҳои А. Шомлу фарогири мавзӯҳои гуногунанд, ки ҳар мавзӯе аҳаммияту арзиши хос дорад. Аммо муҳимтарин гузингӯяҳои шоир ба масоили адабӣ, махсусан, шеър, шоир, шоирӣ, шеър ва ҷомеа, ҳунар ва ҳунарманд, нақши ҳунарманд дар рушду камоли ҷомеа, рисолати шеърӯ шоир, равшанфикру равшанфикрӣ ва зиндагӣ ихтос доранд [2-М].

14. Гузингӯяҳои А. Шомлу аз зовияҳои гуногун қобили баррасӣ ва ҳоизи аҳаммиятанд. Нахуст ин ки нишонгари мизони донишу сатҳи ҷаҳоннигарии шоир ҳамчун шахсияти адабӣ мебошанд.

Аз сӯйи дигар, нишондиҳандаи камоли тадриҷии адиб дар арсаи адабиёт мебошанд. Гузингӯяҳо мунъақисқунандаи муҳити адабие мебошад, ки шеър дар он ҳамчун эҷодкор зиндагӣ ва фаъолият намудааст [2-М].

15. Дар матни гузингӯяҳо ағлаб ба таври муъҷаз андешаҳои завқӣ-назарии шоир атрофи муҳимтарин масъалаҳои адабиётшиносӣ мисли нақду нақднависӣ, анвои нақд, нақдпазирӣ, аҳаммияти нақд дар адабиёт зикр гардиданд [2-М].

16. Гузингӯяҳо бозтобдиҳандаи ҷомеияти фикру андешаи шоир мебошанд, рӯйиҳамрафта дар шинохти корномаи шоир бисёр арзишманданд [2-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚ

1. Ҷанбаҳои назарӣ ва натиҷаҳои андухта аз таҳқиқ дар омӯзишу ҳаллу фасли бисёре аз масъалаҳои мубрами адабиётшиносии муосири тоҷик ҳамчун замина ва сарчашмаи муътамад метавонад қобили истифода бошад.

2. Зимни пажӯҳиши мавзӯҳои марбут ба шеъри нави тоҷик, ҷараёнҳои тозаии шеърӣ, суннат ва навоарӣ дар адабиёт метавон аз маводи тарҳшуда аз диссертатсия истифода намуд.

3. Дар гузингӯяҳои А. Шомлу баҳши бузургеро мавзуи шеър, офариниши шеър, хунари шоирӣ, ҷазоҳои фароҳамсозии шеър, рисолати шоир, пайванди шеърро ҷомеа ташкил медиҳанд. Маводи мазкурро метавон дар таълифи дастури воситаҳои таълимӣ оид ба адабиёт истифода кард.

4. Зимни таълими мавзуи шеъри наву шеъри сапед, равандҳои рушду такомули он метавон аз матни гузингӯяҳои А. Шомлу кор гирифт.

5. Матни гузингӯяҳо, ки дар диссертатсия таҳлилу арзёбӣ гардидаанд, ҳангоми шарҳу баёни мафҳуми истилоҳоти марбут ба масоили навпардозӣ дар шеър маводи арзишманд аст.

Ба таври умум омӯзиши гузингӯяҳо, дидгоҳҳои завқӣ-назарии Аҳмади Шомлу дар шинохту маърифати масири эҷодӣ, рушду камоли хунарӣ, шахсияти адабӣ ва ҷойгоҳи ӯ дар адабиёти муосири форсӣ бисёр пураҳаммият аст.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ

А) РҶҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

І. Сарчашмаҳо бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва форсӣ:

1. Ҳушанг, И.С. Гар ишқ бимирад... (баргузидаи ашъор) [Матн]/ Ҳушанг Ибтиҳоҷи Соя. – Душанбе: Матбааи Донишгоҳи милли Тоҷикистон, 2022. – 244 с.
2. Шомлу, А. Дар остона [Матн] / Аҳмади Шомлу. – Теҳрон: нашри «Солис», 1365. – 540 с.
3. Шомлу, А. Таронаҳои беҳангом [Матн] / Аҳмади Шомлу. – Теҳрон: Марворид, 1386. – 356 с.
4. Шомлу, А. Аз ҳаво ва ойинаҳо [Матн] / Аҳмади Шомлу. – Теҳрон: Нигоҳ, 1377. – 300 с.
5. Шомлу, А. Қатънома [Матн] / Аҳмади Шомлу. – Теҳрон: Марворид, 1981. – 120 с.

ІІ. Адабиёти илмӣ:

6. Абдумманонов, А. Нуқтаи назар [Матн] / А. Абдуманнонов. – Душанбе: Адиб, 1989. – 239 с.
7. Акбаров, Ю. Шеърӣ эҳсос ва тафаккур [Матн] / Ю. Акбаров. – Душанбе: Ирфон, 1985. – 238 с.
8. Акбаров, Ю. Шеърӣ нав // Қисмати шеър ва қисмати инсон [Матн] / Ю. Акбаров. – Душанбе, 1980. – 187 с.
9. Алиев, Н. Некоторые особенности творчество Бамдада [Текст] / Н. Алиев // Вопросы иранской филологии. Вып.1. – Баку, 1966. – С. 291-299.
10. Амвоҷи Корун [Матн]. – Душанбе, 1977. – 308 с.
11. Асозода, Х. Адабиёти Эрон дар садаи ХХ [Матн] / Х. Асозода. – Душанбе: Пайванд, 1997. – 272 с.
12. Аҷамӣ, М. Тафаккур ва ҳисс дар шеър [Матн] / М. Аҷамӣ. – Душанбе: Адиб, 2008. – 296 с.

13. Ашраф, Аҳмад. Мавонези таърихии рушди сармоядорӣ дар Эрон: давраи қочория [Матн] / Аҳмад Ашраф. – Техрон: Замина, 1359. – 172 с.
14. Бо дӯстон [Матн] // Хӯша. – Шумораи 3. – Исфанди 1347.
15. Ваҳҳобов, Р. Поэтикаи вазн ва хусусиятҳои ритми назми муосири тоҷик [Матн] / Р. Ваҳҳобов. – Душанбе, 2019. – 150 с.
16. Гапеи Ҷонона бо шоири имрӯз (Гуфтугӯи Аҳмади Шомлу бо Шоҳрух Ҷанобиён) [Матн] // Ояндагон. – Шумораи 23. – Баҳмани 1347.
17. Гуфтугӯи Аҳмади Шомлу бо Мансури Пурниё [Матн] // Кайҳон. – Шумораи 4. – Лондон. – 24.08.1357.
18. Гуфтугӯи Алӣ Асғар Заробӣ бо Аҳмади Шомлу [Матн] // Фирдавсӣ. – Шумораи чаҳор. – Фарвардини 1345.
19. Гуфтугӯи Алӣ Асғар Заробӣ бо Аҳмад Шомлу [Матн] // Фирдавсӣ. – Шумораи 1. – Фарвардини 1345.
20. Гуфтугӯе дар бораи шеър бо Аҳмад Шомлу [Матн] // Бомдод. – 20-уми мурдоди 1358.
21. Гуфтугӯе бо Аҳмади Шомлу [Матн] // Растохез. – Шумораи 453. – 06.08.1355.
22. Гуфтушуниди Ҷавод Маҷобӣ ва Ғуломхусайн Насирипур бо Аҳмади Шомлу [Матн] // Дунёи сухан. – Шумораи 25. – Исфанди 1367.
23. Гуфтушунид бо Аҳмад Шомлу [Матн] // Дарича (Виҷанномаи Аҳмади Шомлу). – Шумораи 16. – Фарвардини 1369.
24. Гуфтушуниди «Замона» бо Аҳмад Шомлу [Матн] // Замона. – Шумораи 1 (Виҷанномаи Аҳмади Шомлу). – Меҳр 1370 (октябри 1991, Амрико).
25. Дадашева, У.М. Поэзия современного иранского поэта Ахмеда Шамлу. Автореф. дисс. канд. фил. наук [Текст] / У.М. Дадашева. – Баку, 1975. – 34 с.
26. Давронов, С. Вазни ашъори Абулқосим Лоҳутӣ [Матн] / С. Давронов. – Душанбе: Дониш, 1974. – 163 с.
27. Дар бораи шеъри имрӯз [Матн] // Пайнависи муқаддимаи суханронӣ дар Донишқадаи адабиёти Табрез, 1344.
28. Дар роҳи ҳунар [Матн] // Сангари ховарон. – Шумораи 1. – 1333.

29. Дехбошӣ, А. Ёди Содиқи Чубак [Матн] / Алӣ Дехбошӣ. – Теҳрон: Нашри «Солис», 1380. – 668 с.
30. Дехқони Маҳмуд. Пешгомони нақди адабӣ дар Эрон [Матн] / Маҳмуд Дехқонӣ. – Теҳрон: Сухан, 1380. – 352 с.
31. Дидор бо Аҳмади Шомлу [Матн] // Умеди Эрон. – Шумораи 28 (мусалсали 1020). – Мурдоди 1358
32. Дидор бо човидонамард [Матн] // Умеди Эрон. – Шумораи 27. – Мурдоди 1358.
33. Исфандиёри Алӣ. Мачмуаи осор. Дафтари авали шеър [Матн] / А. Исфандиёр / Бо кӯшиши Сирус Таҳбоз. – Теҳрон, 1363. – 540 с.
34. Қамарӣ, Д. Таҳаввули носиюнолизм дар Эрон [Матн] / Дориюш Қамарӣ. – Теҳрон: Маркази асноди инқилоби исломӣ, 1380. – 236 с.
35. Кабутари сулҳ[Матн]. – Давраи дуюм. – Шумораи 6 (18). – Баҳман 16, 1330.
36. Кадканӣ, Муҳаммадризо Шафей. Шеъри форсӣ. Аз маршрутӣят то сукути салтанат [Матн] / М.Ш. Кадканӣ. – Интишори Тус, 1359. – С. 1843.
37. Кафан ба тан ва шамшер ба даст [Матн] // Кайҳон. – Шумораи 6. – Хурдоди 1350.
38. Кляшторина, В.Б. «Новая поэзия» в Иране [Текст] / В.Б. Кляшторина. – М.: Наука, 1975. – 225 с.
39. Комиссаров, Д.С. Пути развития новой и новейшей персидской литературы [Текст] / Д.С. Комиссаров. – М.: Наука, 1982. – 264 с.
40. Зарқонӣ, С. Чашмандози шеъри муосири Эрон [Матн] / Саидмахдӣ Зарқонӣ. –, Теҳрон: Нашри «Солис», 1384. – 710 с.
41. Зеҳнӣ, Т. Санъати сухан [Матн] / Т. Зеҳнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1978. – 327 с.
42. Маводи конференсияи амалии олимони мутахассисони ҷавони Тоҷикистон. Баҳши забон ва адабиёти тоҷик [Матн]. – Душанбе, 1990. – 157 с.
43. Мулоҳизоти мухтасар дар се пешомади калимаи оддӣ [Матн] // Кайҳон. – 04.02.1352.
44. Мусулмониён, Р. Назарияи адабиёт [Матн] / Р. Мусулмониён. – Душанбе: Маориф, 1990. – 334 с.

45. Муҳаммадӣ, Ҳасаналӣ. Аз Баҳор то Шаҳриёр [Матн] / Ҳасаналӣ Муҳаммадӣ. – Теҳрон: Фартоб, 1397. – 820 с.
46. Муҳаммад, М. Таърихи равобити сиёсии Эронӣ англис дар карни XIX. Иборат аз VIII ҷилд. Ҷилди III [Матн] / М. Муҳаммад. – Теҳрон: Иқбол, 1350. – 3200 с.
47. Нодирпур, Н. Кӯҳна ва нав [Матн] / Нодирӣ Нодирпур // Садои Шарқ. – 1968. №2. – С.138-145.
48. Нурӣ, Ало Исмоил. Сувар ва асбоб дар шеъри имрӯзи Эрон [Матн] / Ало Исмоил Нурӣ. – Теҳрон, 1348. – 582 с.
49. Отахонова, Х. Падидаҳои навҷӯӣ [Матн] / Х. Отахонова. – Душанбе: Ирфон, 1972. – 175 с.
50. Паёми Шомлу ба конгресси бузургдошти Аҳмади Шомлу (Конодо, 1395) [Матн] // Дафтари ҳунар. – Шумораи 3. – Меҳрмоҳи 1376.
51. Пурномдориён, Т. Сафар дар меҳ. Тааммуле дар шеъри Аҳмади Шомлу [Матн] / Т. Пурномдориён. – Теҳрон: Чашму чароғ, 1374. – 477 с.
52. Равшантар аз хомӯшӣ (баргузидаи шеъри имрӯзи Эрон (1300-1358)). Бо интиҳоб ва муқаддимаи Муртазо Коҳӣ [Матн]. – Теҳрон: Огоҳ, 1369. – 674 с.
53. Рӯзбеҳ, Муҳаммадризо. Адабиёти муосири Эрон «Умедвор» [Матн] / Муҳаммадризо Рӯзбеҳ. – Теҳрон, 1381. – 422 с.
54. Салочиқа, Парвин. Амирзодаи қошиҳо (Аҳмад Шомлу) [Матн] / Парвин Салочиқа. – Теҳрон: Марворид, 1384. – 720 с.
55. Сафар, У. Аз хоки рангбохта. Нақду баррасии ашъори Нимо Юшич [Матн] / У. Сафар. – Душанбе: Шучоӣён, 2010. – 196 с.
56. Сафаров, У. Сиёвуши Касроӣ ва «шеъри нав»-и форсӣ [Матн] / У. Сафар. – Душанбе, 1996. – 144 с.
57. Сафаров, У. Нимо ва шеъри форсӣ [Матн] / У. Сафаров. – Душанбе, 1996. – 153 с.
58. Сафар, У. Шеъри форсӣ дар аҳди ҷадид [Матн] / У. Сафар. – Душанбе, 2021. – 312 с.

59. Сафаров, У. Фалсафаи дӯст доштан (Маҷмуаи мақолаҳо) [Матн] / У. Сафаров
Душанбе: Эр-Граф, 2019. – 275 с.
60. Солис, М.А. Мақолот. Китоби аввал [Матн] / Маҳдӣ Ахавони Солис. –
Техрон, 1349. – 196 с.
61. Сирус, Б. Арузи тоҷикӣ [Матн] / Б. Сирус. – Душанбе: Нашрдавтоҷик., 1963.
– 286 с.
62. Сирус, Б. Оид ба шеърӣ нав [Матн] / Б. Сирус // Садои Шарқ. – 1965. – №8. –
С. 108-125.
63. Словарь русского языка: в 4-х т. [Текст] // РАН, Ин-т лингвистических
исследований, под ред. А.П. Евгеньевой. – М.; Рус. яз. Полиграфресурсы,
1999 (Электронная версия).
64. Сухроб, С. Ҳашт китоб [Матн] / Сухробӣ Сипехрӣ. – Техрон: Мурсал, 1402.
– 312 с.
65. Суханронии Аҳмади Шомлу дар интернет [Матн] // Дунёи сухан. – Шумораи
21. – Меҳри 1367.
66. Таахҳуд ба забон як таахҳуди иҷтимоӣ [Матн] // Кайҳон. – 1351 (интишори
мучаддад: китоби чома).
67. Таваллуӣ, Ф. Раҳо [Матн] / Ф. Таваллуӣ. – Техрон: Амири Кабир, 1333.
68. Ҳакимов, А. Шеър ва замон [Матн] / А. Ҳакимов. – Душанбе: Ирфон, 1978. –
253 с.
69. Ҳакимов, А. Дар қаламрави сухан [Матн] / А. Ҳакимов. – Душанбе: Ирфон,
1982. – 224 с.
70. Ҳарфҳое аз А. Бомдод [Матн] // Андеша ва хунари (Виҷаномаи А. Бомдод). –
Шумораи 2. – Фарвардини 1343.
71. Ҳиравӣ, М. Вазнҳои арӯз дар шеърӣ муосир [Матн] / Моил Ҳиравӣ // Садои
Шарқ. – 1968. – №2. – С. 100-112.
72. Ҳушанг, С. Оина дар оина. «Чашма» [Матн] / Соя Ҳушанг. – Техрон, 1385. –
222 с.
73. Чаҳони нав [Матн]. – Соли савум. – Шумораи дуюм. – Фарвардини 1327.
74. Чехраи дигаре дар «Шоҳнома» [Матн] // Одина. – Шумораи 40. – Дайи 1371.

75. Шамисо, С. Раҳнамои адабиёти муосир [Матн] / Сируси Шамисо. – Техрон: «Митро», 1383. – 720 с.
76. Шамисо, С. Сайри ғазал дар шеъри форсӣ [Матн] / Сируси Шамисо. – Техрон: Чопхонаи Ромин, 1362. – 312 с.
77. Шарифов, Х. Шоир ва шеър [Матн] / Худой Шарифов. – Душанбе, 1998. – 218 с.
78. Шеърдӯст, А. Чашмандози шеъри муосири Тоҷикистон [Матн] / Алиасғари Шеърдӯст. – Техрон: Алхудо, 1376 ҳ.ш. – 328 с.
79. Шеър аз назари ман [Матн] // Чавонон. – Шумораи 355. – 25.05.1352.
80. Шелковый путь. Альманах, выпуск первый [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1990. – С. 352.
81. Шикебо, П. Зиндагиномаи шоирони эронӣ [Матн] / Парвин Шикебо. – Техрон: Ҳирмак, 1379. – 470 с.
82. Шеъри хуб [Матн] // Кайҳон. – Шумораи 92. – 12 исфанди 1350.
83. Шойтов, А.М. Персидская литература [Текст] / А.М. Шойтов // Справочник «Современной Иран». – М., 1957. – С. 514.
84. Шомлу, А. Шоири шабонаҳову ошиқонаҳо [Матн] / А. Шомлу. – Техрон, 1368. – 280 с.
85. Эрванд, Иброҳимиён. Эрон миёни ду инқилоб [Матн] / Иброҳимиён Эрванд. – Техрон: Интишороти Донишгоҳи Припетун (тарҷума аз англисӣ), 1982. – 561 с.
86. Эрон байни ду инқилоб. Аҳмади Гулмуҳаммадӣ ва Муҳаммад Иброҳим Фаттоҳӣ. Чопи дувум [Матн]. – Техрон: Най, 1377. – 348 с.

III. Бо хатти форсӣ:

87. اخوان ثالث مهدى. يك سخن در بارهٔ آثاري كه نيما يوشيج به شيوهٔ قدما سروده است. “كبوتر صلح”
1958، شماره 1

(Ахавони Солис, Маҳдӣ. Як сухан дар бораи осоре, ки Нимо Юшич ба шеваи кудаму сурудааст [Матн] / Маҳдӣ Ахавони Солис // Кабутари сулҳ. – Шумораи 1. – 1958).

88. اخوان ثالث مهدى. عطا و لقاء نيما يوشيج. تهران، 1372. – 163 ص.

(Ахавони Солис, Маҳдӣ. Ато ва лиқои Нимо Юшич [Матн] / Маҳдӣ Ахавони Солис. – Техрон, 1372. – 63 с.).

89. اخوان ثالث مهدى. بدعت ها و بدايع نيما يوشيج. تهران، 1376. – 357 ص.

(Ахавони Солис, Маҳдӣ. Бидъатҳо ва бадоеъи Нимо Юшич [Матн] / Маҳдӣ Ахавони Солис. – Техрон, 1372. – 163 с.).

90. اخوان ثالث مهدى. نوعي وزن در شعر امروز فارسي. پیام نوین» 1343، شماره هاي 6، 7، 8.

(Ахавони Солис, Маҳдӣ. Навъе вазн дар шеъри имрӯзи форсӣ [Матн] / Маҳдӣ Ахавони Солис // Паёми навин. – Шумораҳои 6, 7, 8. – 1343).

91. آل احمد جلال. نيما چشم جلال بود. تهران، 1376. – 181 ص.

(Оли, Аҳмад Чалол. Нимо чашми Чалол буд [Матн] / Чалол Оли Аҳмад. – Техрон, 1376. – 181 с.).

92. امينپور قيصر. سنت و نواور ي در شعر معاصر، تهران، 1382. – 550 ص.

(Аминпур, Қайсар. Суннат ва навоарӣ дар шеъри муосир [Матн] / Қайсари Аминпур. – Техрон, 1382. – 550 с.).

93. براهنی رضا. طلا در ميس. چاپ دوم با تجديد نظر و اضافات. تهران، 1347. – 664 ص.

(Бароҳанӣ, Ризо. Тилло дар мис. Чопи дувум бо таҷдиди назар ва изофот [Матн] / Ризо Бароҳанӣ. – Техрон, 1347. – 664 с.).

94. پورنامداریان تقی. سفر در مه. تأملی در شعر احمد شاملو. تهران: زمستان، 1374. – 477 ص.

(Пурномдориён, Тақӣ. Сафар дар меҳ (Тааммуле дар шеъри Аҳмади Шомлу) [Матн] / Тақӣ Пурномдориён. – Техрон, 1374. – 477 с.).

95. پورنامداریان تقی. خانه ام ابری است. شعر نيما از سنت تا تجدد. تهران، سروش 1377. – 401 ص.

(Пурномдориён, Тақӣ. Хонаам абрист (Шеъри Нимо аз суннат то таҷаддуд) [Матн] / Тақӣ Пурномдориён. – Техрон, 1377. – 401 с.).

96. ترابی ضیا الدین. پيرامون شعر. تهران، 1375. – 277 ص.

(Туробӣ, Зиёуддин. Перомуни шеър [Матн] / Зиёуддин Туробӣ. – Техрон, 1375–277 с.).

97. ثروتیان بهروز. اندیشه و هنر در شعر نيما. تهران، نگاه، 1375. – 334 ص.

(Сарватиён, Бехрӯз. Андеша ва ҳунар дар шеъри Нимо [Матн] / Бехрӯз Сарватиён. – Техрон 1375. – 334 с.).

98. جنّتي عطائي. ابو القاسم، نيما يوشيج و قسمتي از اشعار او. تهران. 1333. – 92 ص.

(Чаннатии Атой Абулқосим. Нимо Юшич ва қисмате аз ашъори ӯ [Матн] / Абулқосим Чаннатии Атой. – Теҳрон, 1333. – 92 с.).

99. جنّتي عطائي. ابو القاسم، نيمایوشیج. زندگي و آثار. تهران. صفي عليشاه، 1334. - 193 ص.

(Чаннатии Атой Абулқосим. Нимо Юшич. Зиндагӣ ва осор [Матн] Абулқосим Чаннатии Атой. – Теҳрон: Сафи Алишоҳ, 1334. – 193 с.).

100. حرف های شاعر بامداد // برگزیده اشعار احمد شاملو. ، 1350. ص 250.

(Ҳарфҳои шоир Бомдод [Матн] // Баргузидаи ашъори Аҳмади Шомлу. – Теҳрон, 1350. – 250 с.).

101. حرف هایی از بامداد // اندیشه و هنر (ویژنه نامه ی بامداد) شماره ی 9، فروردین 1342

(Ҳарфҳои аз Бомдод [Матн] // Андеша ва ҳунар (Вижаномаи Бомдод). – Шумораи 9. – Фарвардини 1342).

102. حسینی حمید. موسیقی شعر نيمای. تهران، 1371. - 282 ص.

(Ҳусайнӣ, Ҳамид. Муסיқии шеъри Нимо [Матн] / Ҳамид Ҳусайнӣ. – Теҳрон, 1371. – 282 с.).

103. حقوقی محمد شعر زمان ما. احمد شاملو. شعرهای برگزیده. / محمد حقوقی -تفسیر و تحلیل موفقترین شعرها از انتشارات نگاه تهران، 1376. – 330 ص.

(Ҳуқуқӣ, Муҳаммад. Шеъри замони мо. Аҳмад Шомлу. Шеърҳои баргузида (Тафсир ва таҳлили муваффақтарин шеърҳо) [Матн] / Муҳаммад Ҳуқуқӣ. – Теҳрон: Нигоҳ, 1376. – 330 с.).

104. حقوقی محمد. شعر نو از آغاز تا امروز. تهران، 1377. - 603 ص.

(Ҳуқуқӣ, Муҳаммад. Шеъри нав аз оғоз то имрӯз [Матн] Муҳаммад Ҳуқуқӣ. – Теҳрон, 1377. – 603 с.).

105. دست غيب ع. نگاهی به مهدی اخوان ثالث. انتشارات مروارید، 1373. – 280 ص.

(Дастғайб, А. Нигоҳе ба Маҳдӣ Ахавони Солис [Матн] А. Дастғайб. – Теҳрон: Марворид, 1373. – 280 с.).

106. دست غيب ع. گرایشهای متضاد در ادبیات معاصر ایران. نشر خنیا، تهران، 1371. – 306 ص.

(Дастғайб, А. Гароишҳои мутазод дар адабиёти муосири Эрон [Матн] / А. Дастғайб. – Теҳрон, 1371. – 306 с.).

107. دست غيب ع. نقد آثار احمد شاملو. تهران: چاپار، 1375، 330 ص.

(Дастғайб, А. Нақди осори Аҳмади Шомлу [Матн] / А. Дастғайб. – Техрон: Чопор, 1375. – 330 с.).

108. دیانوش ایلیو. لالای با شیپور. چاپ دوم، انتشارات مروارد تهران 1388، ص 390.

(Диёнӯш, И. Лолой бо шайпур. Чопи дуввум [Матн] / И. Диёнӯш. – Техрон: Марворид, 1388. – 390 с.).

109. زرین کوب، عبدالحسین؛ شعر بی دروغ، شعر بی نقاب. تهران، 1986- 338 ص.

(Зарринкӯб, Абдулхусайн. Шеъри бедурӯғ, шеъри бениқоб [Матн] / Абдулхусайни Зарринкӯб). – Техрон, 1989. – 338 с.).

110. شاملو، احمد؛ آيدا، درخت و خنجر و خاطره. تهران: نیل، 1357.

(Шомлу, Аҳмад. Ойдо, дарахту ханчар ва хотира [Матн] / Аҳмади Шомлу. – Техрон: Нил, 1357).

111. شاملو، احمد؛ لالایی با شیپور- گزین گویه ها و ناگفته های احمد شاملو. چاپ اول، تهران: مروارید، 1385.

(Шомлу, Аҳмад. Лолой бо шайпур – гузингӯяҳои Аҳмади Шомлу. Чопи аввал [Матн] / Аҳмади Шомлу. – Техрон: Марворид, 1385).

112. شاملو احمد // نگرانی های من (سخنرانی در دانشگاه برکل امرکا اوریل 1990 // کتاب جمعه شماره ی 31، 1359

(Шомлу, Аҳмад. Нигарониҳои ман (Суханронӣ дар донишгоҳи Берклии Амрико) [Матн] / Аҳмади Шомлу // Китоб. – Шумораи 31. – 1359).

113. شاملو احمد. از تنهایی به کوچه (مجموعه مقالات. توس 1357 ص 435

(Шомлу, Аҳмад. Аз танҳои ба кӯча (Маҷмуаи мақолот) [Матн] / Аҳмади Шомлу. – Тӯс, 1357. – 435 с.).

114. عابدی کامیار. شبان بزرگ امید. بررسی زندگی و آثار شیاوش کسرائی. تهران، 1379. – 198 ص.

(Обидӣ, Комёр. Шубони Бузургумед (Баррасии зиндагӣ ва осори Сиёвуш Касроӣ) [Матн] / Комёр Обидӣ. – Техрон, 1379. – 198 с.).

115. عابدی کامیار. در روشنی باران ها. تهران، 1381. – 325 ص.

(Обидӣ, Комёр. Дар равшании боронҳо [Матн] / Комёр Обидӣ. – Техрон, 1381. – 325 с.).

116. عابدی کامیار. در زلال شعر. زندگی و شعر امیر هوشنگ ابتهاج. تهران، 1377. – 376 ص.

(Обидӣ, Комёр. Дар зулоли шеър. Зиндагӣ ва шеъри Амир Ҳушанг Ибтиҳоҷ [Матн] / Комёр Обидӣ. – Техрон, 1377. – 376 с.).

117. عابدی کامیار. در جستجوی شعر. تهران، 1381. – 446 ص.

(Обидӣ, Комёр. Дар чувстучӯи шеър [Матн] / Комёр Обидӣ. – Техрон, 1381. – 446 с.).

118. غلامحسین یوسفی. چشمهء روشن. تهران، انتشارات علمی. 1369، 764 ص.

(Ғуломҳусайн, Юсуфӣ. Чашмаи равшан [Матн] / Юсуфӣ Ғуломҳусайн. – Техрон, 1369. – 764 с.).

119. فروغ جلیلی؛ آئینه های بی طرح. تهران: 1387، ص 192.

(Фурӯғи Ҷалилӣ. Ойнаҳои бетарҳ [Матн] / Ҷалили Фурӯғ. – Техрон, 1387. – 192 с.).

120. فرهنگنامه ادبی فارسی. جلد دوم. تهران، 1381. – 1537 ص.

(Фарҳангномаи адаби форсӣ. Ҷилди дувум [Матн]. – Техрон, 1381. – 1537 с.).

121. فلکی محمود. موسیقی در شعر سپید فارسی. چاپ آلمان، 1389.

(Фалакӣ, Маҳмуд. Музиқӣ дар шеъри сапеди форсӣ [Матн] / Маҳмуд Фалакӣ. – Чопи Олмон, 1389).

122. فلکی محمود. نگاهی به شعر شاملو. تهران، مروارید. 1380. – 192 ص.

(Фалакӣ, Маҳмуд. Нигоҳе ба шеъри Шомлу [Матн] / Маҳмуд Фалакӣ. – Техрон: Марворид, 1380. – 192 с.).

123. فولادوند، عزت الله؛ از چهره های شعر معاصر اخوان ثالث، شاملو، سپهری، شفيعی کدکنی؛ تهران: سخن، 1387.

(Фулодванд, Изатуллоҳ. Аз чехраҳои шеъри муосир – Ахавони Солис, Шомлу, Сипехрӣ, Шафеии Кадканӣ [Матн] / Изатуллоҳ Фулодванд. – Техрон, 1387).

124. کدکنی محمد رضا شفيعی. صور خیال در شعر فارسی. تهران، 1350. – 588 ص.

(Кадканӣ, Муҳаммадризо Шафей. Сувари хаёл дар шеъри форсӣ [Матн] / Муҳаммадризо Шафееи Кадканӣ. – Техрон, 1350. – 588 с.).

125. کدکنی محمد رضا شفيعی. موسیقی شعر. پاریس انتشارات خاور. 1367، 254 ص.

(Кадканӣ, Муҳаммадризо Шафей. Музиқии шеър [Матн] / Муҳаммадризо Шафееи Кадканӣ. – Порис: Ховар, 1367. – 254 с.).

126. کدکني محمد رضا شفيعي. ادوار شعر فارسي از مشروطيت تا سقوط سلطنت. تهران، 1383 – 175ص.
- (Кадканй, Мухаммадризо Шафей. Адвори шеъри форсй аз Машрутият то сукути салтанат [Матн] / Мухаммадризо Шафеи Кадканй. – Техрон, 1383. – 175 с.).
127. گفتوگوی زمانه با احمد شاملو. / زمانه. شماره ی 1 (ویژهنامه ی احمد شاملو) مهر 1370 (اکتبر 1991 امریکا).
- (Гуфтугӯҳои «Замона» бо Аҳмади Шомлу [Матн] // Замона. – Шумораи 1. – 1370.).
128. گفتوگویی با احمد شاملو. // روزنامه رستاخیز، شماره ی 452، 1335.
- (Гуфтугӯҳои Аҳмади Шомлу [Матн] // Растохез. – Шумораи 452. – 1335.).
129. گفت و شنود بهنود با احمد شاملو. // تهران مصور. سه شماره ی پی در پی، اردیبهشت. 1358
- (Гуфтушуниди Бехнуд бо Аҳмади Шомлу [Матн] // Техрони мусаввар. – Се шумораи пай дар пай. – 1358.).
130. گفت و شنود فرخ سرکوهی با احمد شاملو // آدینه، شماره ی 72، 1371
- (Гуфтушуниди Фаррух Саркӯҳӣ бо Аҳмади Шомлу [Матн] // Одина. – Шумораи 72. – 1371.).
131. گفت و شنود احمد شاملو با دانشجویان علوم و ارتباطات // کتاب جمعه، شماره ی 91 فروردین 1359
- (Гуфтушуниди Аҳмади Шомлу бо донишҷӯёни улум ва иртиботот [Матн] // Китоб. – Шумораи 91. – Фарвардини 1359.).
132. گزینه اشعار احمد شاملو؛ تهران: چاپ سوم، 1375.
- (Гузинаи ашъори Аҳмад Шомлу. Чопи сеюм [Матн]. – Техрон, 1375.).
133. لنگرودی شمس. تاریخ تحلیلی شعر نو. جلد اول. نشر مرکز، تهران، 1370. – 649 ص.
- (Лангрудӣ, Шамс. Таърихи таҳлилии шеъри нав. Ҷилди аввал [Матн] / Шамс Лангрудӣ. – Техрон, 1370. – 649 с.).
134. لنگرودی شمس. تاریخ تحلیلی شعر نو. جلد دوم. نشر مرکز، تهران، 1377. – 705 ص.
- (Лангрудӣ, Шамс. Таърихи таҳлилии шеъри нав. Ҷилди дуюм [Матн] / Шамс Лангрудӣ. – Техрон, 1377. – 705 с.).
135. لنگرودی شمس. چهره های قرن بیستم ایران. نیما یوشیج. تهران، 1380. – 144 ص.
- (Лангрудӣ, Шамс. Чехраҳои қарни бистуми Эрон. Нимо Юшиҷ [Матн] / Шамс Лангрудӣ. – Техрон, 1380. – 144 с.).

136. مرگ امیدها // هفته نامه کتاب جمعه شماره ی نهم دی 1322
(Марги умедҳо [Матн] // Китоб. – Шумораи 9. – 1322).
137. مفاهيم رندو رندی در غزل حافظ // سخنرانی در دانشگاه هاروارد و برکلی امریکا. 1990 زمانه ما
1991
(Мафохими ринду риндӣ дар ғазали Ҳофиз. Суханронӣ дар донишгоҳи Ҳорвард
ва Берклии Амрико [Матн] // Замои мо, 1991.).
138. محمد رضا رهبريان؛ ترانه های بی هنگام. تهران: مرواريد 1386.
(Муҳаммадризо, Раҳбарӣён. Таронаҳои беҳангом [Матн] / Раҳбарӣён
Муҳаммадризо. – Техрон: Марворид, 1386).
139. محمود فلکی؛ نگاهی به شعر شاملو. تهران: انتشارات مرواريد، 1312.
(Маҳмуд, Фалакӣ. Нигоҳе ба шеъри Шомлу [Матн] / Фалакӣ Маҳмуд. – Техрон:
Марворид, 1380).
140. نائل خانلري پرويز. پست و بلند شعر نو. “سخن” تهران، 1334 ي شماره 12.
(Нотил, Хонларӣ Парвиз. Пасту баланди шеъри нав [Матн] / Парвиз Нотили
Хонларӣ // Сухан. – Техрон, 1334. – Шумораи 12).
141. نامه های نیما. نسخه پرداز شراکیم یوشیچ. تهران، 1376. – 550 ص.
(Нимо, Юшич. Нухапардозии Шарогим Юшич [Матн] / Юшич Нимо. – Техрон,
1376. – 550 с.).
142. نیما یوشیچ. مجموعه کامل اشعار. تدوین سیروس طاهباز. تهران، 1371. – 710 ص.
(Нимо, Юшич. Маҷмуаи комили ашъор (Тадвини Сирус Тоҳбоз) [Матн] / Юшич
Нимо. – Техрон, 1371. – 710 с.).
143. نیما یوشیچ. حرفهای همسایه. تهران، 1372. – 160 ص.
(Нимо, Юшич. Ҳарфҳои ҳамсоя [Матн] / Юшич Нимо. – Техрон, 1372. – 160 с.).
144. نیما یوشیچ. ارزش احساسات. تهران، خردادماه 1345، 402 ص.
(Нимо, Юшич. Арзиши эҳсосот [Матн] / Юшич Нимо. – Техрон, 1345. – 402 с.).
145. وفایی عباس علی؛ سفر در آئینه. تهران: 1387، صه 182.
(Вафой, Аббос Алӣ. Сафар дар ойна [Матн] / Аббос Алӣ Вафой. – Техрон, 1387.
– 182 с.).
146. یاحقی محمد جعفر؛ جویبار لہزه ها؛ تهران: 1385، صه 106.

(Ёҳақӣ, Муҳаммад Ҷаъфар. Ҷӯйбори лаҳзаҳо [Матн] / Муҳаммад Ҷаъфари Ёҳақӣ. – Техрон, 1385. – 106 с.).

147. يحيى آرين پور. از صبا تا نيماء. تاريخ 150 سال ادب فارسى. جلد اول. تهران، 1379. 422 ص.
(Яҳё, Орианпур. Аз Сабо то Нимо. Таърихи 150 соли адаби форсӣ. Ҷилди аввал [Матн] / Орианпур Яҳё. – Техрон, 1379. – 422 с.).

148. يحيى آرين پور. از صبا تا نيماء. تاريخ 150 سال ادب فارسى. جلد دوم. تهران، 1379. 540 ص.
(Яҳё, Орианпур. Аз Сабо то Нимо. Таърихи 150 соли адаби форсӣ. Ҷилди дуввум [Матн] / Орианпур Яҳё. – Техрон, 1379. – 540 с.).

149. يحيى آرين پور. از صبا تا نيماء. تهران. 1978 – 267 ص.
(Яҳё, Орианпур. Аз Сабо то Нимо [Матн] / Орианпур Яҳё. – Техрон, 1978. – 267 с.).

IV. Манбоеи интернетӣ:

150. گنجو عماد خراسانى. <https://jumalotzibo.blogfa.com.post>.

151. گنجو رهى معيرى. <https://jumalotzibo.blogfa.com.post>.

152. hoseinkhozuei.com

153. pishak-itan.Blogsky.com

154. [https.Llecholalia.ir](https://Llecholalia.ir)

155. <https://vista.ir>

156. Fararu.com

157. [https// www. goolreads. com](https://www.goolreads.com)

158. [htt://m-bibak. Blogfa. com](http://m-bibak.Blogfa.com)

159. iran.ur

160. kouchesareshir.Blogfa.com

161. wereno.com

162. [https:// www. Ketabzah.ir](https://www.Ketabzah.ir)

163. [https://www. Iranketab.ir.book](https://www.Iranketab.ir.book)

164. [https://www. Iranketab.ir.book](https://www.Iranketab.ir.book)> 2

165. [https://ru: m.wikipedia.org.> wiki](https://ru.m.wikipedia.org.> wiki)

**Б) РҶЙҲАТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ
ИЛМӢ ДОИР БА МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ**

**I. Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи
Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии**

Тоҷикистон:

- [1-М]. Шодиева, Ф.Т. Шомлу – асосгузори шеъри сафед [Матн] / Ф.Т. Шодиева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2021. – № 1. – С. 166-172.
- [2-М]. Шодиева, Ф.Т. Нигоҳе ба гузингӯяҳои Аҳмади Шомлу [Матн] / Ф.Т. Шодиева // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2022. – № 6-1 (101). – С. 251-257.
- [3-М]. Шодиева, Ф.Т. Шеър аз нигоҳи Аҳмади Шомлу [Матн] / Ф.Т. Шодиева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2022. – № 8. – С. 234-239.

II. Таълифоти муаллиф дар маҷмуаҳо ва нашрияҳои дигар илмӣ:

- [4-М]. Шодиева, Ф.Т. Гунаҳои шеърӣ дар девони Аҳмади Шомлу [Матн] / Ф.Т. Шодиева // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ бахшида ба 30-солагии робитаҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон – Ҷумҳурии Федеролии Олмон, Ҷумҳурии Тоҷикистон – Ҷумҳурии Австрия, инчунин 75-солагии доктори илмҳои педагогӣ, профессор Сайфуллоев Х.Г. – Душанбе, 2023. – С. 229-232.
- [5-М]. Шодиева, Ф.Т. Нақши нашрияҳои адабӣ дар инкишофи «Шеъри нав»-и Эрон дар даҳаи 40-50-уми асри XX [Матн] / Ф.Т. Шодиева // Масоили мубрами арабшиносӣ (маҷмуаи мақолаҳои конференсияи байналмилалӣ илмию-назариявӣ дар мавзӯи «Дастовардҳои илмӣ ховаршиносони тоҷик дар замони Истиклол»). – Душанбе, 2024. – С. 331-335.